

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI

DİJİTAL MEDYADA DEĞİŞEN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE SERBEST GAZETECİLİK

Yüksek Lisans Tezi

FIRAT FISTIK

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI

DİJİTAL MEDYADA DEĞİŞEN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE SERBEST GAZETECİLİK

Yüksek Lisans Tezi

FIRAT FISTIK

Danışman: PROF. DR. HÜSEYİN EMRE BAĞCE

İstanbul, 2020

ETİK BEYAN

Bu çalışmanın kendi tez çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar hiçbir aşamasında etik dışı davranışımın olmadığını, tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

Tarih

Adı Soyadı

İmza

ÖZET

Bu çalışmada, dijital medya ile değişen çalışma koşullarının da etkisiyle ortaya çıkan ve hızla yaygınlaşmakta olan serbest gazetecilik incelenecektir. 20. yüzyılın sonlarına doğru teknolojinin ilerlemesi ve iletişim alanına hızla etki etmesiyle birlikte “dijital çağ” ya da “enformasyon toplumu” denilen bir döneme geçilmiştir. Bu dönemle birlikte birçok meslek dalı dijital ortama taşınmış, yeni iş kolları oluşmuştur. Birçok meslek dalında dijitalleşmeyle birlikte değişim yaşanmıştır. Dönüşen alanlardan biri de gazetecilik mesleğidir. Bu bağlamda değişen çalışma koşullarıyla ortaya çıkan serbest gazeteciliği araştırmak tezin merkezini teşkil etmektedir. Serbest gazeteciliğin ortaya çıkışı, çalışma koşulları ve gazeteciliğin dönüşümü, serbest gazetecilerle yapılan derinlemesine mülakatlarla analiz edilecektir. Serbest gazeteciliğin hızlı dönüşümü göz önünde bulundurulduğunda, her ne kadar bu alanda yapılan çalışmalar bulunsun da güncel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle serbest gazeteciliğin bütün yönleriyle analizi çalışmaya ihtiyaç duyulan alanlardan biridir. Bu araştırma, değişen çalışma koşullarındaki makro ve mikro politikalar arasındaki çatışmaları da inceleyerek var olan literatüre katkı sağlayacaktır. Çalışma serbest gazeteciliği, emek süreci, dijital emek, medyada dijital emek ve gazeteciliğin dönüşümü bağlamında inceleyecektir.

Anahtar kelimeler: Serbest Gazetecilik, Freelance Gazetecilik, Dijital Emek, Gazeteciliğin Dönüşümü

ABSTRACT

In this research, freelance journalism, which has emerged with the effect of digital media and rapidly spreading with changing working conditions, will be explored. Towards the end of the 20th century, with the advancement of technology and its immediate impact on the field of communication, a period called "digital age" or "information society" has begun. During this period, many professions were transferred to the digital environment, and new business lines were created. There has been a change in many professions with digitalization. One of the transforming fields is the journalism profession. In this context, researching freelance journalism that emerges with changing working conditions constitutes the centre of the thesis. The emergence of freelance journalism, working conditions and the transformation of journalism will be analysed through in-depth interviews with freelancers. Considering the rapid transformation of freelance journalism, although there are studies in this field, up-to-date studies are needed. The analysis of all aspects of freelance journalism is one of the areas that need to be studied. This research will contribute to the existing literature by examining the conflicts between macro and micro policies in changing working conditions. The study will examine freelance journalism in the context of the labour process, digital labour, digital labour in the media, and the transformation of journalism.

Keywords: Freelance Journalism, Digital Labour, Transformation of Journalism.

TEŞEKKÜR

Bu tezin yürütülmesi sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin Emre BAĞCE'ye, jüride yer alan kıymetli hocalarıma, ilgisini ve önerilerini göstermekten kaçınmayan ve yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma, sahada araştırmamı kolaylaştıran herkese, mülakat katılımcılarına ve sevgili eşime sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM DİJİTAL EMEK VE EMEĞİN DÖNÜŞÜMÜ

I. EMEK SÜRECİNDEKİ DÖNÜŞÜM	5
II. DİJİTAL EMEK VE İLETİŞİM	9
III. DİJİTALLEŞMENİN İLETİŞİME ETKİLERİNE DAİR YAKLAŞIMLAR	15

İKİNCİ BÖLÜM GELENEKSELDEN YENİ MEDYAYA: SERBEST GAZETECİLİK

I. YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE GAZETECİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ	20
II. DÖNÜŞÜM EKSENİNDE DEĞİŞEN HABER ÜRETİM SÜREÇLERİ	25
III. SERBEST GAZETECİLİĞİN GELİŞİMİ	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE'DE SERBEST GAZETECİLİK VE DEĞİŞEN ÇALIŞMA ÜZERİNE BİR ANALİZ

I. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	39
II. SERBEST GAZETECİLİĞİN OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİ.....	43
III. SERBEST GAZETECİLİĞİN EKONOMİK BOYUTLARI	51
A. Serbest Gazetecilikte Esnek Çalışma Sistemi	56
B. Güvencesizlik ve Sendikasızlaşma.....	58
IV. HABER KAYNAKLARI VE HABER ÜRETİM SÜREÇLERİ	61
V. SERBEST GAZETECİLİĞİN GELECEĞİ	69
SONUÇ	74
EKLER.....	84
KAYNAKÇA	85

KISALTMALAR

ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
TUBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TUSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
TÜBSİAD	Türk Bilişim Sanayicileri Derneği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
TGC	Türkiye Gazeteciler Cemiyeti
DTP	Devlet Planlama Teşkilatı
IFJ	Uluslararası Basın Federasyonu
TİS	Toplu İş Sözleşmesi
TGS	Türkiye Gazeteciler Sendikası

GİRİŞ

Serbest gazeteciliğin değişen çalışma koşullarıyla süreç içerisinde nasıl ortaya çıktığı ve şekillendiği bu çalışmanın esas konusunu oluşturmaktadır. Bu alışma Türkiye’de çeşitli alanlarda faaliyet yürüten serbest gazetecilerle grşlerek hazırlanmıştır. Çalışma serbest gazetecilerin değişen çalışma koşullarından nasıl etkilendiği ve serbest gazeteciliğin gazeteciler arasında nasıl karşılık bulduğunu araştırmıştır.

Günümüzde “esnek” , “freelance” , “part- time” ve “home-office” gibi yeni çalışma biçimleri vardır. Emek sürecinin günümüzdeki bu formunu anlamak için emeğin tarihine bakmak gereklidir. Emek sürecinin tarihi çok eski zamanlara dayanmakta ve çeşitli tartışmalarla farklı biçimlerde ele alınmaktadır ancak emeğin belli bir zaman diliminde satın alınabilir, sistemli hale gelmesi modernleşmeyle ortaya çıkmıştır. Emek süreci makineleşmeyle ve fabrikaların ortaya çıkmasıyla birlikte belli bir ücret karşılığında satın alınabilen bir duruma dönüşmüştür. Modernleşmeyle birlikte emek süreci günümüze kadar sürekli ve sistemli bir şekilde değişime uğramıştır.

“Manifaktür” , “Taylorizm” , “Fordizm” , “esneklik” emek sürecini tanımlarken bakılması gereken kavramlardır. Modernleşmeyle birlikte üretim fabrikalarda ve daha sistemli bir hale gelmiştir. Böylelikle kapitalist sistemde emeğin kendisi asıl özne olmuş ve emek süreci de kapitalist sistemdeki yeniliklerle birlikte değişime uğramıştır. İnsanın hem beden gücüne hem de bilgi ve tecrübesine dayalı üretim, fabrikalaşmanın ve üretimin kitlesel hale gelmesiyle birlikte bölünmüştür. Fabrikalarda beden gücüne olan ihtiyaç artmış ve böylece “kafa-kol” ilişkisi emek sürecinde bölünmeye başlamıştır. Taylorizmle başlayan bu süreç emeğin kontrol altına alınması, zaman kavramının sistemli hale gelmesi, çalışma hızının artması, kafa-kol emeğinin ayrışması, emeğin değersizleşmesi olarak sonuçlanmıştır. Sonrasında Fordizm ile birlikte yeniden değişime uğrayan emek, artık fabrika dışına çıkmış ve işçinin, üreticinin bütün bir hayatına etki eden bir sürece dönüşmüştür. Bu durumla birlikte üretimde zaman kaybının en aza indirilmesi, üretimin kolektif hale gelmesi, denetimin ve makineleşmenin artması süreci başlamıştır.

Teknolojinin gelişmesi ve küreselleşmeyle birlikte günümüzde kapitalist sistemde yeni iş kolları ve çalışma biçimleri ortaya çıkmıştır. Emeğin süreç içerisinde sadece iş yerlerinde ve üretim aşamasında ihtiyaca göre düzenlenmesi esnek çalışma sistemini

doğurmuştur. Bugün birçok iş kolunda tam zamanlı, düzenli bir çalışma sistemi yerine işverenler genellikle ihtiyaç alanına ve zamanına göre emeği satın almaktadır.

20. yüzyıla kadar değişerek gelen emek, daha çok maddi üretime dayalı bir sistemi ifade etmek için kullanılmaktaydı ve tartışılmaktaydı. Ancak 20. yüzyıldan sonra hızla gelişen teknoloji ile birlikte emek süreci maddi olmayan üretimi de kendisine dahil etmiş ve artık emek fabrikalardan çıkıp gündelik hayatın bir parçası haline gelmiştir. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, bu araçların gündelik yaşamın bir parçası haline gelmesi ve sermayenin bu alanlara yönelik yatırımlarda bulunması dijital emek kavramını ortaya çıkarmıştır. Emeğin dijital ortama taşınması ve üretimin de dijital ortamda vücut bulması maddi olmayan emek kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden günümüzde emek sürecinden bahsederken “bilişsel kapitalizm”, “dijital emek”, “maddi olmayan emek”, “enformasyon toplumu” kavramları kullanılmaktadır. Özellikle de hizmet sektörü denilen alanda hızla dijitalleşmeye gidilmiş ve bu alanda çalışan kişi sayısı artmıştır. Dijital emek tartışmaları farklı şekillerde tartışılırken birçok kuramcının ortaklaştığı noktalardan biri de günümüzde dijitalleşmeyle birlikte herkesin artık birer üretici olduğudur. Bugün bir kullanıcı da internet ortamında paylaştığı, beğendiği ya da yüklediği bir video, fotoğraf ile üretim sürecine “gönüllü” bir şekilde dâhil olmaktadır. Dijital emekte üretim daha çok kafa gücü gerektirirken aynı zamanda emek sürecini de zamansız ve mekânsız hale getirmektedir. Fabrika sisteminde var olan belli bir saatte belli bir miktarda belli bir ücret karşılığında işleyen emek süreci dijital emek sürecinde değişime uğramış, dijital alanda yer, zaman ve sayı sınırlaması olmaksızın hem üretici hem de kullanıcı yani tüketici emek sürecine dahil olup bilişsel kapitalizm denilen alan için üretimde bulunmaya başlamıştır.

Türkiye’de internet kullanımının hızla yaygınlaşması dijital emek denilen alanın da büyümesini sağlamıştır. Türkiye’de günümüzde yaklaşık 64 milyon kişi internet kullanmaktadır. 77 milyon mobil internet kullanıcısı vardır ve bir insanın gün içinde internete ayırdığı zaman dilimi ortalama 7 saattir. Bu şekilde internet kullanımının gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi sermayenin de bu alanda hızla yatırımlar yapmasını sağlamıştır. Böylelikle dijital ortamda yeni meslekler ve iş modelleri, hizmet modelleri oluşmuştur. İnternet üzerinden online eğitimler, e-ticaret, e-alışveriş, çağrı merkezleri, e-devlet gibi hizmetler başlatılmıştır. İnsanlar artık herhangi

bir yere gitmeden internet üzerinden alışveriş yapabilmekte, eğitim alabilmekte, birçok resmi ya da resmi olmayan işlerini internet üzerinden gerçekleştirebilmektedir.

Dijitalleşme yeni iş kolları, istihdam alanları ortaya çıkartırken var olan bazı meslekleri de köklü değişimlere uğratmıştır. Köklü değişimlerden biri de iletişim alanı ve gazetecilik mesleğindedir. İletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi internetin gündelik yaşamda neredeyse herkesçe ulaşılabilir ve tercih edilir olması gazetecilik alanında da dijitalleşmeye gidilmesini sağlamıştır. Geleneksel gazetecilik denilen dönemden internet gazeteciliği denilen döneme geçilmiştir. Birçok gazete ve dergi artık kâğıt baskı yapmamakta, internet ortamından yayınlanmaktadır. Gazeteler sadece kâğıttan dijital ortama taşınarak değişikliğe uğramamış, haber içerik üretimlerinde de değişimler olmuştur. Fotoğraf ve yazı dışında haber üretimlerinde video, grafik, ses gibi çok çeşitli uygulamalar da kullanılmaktadır. Haberlerin dijital ortama taşınması ile birlikte habere ulaşımında yer zaman problemi de ortadan kalkmıştır. Bir kullanıcı dünyanın herhangi bir yerinde, herhangi bir ülkenin haberine istediği zaman ulaşabilir duruma gelmiştir. İletişim teknolojilerinin hızla ilerlemesi gazetecilerin de iş yükünü arttırmıştır. Bir gazeteci haber içerik üretiminde artık birçok uygulamayı bilmek zorundadır. Dijital ortama geçilmesiyle esnek üretim sistemi de yaygınlaşmaya başlamıştır. Medya şirketleri artık ihtiyaca göre gazetecilerle anlaşmakta ve üretim sağlamaktadır. Gerek dijitalleşmenin getirdiği küreselleşmeyle gerek de medya şirketlerinin kâr odaklı sistemler geliştirmesiyle gazetecilik mesleğinde de “serbest gazetecilik” ya da “freelance” gazetecilik yaygınlaşmaya başlamıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde dijital emek sürecine bakılmıştır. Emek süreci, emeğin tarihi, emek süreci ile ilgili tartışmalar, dijital emek ve maddi olmayan emek, Türkiye’de dijital emek, sektörün istihdama katkısı, dijital emek ve iletişim kavramları incelenmiştir. Günümüzde serbest gazeteciliği ve dijital emeği anlayabilmek için emeğin dönüşümüne bakılmalıdır. Günümüz koşulları birdenbire oluşmamış emeğin kapitalist sistem içerisindeki değişimiyle vücut bulmuştur. Bugünkü değişimi iyi okuyabilmek ve analiz edebilmek için geçmişteki süreci bilmek gerekmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise medyada dijital emek kavramı ele alınmıştır. İletişim teknolojilerinin yeni medyaya etkisi, gazeteciliğin dönüşümü ve gazeteciliğin dönüşümü ile birlikte ortaya çıkan serbest gazetecilik kavramları araştırılmıştır. Bu bölümün amacı

serbest gazeteciliği ele alırken serbest gazeteciliğin nasıl şekillendiği, hangi koşullarla ortaya çıktığını daha iyi analiz edebilmektir.

Çalışmanın üçüncü kısmı ise araştırmanın asıl bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde ise günümüzde serbest gazeteciliğin nasıl inşa edildiğine, nasıl şekillendiğine bakılmıştır. Serbest gazetecilerle yapılan derinlemesine görüşmelerle serbest gazeteciliğin bugünkü durumu, etkileri; ekonomik, kültürel, sosyal yanlarıyla birlikte incelenmiştir. Böylelikle serbest gazeteciliğin günümüz koşullarında nasıl olduğu birçok yönüyle birincil kaynaklarla görüşölerek analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL EMEK VE EMEĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Araştırmanın bu bölümünde emek süreci ve emek sürecindeki değişim incelenecektir. Emek sürecinin değişimini sağlayan faktörlerin neler olduğu ve emeğin hangi aşamalardan geçerek bugünkü sürece gelindiği analiz edilecektir. Aynı şekilde emek sürecinin değişimiyle birlikte ortaya çıkan dijital emek konusu ele alınacak ve dijitalleşmenin istihdama katkısı, iş gücündeki durumu, dijitalleşmenin iletişime etkisi incelenecektir. Günümüzde serbest gazeteciliğin anlaşılması için emeğin tarihine ve dijital emek sürecinin gelişimine bakmak sağlıklı analiz yapabilmeyi sağlayacağından bu bölümdeki konular çeşitli yönleriyle tartışılacaktır.

I. EMEK SÜRECİNDEKİ DÖNÜŞÜM

“Kapitalist üretim tarzı kapsamlı vasıfları, bulundukları her yerde imha ederler ve kendi ihtiyaçlarına karşılık düşen vasıflar ve meslekler ortaya çıkarır. “(Braverman, 2008: 103).

Günümüzde insanlar arası ilişkilerde “akademisyenim, üniversitemin bana tanıdığı ‘ayrıcalık’ olan kampüste çalışıyorum ve yaşıyorum”, “part-time çalışıyorum”, “freelance çalışıyorum” ve “homeoffice çalışıyorum” gibi ifadelerle rastlanmaktadır. Bu ifadelerde geçen formlar, emek sürecinin değişimi ile birlikte üretimin parçalanması, iş kollarının bölünmesi ve emeğin iş yerlerinden, fabrikalardan çıkıp toplumsal bir yaşam formuna dönüşmesinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kapitalizmin bugünkü küresel yayılışı ve kapitalist üretim tarzı emek sürecinin dönüşümü ile birlikte hayatın her alanında köklü değişiklikler yaratmaktadır.

Emek kavramının tarihsel olarak kökenine bakıldığında eski Yunancada, doğum anındaki sancı, acı çekmek ve işkence olarak kullanılmaktadır. İngilizcenin yanı sıra, Almanca ve Fransızcada da emek acı, sıkıntı, zahmet, bitkinlik ve işkence anlamında kullanılmaktadır (Ciulla, 2000: 24-32; Williams, 2013: 212-216). Bu da emeğin ya da çalışmanın kendisinin eski dönemlerden beri zahmetli bir süreç olduğunu göstermektedir. Türk Dil Kurumunu yayımladığı Türkçe sözlükte ise “Bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü” olarak geçmektedir. (TDK: 2020).

21. yüzyılın ekonomik dinamiklerini anlayabilmek için emek sürecinin tarihi gelişimine bakmak gerekir. Günümüz yaşam koşulları ve ekonomisi tarih içerisinde

değişen ve dönüşen emek süreciyle ilişkilidir. Modernleşme ile birlikte emek, kapitalizmin kendini devam ettirmesinde en büyük etkenlerden biridir. Bu yüzden kapitalist sistemin daha iyi anlaşılabilmesi için emek sürecinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Emegin tarihi ya da emek tartışmaları ele alınırken birçok kavramla birlikte kullanılmaktadır. “Fordizm”, “taylorizm” , “manifaktür”, “esneklik” emek sürecini incelerken bakılması gereken kavramlardan bazılarıdır. Emek süreci farklı şekillerde tartışılırken Marks’ın kuramları ve kapitalizm ile birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı üzerinden yürütülmektedir. Çünkü kapitalizm emek gücüne dayalı bir şekilde ilerliyor. Daha çok kar daha çok emek sürecine işaret ediyor.

Modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan emek teorilerini Karl Marx ve Friedrich Engels inşa etmiştir. Onlara göre insanın temel gereksinimlerini karşılamak için emek gereklidir. Bu bağlamda Marx emegin üretim araçları ile birlikte kullanılmasını ele almıştır. Marks emegi yani çalışmanın kendisinin tarihi gelişimine vurgu yapmıştır. Çalışmanın temel ihtiyaçlar için gerekli olduğunun altını çizirken kapitalizm ile birlikte emegin artık başka bir forma dönüştüğünü ifade etmektedir (Fuchs, 2015: 48).

Zygmunt Bauman ise emek kavramının tarihi süreç içerisinde geçirdiği dönüşümleri aktarmıştır. Bunun için Oxford İngilizce sözlükteki tanıma dikkat çekmektedir. Sözlükte emek kavramı 18. yüzyılda “toplumun maddi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik fiziksel çaba” olarak geçmekteyken 19. yüzyıl için “üretim sürecine katılan emekçi ve vasıflı elemanların oluşturduğu genel birlik” tanımlaması yapılmıştır. Bauman’a göre bu süreçler fiziksel ve zihinsel bir çabanın sonucu olarak ortaya çıkar (2015: 30-31).

Üretim biçimleri değişirken toplumsal ve siyasi alanda da değişimler yaşanır. Üretim teknik bir alan değildir. Üretim, bütün bir toplumsal ilişkiler alanını etkileyen bir olgudur. Kapitalist sistemin işleyişini anlayabilmek için emek sürecinin bilinmesi gerekir. Kapitalist sistemde genel ifade ile emek, belli bir ücret karşılığında satın alınabilen bir güçtür. Emek yaratıcı olunabilecek bir alandan çıkarılıp kapitalist sistemin devam edebilmesi için önemli bir güç haline gelir. Sermaye birikimi için emek süreci ortaya çıkar. Marx, emek sürecinde üç önemli ögeye vurgu yapar: “1) İnsanın kişisel etkinliği, 2) İşin konusu, 3) İşin araçları” (1997: 47). Emegin kendisi üretimin öznel koşulunu meydana getirir. Ne için üretileceği ve ne ile üretileceği ile birlikte emek süreci ortaya çıkar. Böylelikle sermaye sahipleri emek sürecini bu öğeleriyle birlikte belli bir ücret karşılığında satın alır. Bu durum da emek süreci alınabilen-satılabilen ve

sermayeye bağılı kılan bir alan haline gelmektedir. Emek süreci kişisel olmaktan çıkıp sermayenin tahakkümü altında bir güce dönüşmekte ve kapitalizm ile birlikte şekillenmektedir. Kapitalist sistem içerisinde emek belli bir miktarda satın alınabilen bir güç olmaktan çıkıp bir süreliğine bir amaçla kullanım hakkının satın alındığı bir alan haline gelir. Emek süreci bu doğrultuda üretim ilişkileriyle ifade edilen üretim ilişkilerindeki değişimlere göre değişiklik gösteren bir süreç halini alır.

Makineleşmenin ilk ortaya çıktığı zamanlar emek ve üretim makineye göre şekillenmiş ve işçi kendi yeteneklerinin dışında makineye göre üretim yapmış ve işler birbirinden ayrılmaya başlamıştır. Böylece makineye bağılılık, artan iş bölümü ve farklılaşan iş gücü emeğin üretken olan gücünü arttırırken bir yandan da sermayeye bağımlı hale getirmiştir. Makineleşmeyle birlikte üretimin artık fabrikalarda var olmasıyla emeğin de ücret karşılığında sistemli bir şekilde satın alınması ortaya çıkmıştır.

Teknolojik gelişmeler emek sürecini etkilemektedir. Teknolojik gelişmelerden önce emek süreci daha çok işçinin denetiminde iken teknolojinin gelişmesiyle birlikte bu denetim yavaş yavaş kaybedilmeye başlanmıştır. Emek maliyeti düşmüş ve işçi niteliği de değişmiştir. Örneğin makinenin ürettiği bir ürün için yetenekli ya da vasıflı olmaya gerek kalmamıştır. Bu durum emeğin tanımını yeniden şekillendirirken sermaye için de kâr odaklı bir durum oluşturmaktadır. 18. ve 19. yüzyıllarda makineleşmeyle birlikte ortaya çıkan bu durum 20. yüzyıla gelindiğinde başka değişiklikler meydana getirmiştir. Bu dönemde emek süreci kendi içinde parçalanmıştır. Bu parçalanma sermaye-emek arasındaki ilişkiyi derinleştirirken bir yandan da teknolojinin gelişmesi yeni emek alanlarının iş kollarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Manifaktür denilen sistemde her ne kadar iş bölümleri olsa da işçinin emeğine ve yeteneğine olan ihtiyaç fazlaydı. Ancak Taylorizm denilen süreçte artık üretimler büyük fabrikalarda kitlesel bir şekilde makineye bağılı şekilde yapılmaya başlandı. Taylorizmde emek süreci bilimsel tekniklere dayanan bir biçim olarak ortaya çıkar. Taylor, bu yönetim biçimini *Bilimsel Yönetimin İlkeleri* adlı eserinde ifade etmiştir. Bu yönetim biçiminde üç temel ilke olduğunu vurgular. Bunlardan biri emek sürecinin basit hale getirilmesidir. Diğer bu basitleşme ile birlikte üretim sürecinin parçalanmasıdır. Üçüncü olarak da işçinin yapacağı her eylemin yönetim tarafından belirlenmesi ve planlanmasıdır (Braverman, 1974:119). Aslında bu da emeğin yani emek sürecinin nasıl daha sistemli hale getirilmesi ile ilgilidir. Michel Aglietta da Taylorizmin emeğin yeni

bir örgütlenme biçimi olduğunu ve bu durumda emek sürecini disipline edip denetim altında tutmanın bir yolu olduğunu ifade eder (1979:113). Taylorizm ile birlikte emek artık kontrol edilebilir bir sürece geçmiştir. Emeğin denetimi, zaman ve hareket artık makineye bağlıdır. Makinelerle birlikte üretim süreci de hızlanmış böylece emeğin de üretim gücü artmıştır. Makineleşmeyle birlikte işçinin kafa-kol emek gücü de ayrılmıştır. Eskiden bir ürünün üretimi için o ürünün üretim bilgisine sahip olmayı gerektiren vasıflılık durumu makinelerin ortaya çıkmasıyla birlikte yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Böylelikle emek artık makinelerin ve denetimin daha çok sermayede olduğu bir sürece dahil olmuştur.

Taylorizmden sonraki dönem ise Fordizmdir. Bu yönetim biçiminden sonraki süreci ve değişikliği ifade etmek için kullanılır. Fordizm 1929 yılında meydana gelen krizle varlığını güçlenirdi ve kapitalist sistem içerisinde yüzyıllar süren bir sistem oldu. Fordizm, Taylorizm gibi sadece kitlesel üretime odaklanan bir sistem değil bütünsel bir sistem olarak incelenmektedir. Kitle üretimi, kitle tüketiminin yanı sıra ürünün standartlaşması demektir; bu ise yepyeni bir estetik ve kültürde bir metalaşma olarak değerlendirilmektedir (Harvey, 1999:158).

Taylorizm, işçinin sadece üretim esnasında yani fabrika içindeki eylemlerini denetlerken ve ilgilenirken Fordizmde bu durum fabrika dışına çıkmış ve işçinin bütün bir hayatına etki etme durumu oluşmuştur. Bu da bir işçi sınıfı kültürü oluşturmak üzerinedir. Fordizmin ise belirgin özelliklerinden biri nitelikli iş yapanlarla nitelikli olmayan işleri yapanların kesin biçimde ayrılması diğeri ise emeğin daha organik bir duruma getirilip emeğin kolektifleştirilmesidir. Üretimde zaman kaybının azaltılması, makineleşmenin artması ve işçilerin makinelere bağımlı hale gelmesi fordizmin temel belirleyicileri olmuştur.

Emeğin tarihine bakarken emek süreci değerlendirilirken yaşanan gelişmeler ile bütün bir şekilde bakılmalıdır. Ne sadece yeni dönemdeki teknolojik değişimlerle ne de kapitalizmin ilk dönemlerindeki makineleşmeyle ya da teknik bir durummuş gibi açıklanamaz. Günümüzde ise özellikle küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni iş kolları, iş bölümü, istihdam politikaları emeğin süreç içerisinde dönüşümünü de sağlamıştır ve günümüzde esnek diyebileceğimiz bir kavramı ortaya çıkarmıştır. Esneklik, kısaca emeğin iş ve iş yerindeki koşullara göre, belli bir kurala bağlı kalmadan düzenlenmesi olarak tanımlanabilir. Emek talebinin esnekleşmesi ile devamlı

olan istihdam alanları daralmıştır ve kısa süreli çalışmalar yaygınlaşmıştır. Esneklik süreci genellikle iş yerinin gerekliklerine ve işverenin isteklerine göre şekillenir. Bir anlamda esnek çalışma şekli sermayenin ihtiyacına göre ya da piyasa koşullarına göre şekillenmektedir. Esneklikle birlikte yeni iş kolları yani istihdam alanları ortaya çıkmıştır.

1900'lü yıllardan günümüze sermayenin küreselleşmesiyle, teknolojinin gelişimiyle birlikte emek süreci de değişime uğramıştır. Ulaşım, bilişim, iletişim teknolojileri sermaye tarafından kullanılmış ve yeni iş kolları, iş bölümleri ortaya çıkarmıştır. Bu durumun sonucunda emek gücüne olan ihtiyaç azalmış ve esnek çalışma diye tanımlanan yeni bir sürece geçilmiştir. Sermaye artık ihtiyaca göre yani sadece ihtiyaç anı için emeği satın almaya başlamıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte emek kavramı sadece fabrikalardaki süreci ifade etmekten çıkmış dijital alanda da var olmaya başlamıştır. Özellikle internetin gündelik yaşamın bir parçası olması ve sermayenin yatırımlarını dijital alana yapması günümüzde dijital emeği ortaya çıkarmıştır.

II. DİJİTAL EMEK VE İLETİŞİM

Herhangi bir ülke ya da alanda dijital emeği araştırırken sağlıklı bir analiz yapabilmek için öncelikle o ülkedeki ya da alandaki internet kullanımına bakmak gerekir. Dijital alanın gelişimi ve kullanımı internet kullanımı ile yakından ilişkilidir. Günümüzde dijital ortamda sunulan birçok uygulama internet aracılığıyla kullanılabilir. Bu yüzden Türkiye'de dijital emek tartışmalarına ve Türkiye'de dijital emeğin gelişimine bakmadan önce dijital emek süreçlerine ve Türkiye'de internet kullanımına bakmak gerekir. Türkiye'deki internet kullanımı ve hangi alanlarda internet kullanımının olduğu emeğin dönüşümünün anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

21. yüzyılın ekonomi düzeninden bahsederken farklı kavramlara ihtiyaç duyulmaktadır. Kapitalist sistemde emek süreci sürekli bir değişime uğramaktadır. Yeni iş kolları, işlerin bölünmesi, emeğe duyulan ihtiyacın değişmesi, küreselleşme, fabrika sisteminin dışında hizmet sektörü dediğimiz sistemin de var olmasıyla birlikte emeğin de tanımı değişmektedir. Teknolojinin ve iletişimin gelişmesi ve sermayenin teknolojiyi ve iletişim ağlarını kullanarak yeni alanlar yaratması bugün üzerinde çokça tartışılan dijital emek kavramını ortaya çıkarmıştır. Dijital emeğin ortaya çıkışı günümüzde teknolojik gelişmelerin etkisiyle ekonomik sistemde var olan değişimlerden kaynaklanmaktadır. Dijital emeğin tanımını yapan gruplardan biri de İtalyan otonomistlerdir. Dijital emek

için kabaca materyal olmayan emek tanımını yapmaktalar. Bilginin yani enformasyonun mülk haline getirildiğini ifade etmektedirler (Lazzarato, 1996, 133). Bu sistemde günümüzde bilişsel kapitalizm kavramını doğurmaktadır. Bilişsel ve kültürel bir içerik üretiminden bahsetmektedir.

Kapitalizm ilk dönemlerinde kafa ve el emeği ilişkisi makineleşmeyle birlikte ayrılmaya başlansa da günümüz koşullarında teknolojinin gelişmesi ve hizmet sektörünün ortaya çıkmasıyla birlikte bu ayrım çok daha farklılaşmaktadır. Sarphan Uzunoğlu, emeğin bu süreciyle ilgili şunları ifade etmektedir, “Karl Marx el emeği ile kafa emeği arasında görünür bir ayrım yapmış; yaşadığı çağ gereği el emeğini çalışmalarının temeline oturtmuştu. Marx bugün yaşasaydı, hizmet sektörünün, gelişen kapitalizmin, küreselleşme olgusunun ve nihayet neoliberalizm etrafında gelişen yeni sömürü mekanizmalarının analizini yapma sorumluluğu ile karşı karşıya olacaktı. Bugün tüm bu öne çıkan teknolojik-bilimsel gelişmelerin eşliğinde yeni bir ekonomik düzen var ve bu da yanında bir ekonomi politiği analizi gereksinimini getiriyor” (2015:185). Emek süreci teknolojinin gelişmesiyle birlikte köklü bir değişime uğramaktadır. Emeğin bu dönüşümü üzerine tartışmalar yürüten araştırmacılardan diğerleri Michael Hardt ve Antonio Negri’dir. Onlar günümüz dönemini post-modern dönem olarak ele alırken hizmet sektörü dediğimiz yeni emek alanının da iletişim ve enformasyon üzerine kurulu olduğunu ifade etmekte. Bu dönemi modern dönemden ayırmaktadırlar. Modern dönemde üretim süreci daha çok meta üzerineyken bu süreçte üretim maddi olmayan üzerine kurulduğunu ifade etmekte. Bu maddi olmayan üretimi ise kültürel bir ürün, bilgi, hizmet olarak tanımlamaktadırlar (2002:303).

Dijital dediğimiz alan yani teknolojinin gelişmesi emek sürecini değiştirirken sömürüyü de aynı zamanda devam ettirmektedir. Yani Marks’ın ifade ettiği artı değer biçimleri ve emeğin sömürülmesi dijital alanlara farklı biçimlerde yeniden taşınmıştır. Özellikle dijital alanda üretime tüketicilerin de dahil olması ve üretimde üretici-tüketici ilişkisinin karmaşık hale gelmesi emek sürecinin de tanımlanmasını karmaşık hale getirmiştir.

Emek sürecinde, dijitalleşmeyle birlikte üretici-tüketici arasındaki belirginlik giderek silikleşmeye başlamıştır. Dijitalleşen yapılarda tüketici de birçok açıdan üretici durumuna geçmiştir. Huws, özellikle küreselleşmeyle de birlikte teknolojinin gelişmesi ve emek alanına etki etmesiyle emek kavramının yeni bir sürece girdiğini ve daha önceki tartışmaların bu anlamda yetersiz kaldığını vurgular. Emek sürecini

değerlendirirken sadece teknolojinin gelişmesiyle birlikte ele alınmasının eksik kalacağını küreselleşmenin de emek sürecini değişime uğratan önemli bir faktör olduğunun altını çizer (2018:167). Üretim makinelerle, fabrika içlerinde gerçekleşmiyor. Emek artık daha toplumsal ve bireyin gündelik hayatını kuşatan bir biçime dönüşmektedir.

Andre Gorz ise maddi olmayan emeği tanımlarken emeğin günümüzde bir değer yarattığını ve bu değer de insan zekasından, bilgisinden ve tecrübelerinden ortaya çıktığını ifade etmektedir. İnsanın bir anlamda kendi sermayesini taşıdığını ifade etmektedir (2011: 13).

Helen E. Fisher ise maddi olmayan emeğin maddi emeğe göre farklılık taşıdığını ifade etmekte ve bu farklılıklar üzerine tartışmaktadır. Ona göre bu farklılıklardan biri maddi olan emekte sarf edilen fiziksel güç maddi olmayan emek için gerekli değildir. Maddi olan emek belli bir zamanda mekanda daha sistemli ilerlerken maddi olmayan emek daha esnek bir şekilde kendini var etmektedir (2014: 144).

Dijital emek kavramını bütün bu görüşler üzerinden geniş bir şekilde analiz eden kişilerden biri de Christian Fuchs'tur. Dijital emek kavramı üzerine yapılan tartışmaları da konu edinerek bu tartışmaların eksik yönlerini vurgulayıp daha geniş ve bütünlüklü bir açıdan bakılması gerektiğini ifade etmektedir. Dijital emekte sadece üreticiler değil tüketiciler de sürecin ciddi birer parçasıdır. Bu durumda internet kullanıcılarının da emeğini tartışmak gerekmektedir. Çünkü asıl içerik üreticileri kullanıcılardır. Özellikle de günümüzde sosyal medya diye tanımladığımız platformlara kullanıcılar sürekli, video, fotoğraf yüklemekte ve bunları beğenip paylaşmaktadır. Ve kullanıcı bunu yaparken herhangi bir mesaiye, sözleşmeye ya da ücrete tabi olmayarak tamamen “gönüllü” olarak yapmaktadır. Fuchs, dijital emekte işçileri sadece internette içerik üreten ya da kullanıcılar olarak görmemek gerektiğini ve aynı zamanda üretimi de sadece internet ortamından ibaret olarak görmemek gerektiğini vurgulamaktadır. Ve işçileri de hizmet ettikleri sermaye biçimine göre ayırır. Dijital emeği gerçekleştirmek için kullandığımız temel malzemeler olan dizüstü bilgisayarların, cep telefonlarının, kameraların önemli ölçüde metal içerdiklerinden bahseder ve özellikle bazı metallerin bulunmasının çok zor olduğunu ve bunun çok zor koşullarda ortaya çıkarıldığının altını çizmektedir. Özellikle Apple, Toshiba, LG, Lenova, Sony, Panasonic gibi büyük sermayelerin bu metalleri insanı olmayan koşullar altında elde ettiklerini ifade

etmektedir. Bu metallerin çıkarılması Afrika ülkelerinde (Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Mozambik, Ruanda, Güney Afrika, Zambiya, Zimbabve...) gerçekleşmektedir. Çoğu zaman silah yoluyla ya da tehdit altında, ücretsiz ya da çok az bir ücret karşılığında bu ürünler elde edilmektedir. İletişim şirketleri böylelikle çok az bir masrafla çok önemli olan bu ürünlere sahip olurlar. Ve bu çıkarılan ürünler daha sonra ucuz iş gücünün olduğu yerlere gönderilip üretilmektedir. Çin, Tayland, Endonezya ya da Asya ülkeleri bu ucuz iş gücünün olduğu yerlerdir. Araştırmasında Silikon Vadisi'ndeki işçilerin çalışma koşullarına değinmiştir. Silikon Vadisi'ndeki işçilerinde güvenceli ve güvencesiz, cinsiyetçi ve ırkçı olan koşullarda çalıştırıldığını ifade etmektedir. Üretimde zehirli olan maddelerle temas eden işçilerin daha çok göçmen işçiler ve kadınlar olduğunu vurgulamaktadır. Silikon Vadisi'ndeki en büyük şirketlerden biri olan Google çalışanlarına yüksek ücretli maaşlar vermektedir fakat bunun karşılığında onlara “cezbedici” fırsatlar sunarak (ücretsiz etkinlikler, cafe, spor salonu...) bütün bir zamanlarını üretime ayırmalarını sağlamaktadır. Böylelikle kendisine iyi fırsatlar verildiği için mutlu olan çalışanlar zamansız bir şekilde daha çok üretim yapmakta ve şirketin karını daha çok arttırmaktadır (2015: 251-323).

Günümüzde enformasyon üretimine odaklanmış tüm emek süreci dijital emek olarak adlandırılmaktadır. Bugün dijital emekten bahsederken sadece internetteki ücret karşılığında içerik üreten üreticilerden ibaret görülmemelidir. Afrika'da maden çıkartılmaya zorlanan işçiler, Silikon Vadisi'nde ve Çin'de zor şartlar altında üretim yapan ve sömürülen işçileri de dijital emek sürecine dahil etmek gerekir ve dijital ortamın kendisinden de bahsederken üreticilerin sadece ücret karşılığında çalışanlardan oluşmadığını her kullanıcının da birer üretici olduğunu ve emek sürecine dahil olduğu bilinmelidir. Dijital emeğin maddi olmayan emek alanını tarif etmek için kullanıldığı söylenebilir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan dijitalleşme süreci de kendi içerisinde sermaye alanı yarattı ve emek süreci dijital alanda da var olmaya başladı. Fabrikalarda ve maddi üretime dayalı olarak ifade edilen emek süreci artık insan bilgisinin dijital ortamda üretime dönüşmesini ifade eden bir sürece evrildi ve dijital emek diye adlandırılan alan oluşmaya başladı. Türkiye'de de internetin yaygın kullanımı ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte dijital emek alanları oluşmaya başladı.

Dijital emeğin Türkiye’de yeni bir emek biçimine dönüşmesinde ise bilgi teknolojilerinin gelişimi yatmaktadır. İnternetin yaygınlaşması ve günlük hayatın bir parçası haline gelmesiyle oluşan dijital emek alanına bakmak için önce Türkiye’de internet kullanımına bakmak gereklidir. Türkiye ilk kez 12 Nisan 1993’te DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) projesi kapsamında, TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu) ve ODTÜ (Orta Doğu Teknik Üniversitesi) işbirliği ile internet bağlantısını gerçekleştirmiştir (Yanık, 2019:45). İnternetin gelişim evrelerine bakıldığında Web 1.0 ve Web 2.0 şeklinde ilerlemektedir. Web 1.0 erken internet dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu dönemde internet daha kısıtlı bir durumdaydı ve kullanıcılar pasifti. Ancak Web 2.0 ile internet değişime uğradı ve artık içerik oluşturma, paylaşma, yorumlama gibi çeşitli formlar var olmaya başladı. Bu durum da artık hem internetin çok daha çeşitli alanlar için kullanımının hazır hale gelmesini hem de kullanıcıların da pasif değil aktif bir duruma gelmesini işaret etmekteydi. Google, Facebook, Twitter, Instagram, Wikipedia gibi oluşturulan platformlar artık hem üretimin hem de tüketimin eş zamanlı olduğu ve kullanıcıların da emek sürecine dahil olduğu alanlar haline geldi. 1990’lı yılların başında Türkiye’de bilişim araç gereçlerinin kullanımı sınırlıydı. Hem pahalı olmasından hem de içerik kullanımı açısından sadece belli şirketler ya da belli bir gelir düzeyine sahip aileler tarafından kullanılmaktaydı. Zamanla enformasyon ve iletişim araçlarının üretiminin artması ve ücretinin düşmesi insanlar tarafından ulaşılabilmesini sağlamıştır.

Günümüzde 83.88 milyon nüfusa sahip Türkiye’de 62 milyon internet kullanıcısı mevcuttur. Bu da Türkiye’de nüfusun yaklaşık %74’üne tekabül etmektedir. 54 milyon sosyal medya kullanıcısı ve 77 milyon mobil kullanıcı mevcuttur. Türkiye’de internet kullanıcıların günlük interneti kullanma oranı ortalama 7 saattir. İnternette her gün ortalama 7 saat vakit harcamak demek dijital emek sürecinde oldukça etkili bir rakamdır. İnsanların birçoğu “gönüllü” bir şekilde dijital ortam için içerik üretmekte ve emek harcamaktadır. Bu da sermayenin dijital ortamda kar oranını yükseltmesi ve daha fazla üretim yapmasını sağlamaktadır. İnternet kullanımının mobil cihazlar üzerinden çok yaygınlaştığı görülmektedir. Günümüzde akıllı telefon uygulaması ile bilgisayar ya da tabletler üzerinden yapılabilecek birçok faaliyeti artık mobil cihazlar üzerinden gerçekleştirmek mümkündür. Mobil cihaz taşınabilirliği bakımından pratik olduğu için insanlar gündelik hayatın her anında internet kullanımını gerçekleştirebilmektedir. Bu da dijital emek alanı için “avantaj” oluşturmaktadır. Bu yüzden sermaye dijital emek

alanında üretim yaparken bu pratikliğin sağladığı yeni uygulamalar bulmaktadır. Oranlara bakıldığında en çok kullanılan Google arama motorudur. Bunun yanında ikinci sırada YouTube gelmektedir. YouTube günümüzde en çok içerik üretilen ve kullanıcıların yükledikleri videolar üzerinden ilerlemektedir. Bu da dijital emekte Fuchs'un vurgu yaptığı kullanıcılarında emek sürecinin bir parçası olduğuna dair görüşü desteklemektedir. Diğer sitelere baktığımızda haber sitelerinin dışında e-pazarlama dediğimiz alışveriş siteleri de bulunmaktadır. Bu veriler üzerinden sermaye sahipleri dijital alanda ihtiyaçlara göre yeni kaynaklar oluşturmaktadırlar. Türkiye'de sosyal medya kullanımı 54 milyona ulaşmış durumda. Bu da ülke nüfusunun yaklaşık %64'üne tekabül etmektedir. Sosyal medya kullanıcısının çok olması tam da dijital emek süreci tartışmalarında yer alan kullanıcı boyutuyla ilgilidir. Sosyal medya içerikleri genellikle kullanıcılar tarafından üretilmektedir. Beğenme, resim ve video yükleme, paylaşma üzerine kurulu olan sosyal medyalarda kullanıcılar bir ücret karşılığı olmadan zamansız ve mekansız emek sürecine dahil olup sadece tüketici değil üretici rolünü de üstlenirler (Kaynak: Wearesocial, 2019). Sosyal medyanın ve internet kullanımının Türkiye'de bu kadar yaygın olması sermaye için bir fırsat olarak görülmekte ve kâr odaklı yatırımlar yapmaktadırlar. Örneğin herhangi bir sosyal medyaya tıklandığında izlenilmek zorunda kalınan reklamlar ya da e-pazarlama önerileri artık günümüzün yeni sermaye alanlarını oluşturmaktadır. Birçok şirket dijital ortama yatırım yapmakta ve bu yatırımlar da sektörde yeni istihdam alanları oluşturmaktadır. Teknolojinin gelişmesi bu alan için ön açıcı olmaktadır. Değişen teknoloji ile birlikte emek süreci de şekillenirken özellikle de emek-sermaye ilişkisini de derinleştirmektedir. Sermaye, daha hızlı, daha pratik olan ve daha çok kar getirecek olan emek biçimlerini oluşturmaktadır.

TÜSİAD, 2019 e-ticaret raporunda, tüketici ziyaretlerinin %70'ten fazlasının mobil kanallar üzerinden gerçekleştiğini ve tüketicilerin büyük bir kısmının ürünleri sosyal medya platformlarında keşfedip satın alındığını ve tüketicilerin online alışveriş yapma alışkanlıklarının arttığını belirtmektedir (TÜSİAD,2019).

Türkiye Bilişim Sanayicileri'nin yaptığı çalışmalara göre dijital sektördeki istihdam alanı her geçen gün hızla artmaktadır. Derneğin "Atılım için Bilişim" raporunda bakıldığında sektörün hızla büyümesi durumunda 2023 yılına kadar 400 bin kişilik istihdam sağlaması bekleniyor (bilginc.com).

TÜBSİAD'ın dijitalleşmeyle ilgili raporunda ise “e-devlet” sistemine dikkat çekilmektedir. E-devlet bugün 423 farklı birim tarafından 3027'den fazla hizmet vermektedir. Türkiye’de bunun kullanımı %45,6’dır. Bunun yanında e-fatura, e-imza, e-bilet, e-nabız gibi uygulamalar dijital ortama taşınmış hizmet sektörleri arasındadır (tübsiad.org).

Günümüzde enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte oluşan dijital alandan Türkiye’nin de önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. İnternetin ve sosyal medyanın yaygın olarak kullanılması sermaye için dijital alanda yeni bir emek alanı oluşturmakta bu da kendisiyle birlikte yeni iş kolları ve istihdam alanları meydana getirmektedir. Bugün dijital ortamda hizmet veren çağrı merkezleri, haber siteleri, pazarlama ve sosyal medya; emek sürecinde dönüşen üretim sürecine ve yeni iş kollarına işaret etmektedir. Bu alanların yanı sıra dijitalleşme iletişim ve medya alanına da etki etmiş ve iletişim alanında da hızlı dönüşümler gerçekleştirmiştir.

III. DİJİTALLEŞMENİN İLETİŞİME ETKİLERİNE DAİR YAKLAŞIMLAR

Günümüzde bilgi ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte internet, mobil cihazlar, tabletler, bilgisayar gündelik yaşamın vazgeçilmez unsurları haline gelmektedir. En çok gelişim gösterdiği alanlardan birinin başında ise iletişim gelmektedir. Bu yüzden iletişim teknolojilerinde yeni araçlar geliştirilmiş ve yeni alanlar oluşturulmuştur. Enformasyon toplumu denilen bu dönemde artık iletişimde zaman ve mekan sorunu ortadan kalkmıştır. Bu dönemin önemli özelliklerinden biri de maddi üretim yerine daha çok enformasyon üretimi merkeze alan bir sistemin olmasıdır (Aktaş, 2007: 182). Bilgi ve iletişim ağlarında geleneksel ve yavaş olan yöntem, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte yerini dijital ortama bırakmıştır. İletişimin tarihsel sürecine bakıldığında ilk büyük adım matbaanın icadıdır. Yazılı basının ve gazetelerin ortaya çıkmasını ve bilginin yerel, ulusal ve uluslararası yayılmasını sağlamıştır (Yapar, 2004: 110). 1825’li yıllardan sonra buhar gücünün makinelerde kullanılmasıyla birlikte teknolojik olarak ilerleme sağlanmış ve böylece gazetelerde daha hızlı üretime geçilmiştir. 1850’li yıllardan sonra ise gerek telgrafın ortaya çıkması gerek telefonun icadıyla birlikte iletişim alanında değişimler yaşanmıştır. Sonraki süreçlerde ise bu iletişim araçlarının arasına radyo, televizyon ve yakın tarihte ise internet katılmıştır. Artık iletişim sadece kağıt üzerinde harf baskısı ile gerçekleşmiyor; ses, konuşma, görüntü gibi aktivitelerin de gerçekleştiği iletişim alanlarını da ortaya çıkarıyordu. İnternet ise bütün bu iletişim

araçları içerisinde hızla sıyrılıp en önemli araç haline gelmiştir (Gürcan, 1999: 1-3). Bu değişim ve dönüşüm iletişim alanlarında hem çeşitli tartışmalara yol açarken hem de birtakım değişimlerin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İletişim teknolojilerindeki bu gelişim yeni iletişim teknolojileri diye adlandırılacak bir dönemi başlatmıştır (Atabek, 2001: 133). Yeni iletişim teknolojileri denilen kavram, bilgisayar ya da mikro işlemciler ile hem kullanıcı hem de kullanıcı ve enformasyon arasında etkileşime olanak sağlayan bir sistem olarak tanımlanabilir (Timisi, 2003: 80). Yeni iletişim teknolojisinde artık kitle izleyicisinin dışında bireysel kullanıcıdan da bahsedilebilir. Yani birey farklı zaman diliminde farklı mekanda enformasyon ile etkileşim halinde olabilmektedir (Geray, 2003: 20). İletişim sürecinde ortaya çıkan yeniliklerle bir önceki kaynak varlığını yitirmemektedir. Bu yeni oluşumlar birbirini üzerine inşa edilirken bir önceki biçimler yeni bir forma dönüşerek varlığını devam ettirmektedir (Törenli, 2005: 88).

Yeni iletişim teknolojileri üzerine araştırma yapan Everette Rogers, bu teknolojinin önemli üç özelliği üzerinde durmaktadır: Etkileşim, kitlesizleştirme ve asenkron olabilme. Etkileşim, iletişimin temel özelliğidir. Geleneksel iletişim yöntemlerinde etkileşim belirli bir sürece tabi iken yeni iletişim teknolojilerinde etkileşime doğrudan imkan veren bir özellik olmaktadır. Geleneksel olan yöntemde etkileşim için yeni bir araca ihtiyaç duyulurken (örneğin: yeni bir mektup gibi) yeni iletişim teknolojilerinde etkileşim doğrudan aynı kanal üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Kitlesizleştirme, yeni iletişim teknolojileri ile birlikte artık bir mesaj farklı zamanlarda tek tek kişilere ya da belli gruplara ve mesaj içeriği de değiştirilerek gönderilebilmektedir. Asenkron olabilme ise zaman ile ilgilidir. İletişimin kaynaktan daha çok alıcıda olduğu bir durumu ifade etmektedir (Rogers, 1986).

Abramson ve Arterton, yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte birçok değişim olduğunu ifade etmektedirler. Yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği hız, depolama ve yeni hizmet alanlarının oluşması ile birlikte toplumda ekonomik, sosyal, siyasal değişimlerin de yaşandığını ifade etmektedirler. Bu değişimleri şu şekilde kategorize etmekte: Elde edilebilen enformasyon miktarında artış, yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği en önemli değişiklik, iletişimde hızlanma, alıcı kontrolü (enformasyonun demokratikleşmesi), kitlesel yayıncılıktan dar yayıncılığa, medyanın adem-i merkezileşmesi, etkileşim kapasitesinin artışı. Bilgiye ulaşma geleneksel yöntemde daha kısıtlı ve sistemli bir şekilde ilerlerken yeni dönemde bilgiye ulaşmada

önemli bir artış yaşanmaktadır yeni iletişim kanallarının ortaya çıkması bilginin daha farklı seçeneklerde kitlelere ulaşmasına olanak sağlamaktadır. Yine geleneksel olan iletişimde zaman belirleyici bir kavram iken yeni iletişim teknolojilerinde zaman artık iletişimde belirleyici olmaktan çıkmıştır. İletişim artık zamansız bir şekilde ve çok hızlı olarak sağlanabilmektedir. Teknolojinin gelişimi artık sadece üreticiyi değil alıcıyı da iletişim sürecine katmıştır. Alıcının da iletişim sürecinde kontrol sahibi olabilmesi enformasyonun demokratikleşmesini sağlamaktadır. Yine iletişimde bilgiler artık hedef kitleye ya da bireylere göre düzenlenip onlara ulaştırılabilmektedir. Bir mesaj ya da bir bilgi bugün sadece istenilen dar bir kitleye ya da çok daha geniş bir kitleye ulaştırılabilmektedir. Geleneksel iletişimde medya ya da enformasyon belli kurumların, şirketlerin elinde iken yeni iletişim teknolojileri ile birlikte enformasyona erişim ve denetim kolaylaşmıştır. Bu da medya üzerindeki hegemonyanın kırılmasında etkili olmaktadır. Yine yeni iletişim teknolojilerini gelenekselden ayıran bir diğer önemli özellik ise etkileşim kapasitesinin artmasıdır.

Jürgen Habermas’a göre, “İletişim ağının ticarileşmesi ve sıkılaşmasıyla, yatırılan sermayenin büyümesiyle ve yayın kuruluşlarının örgütlenme derecesinin artmasıyla iletişim yollarının yönlendirilme düzeyi arttı ve kamusal iletişime erişme fırsatları gittikçe daha fazla ayıklama baskısına tabi hale geldi” (Habermas, 2009:32). Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte iletişim alanında da meydana gelen bu değişimler farklı görüşlerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. 1940’lı yıllardan sonra özellikle de Frankfurt Okulu düşünürlerin etkisiyle birçok kuramcı teknolojik gelişmelerin insanlara olumluluktan ziyade daha çok olumsuzluk getireceğini düşünmekte. Buna göre etkileşimin artmasıyla birlikte egemenlik ve bağımlılık da artacaktır. Egemen kesim teknolojinin bu imkanını kullanarak hakimiyet alanını güçlendirecektir. Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan* kitabında bu düşünceleri destekler ve özellikle 1970’li yılların kültürel emperyalizm altında olduğunu ve iletişimin tek yönlü olduğunu vurgular (Güngör, 2013: 195). Manuel Castells de “devrim” olarak tanımladığı bu köklü ve hızlı değişimlerin toplumda çeşitli kırılmalara yol açtığını ifade etmektedir (2012:51). Teknolojinin gelişimi ile birlikte iletişim alanına hızlı etki etmesi ve onu dönüştürmesi iletişimde bunun gibi birçok kuram ve tartışmaya yön vermiştir. Eleştirel yaklaşımlar, liberal yaklaşımlar ortaya çıkmış ve birçok iletişim modeli üzerinde tartışmalar yürütülmüştür.

Günümüzde dijital iletişim kavramı medya içerisinde gelinen son evreyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu evre, internet, bilgisayar, tablet, akıllı mobil cihazların gelişimi ile ilişkilidir. Bu süreç daha önce kullanılan iletişim yöntemlerinin yavaş yavaş dijital ortama aktarılması ile başlamıştır. Artık ister eski ister yeni bir ürün olsun bir bilgi dijital ortamda depolanabilir, paylaşılabilir. Böylelikle dijital teknoloji ile birlikte iletişim alanında; işleme, kullanma, aktarım, depolama ve yöndeşme gibi birçok avantaj ortaya çıkmaktadır. ‘Yöndeşme’ ya da ‘yakınsama’ olarak kullanılan kavram, bilgisayar, iletişim, görsel-ışitsel medyanın bir araya gelerek yeni ürünler ve hizmetler ortaya çıkarmasıdır (Yılmaz, 2008:131). Günümüzde herhangi bir televizyon yayınına internet ortamında ulaşmak ya da müzik dosyası mobil cihaza indirmek gibi işlemler yöndeşme olgusu ile ilişkilidir. Böylelikle iç içe geçmiş bir iletişim teknolojilerinden bahsedilebilir. Televizyona ait bir yayını telefonda izleyebilmek ilerleyen bu iletişim teknolojisinin sonuçlarındandır. Bu da yine dijital emek sürecinde sermayeye yani şirketlere birçok avantaj sağlamaktadır. Şirketler ortaya çıkardıkları ürünlerin değerini arttıracak yeni hizmetler bulabilmektedirler.

Dijital emeğin iletişim sürecinde dönüşümüne bakıldığında günümüzde iletişimin dijitalleşmeyle birlikte nasıl şekillendiğini görmekteyiz. İnternetteki yöndeşme toplumsal iletişim ağlarını geliştirmektedir. Teknolojinin gelişimi ile birlikte iletişim alanında da gelişmeler yaşanmıştır. En büyük gelişme ise internet üzerinden sağlanmaktadır. İletişim alanının da dijital emeğe geçilmiş gerek toplumun ihtiyaçlarına göre gerek de kullanıcıların bizzat internette gönüllü olarak ürettikleri ürünlere göre sermaye bugün iletişim alanında hızla dijitalleşmiş, çeşitli platformlar, iş kolları oluşturmuştur. Film, müzik, belgesel, dizi, haber, dergi, gazete ve iletişime dair olan pek çok alan günümüzde dijital ortama taşınmış ve dijital emek sürecine dâhil olmaktadır. Böylece hem gazetecilik hem de medya değişime uğramış ve geleneksel olan yeni olan bir medya anlayışına geçilmiştir.

Bununla birlikte medyada dijital emek tartışmalarının en geride dayandığı isimlerden biri de Dallas Smythe ve onun ortaya attığı kullanıcı metası kavramıdır. Smythe kitle iletişim araçlarının kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretimdeki rollerini açığa çıkarırken, sermaye açısından hangi işlevi, nasıl yerine getirdiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Kitle medyasının tekelleşen kapitalizm tarafından yönetildiğini, amacın tamamen kar etmek olduğunu söyleyen Smythe, bir medya kuruluşu için asıl amacın

ideolojik paketler satmak değil, izleyicileri reklam verenlere satmak olduğunu, bu sebeple izleyenin, okuyanın da meta haline dönüştüğünden bahseder.

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEKSELDEN YENİ MEDYAYA: SERBEST GAZETECİLİK

Araştırmanın bu kısmında medyada dijitalleşmenin gazetecilik ve iletişim modelleri üzerindeki etkileri incelenecektir. Gazeteciliğin dönüşümüne etki eden ve günümüzde serbest gazeteciliğin oluşmasını sağlayan medyanın dijitalleşme sürecinin nasıl gerçekleştiği ve bu dönüşümün haber odalarını, haber üretim süreçlerini nasıl şekillendirdiği analiz edilecektir. Serbest gazetecilik denilen alan medyanın dijitalleşme sürecinden, gazeteciliğin dönüşümünden ve haber üretim süreçlerinde gerçekleşen değişimden bağımsız düşünülemez.

I. YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE GAZETECİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

2000’li yılların başından itibaren gazetecilik mesleği de değişmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve dijital ortamın hızla bütün alanlara nüfuz etmesi ile birlikte gazetecilik mesleği de dönüşüme uğramıştır. Günümüzü tanımlamak için kullanılan dijital çağ ya da bilişsel kapitalizmde yaşanan gelişmeler ekonomik ilişkileri de dönüştürmektedir. Aynı zamanda enformasyon toplumu da denilen bu dönemde üretim maddi üretimden ziyade enformasyon üzerinedir. Bu dönemin önemli özelliklerinden biri bilginin kendisinin üretim kaynağı haline gelmesidir, toplumsal ve kültürel süreçler de artık teknolojik gelişmelere bağımlı hale gelmiştir (Timisi, 2003: 89). Özellikle iletişim teknolojilerindeki ilerleme kaçınılmaz bir şekilde mesleklere de etki etmektedir. Çünkü insanlar yeni iletişim teknolojileri sayesinde artık zaman ve mekândan bağımsız olarak birçok kaynağa kısa sürede erişebilmektedir. Bir bilgi günümüzde dijital formda, birçok araç ve metot ile birbirinden uzak cihazlara ya da kişilere ulaştırılabilmektedir.

Yeni iletişim teknolojileri dediğimiz kavram yeni buluşlardan ziyade bir gelişmeyi anlatmaktadır. 80’lerin başında halihazırda var olan ve ayrı alanlar olarak ifade edilen bilgi işlem, yayıncılık, telekomünikasyon, bugün günümüzde artık iç içe geçmiş ve yeni olanaklar oluşturmaktadır (Tuncel, 2005:91). Bu durumda yenilik aslında bir önceki döneme göre olan farklılığı ifade etmektedir. Var olanlar eskimemekte ya da kullanım dışı olmamaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte iletişim araçları birbirinin yerine kullanılabilir ve bilgi ulaştırmada pratik yollar sağlayabilir duruma gelmiştir. Örneğim eskiden sadece konuşmak ya da mesaj atmak için kullanılan mobil cihazlar bugün gazete okumak için de kullanılabilir hale gelmiştir.

Yeni iletişim teknolojileri günümüzde yeni medya tanımını da beraberinde getirmiştir. Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin medya alanında kullanılmasıyla birlikte günümüzde yeni medya denilen kavram ortaya çıkmıştır. Yeni medya üzerine farklı tartışmalar ve tanımlamalar bulunmaktadır. Kimi tartışmalarda geleneksel medya ile ilişkili bir şekilde açıklanmaya çalışılırken kimi tartışmalarda teknolojik gelişmelere bağlı olarak yürütülmektedir. Raymond Williams, yeni medyayı yeni hizmet sunucu bir alan ya da halihazırda var olan medyanın geliştirilmesi olarak görmektedir (2013:54). Nicholas Negroponte, daha teknolojik bir dille yeni medyayı açıklayarak fiziksel atom yerine artık sayısal bitlerin aktarımı olarak tarif etmektedir (1995:37).

Yeni medya kavramı ele alınırken birçok disiplin üzerinden tartışılmaktadır. Çünkü yeni medya sadece basın alanında ya da medya alanında değişimi sağlamamıştır aynı zamanda yeni medya, ekonomi, kültür, politik, psikolojik yönden etkileri üzerine tartışılan bir alan haline gelmiştir. Yeni medyanın getirdikleri üzerine tartışılırken ve yeni medyayı geleneksel olan medyadan ayıran özellikler üzerinde incelemeler yapılırken bir yandan da bazı tartışmacılar yeni medyayı ekonomik boyutundan bağımsız düşünülmeden tartışılması gerektiğini ifade etmektedirler. Yeni medya sayesinde sermayenin erişebileceği alanlar genişlemiştir ve böylece sermaye ve internet arasındaki bağ da derin hale gelmiştir. İnternet sayesinde kapitalizm kültürel, sosyal alanda da var olmuş ve piyasa alanını genişletmiştir (Başlar, 2013: 827). Timisi yeni medya kavramının teknolojik gelişmelerle ilişkili olduğunu vurgulamış ve yeni kavramının kendisini ise mevcut olan medya üzerinden karşılaştırılarak tanımlanmakta olduğunu ifade etmektedir (2003:80).

Törenli de yeni medya kavramını açıklarken teknolojik gelişmeler üzerinden açıklanması gerektiğini ifade etmektedir. Yeni medyanın tek bir alandaki teknolojik ürünlerle değil birçok alandaki teknolojik ürünlerin birleşimi ile ortaya çıktığını ifade etmekte ve bunun için de “melez” ifadesini kullanmaktadır (2005:87). Günümüzde yeni medyanın ekonomiden bağımsız değerlendirilemeyeceği düşünülmektedir. Yeni medya ile birlikte sadece iletişim ya da medya alanında değişimler yaşanmamakta ekonomik olarak da değişimler yaşanmakta ve yeni sermaye alanları da oluşmaktadır. John V. Pavlik ise yeni medyanın özelliğini alıcı ve iletili arasındaki ilişki üzerinden kurmaktadır. Ona göre en önemli fark kullanıcının daha fazla kontrol sahibi olabilmesidir (1998:23). Yeni iletişim teknolojileri günümüzde özellikle de yeni

medyada birçok avantaj sağlamaktadır. Bu avantajlardan biri de etkileşimdir. Etkileşim genel anlamda artık kullanıcının da dolaylı bir şekilde biçim ve içeriği değiştirmede etkili olabilmesidir. Alınan bir iletiye tepki verebilmek, geri bildirimde bulunmak gibi özelliklerdir. Böylece iletişim sürecinde karşılıklı olma durumu ortaya çıkmaktadır. Haluk Geray, bu özellik ile alıcının da verici bir duruma geldiğini ve mesaj üzerindeki kontrolünü arttırdığını ifade eder (Geray, 2003:18). Funda Başaran da bu özellik ile artık alıcının da etkin bir konumda olduğunu ve aynı kanal üzerinden işlemleri gerçekleştirdiğini ifade eder. Ona göre geleneksel iletişim modellerinde de etkileşim mümkündü ama farklı zamanlarda farklı kanallar üzerinden yapılmaktaydı (Başaran 2011:55). Örneğin bir televizyon haber programına geri bildirim de bulunmak için telefon kullanmak gerekmekteydi. Ama bugün internet haber sitesinde yayımlanan bir habere yorum bölümlerinden hemen görüşler iletilebilmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinde bu aynı kanal üzerinden birçok yöntemle ve daha hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. (Başaran, 2004)

Yeni iletişim modellerinin özelliklerinden bir diğeri ise multimedya ya da diğeri ismi ile çoklu ortamdır. Geleneksel iletişim modellerinde birçok özelliği aynı anda kullanabilmek çok mümkün değildi. Örneğin, radyoda sadece ses üzerinden enformasyon sağlanabiliyordu. Ama günümüzde artık ses, görüntü, müzik, metin, resim, gibi çeşitli biçimler yeni medya teknolojileri aracılığı ile bütünleşebilmekte ve bir arada sunulabilmektedir (Atabek, 2001:109). Bu açıdan bakıldığında multimedya birçok kolaylık sağlamaktadır. Dijital alanın özelliklerinden yararlanarak aynı anda birçok işlemin yapılabilmesine bunların depolanabilmesine olanak sağlamaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerin özelliklerinden bir diğeri hipermetindir. Hipermetin günümüzde hem yeni bir teknoloji formu hem de yeni bir metin biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bir metnin başka bir metinle olan ilişkisini tarif etmek için kullanılmaktadır (Binark ve Löker, 2011:12). Hipermetinler aynı anda birçok bilgiyi aktarabilme özelliğine sahiptir. Bu özelliğin yanı sıra kullanıcı da geri bildirimde bulunabilmektedir. Hipermetinlerin özelliği doğrusal olmayan bir yapıya sahip olmasıdır.

Yeni iletişim teknolojilerini diğeri bir özelliği eş zamanlılıktır. Eş zamanlılık kullanıcıların eş zamanlı bir şekilde birden fazla iletişim gerçekleştirebiliyor olmasıdır (Şener, 2016: 115). Bu durumda eş zamanlı iletişim iki kişi arasında gerçekleşen yüz

yüze iletişim gibi düşünülebilir. Bu iletişimi formunu yeni iletişim teknolojilerinde sağlamak artık mümkün hale gelmektedir. Alıcı iletiyi aynı anda almak zorunda değildir. Bir iletiyi istediği zaman ve yerde alabilmektedir. Bilgi dijital ortamda depolanır ve alıcı ona herhangi bir zamanda ulaşabilir.

Yeni medya geleneksel olan medyaya göre birçok pratiklik sağlamaktadır. Yeni iletişim teknolojileri ile artık “sınırsız” denilebilecek bir bilgiyi depolayabilir, çeşitli işlemlerden geçirebilir, dönüştürebilir ve ağlar sayesinde zamana da takılmadan bilgi uluslararası bir iletaye dönüştürülebilir. Yeni iletişim teknolojileri kanal, kontrol, iletişim, içerik, kapsam, kontrol, zaman ve yapı bakımından medyayı şekillendirmiştir bu şekillendirme ya da dönüşüm ile ileti yollarının olanakları genişlemiştir. Yeni medya ile birlikte sadece teknik durumlar değil içerik de değişmektedir. Artık yeni medyada kullanıcılar sadece bilgi edinmek için değil, eğlenmek, vakit geçirmek için de medyayı kullanabilmektedir. Yeni medyada içerik, geleneksel olan medyadan farklı olarak kullanıcıların beklentisine göre değişmektedir. Bu farklara ve değişimlere bakıldığında yeni iletişim teknolojileri medya alanında kültürel ve toplumsal formları da dönüştürmüştür. Medyadaki bütün bu değişimler medya alanındaki iş kollarını ve meslek alanlarına da etki etmiştir. Etki ettiği meslek alanlarından biri de gazeteciliktir. Gazetecilik mesleği medyanın hızla dijitalleşmeye başlamasıyla köklü denilebilecek değişimlere uğramaktadır.

Günümüzde medyanın dijital ortama geçmesi ile birlikte gazeteler de bu değişen sisteme ayak uydurmaktadır. Bu doğrultuda gazete pratikleri ve gazetecilik mesleğinde köklü değişimler yaşanmaktadır. Haber merkezleri, haber üretimi, içerik üretiminin değişimi ile birlikte yeni denilebilecek bir gazetecilik anlayışı oluşmaktadır. Geleneksel anlamdaki gazeteciliğin tarihine bakıldığında 1600’lü yıllara denk gelmektedir. Her yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler gazete alanını da etkilemiştir.

Özellikle günümüzde internetin yaygın bir şekilde kullanılması ve enformasyon aracı olarak da etkili olması gazetecilik alanının internet üzerinden şekillenmesini sağlamaktadır. Çünkü insanlar artık bir bilgiye ulaşmak için öncelikli tercih olarak interneti ya da dijital ortamı tercih etmektedirler. Bu kullanıcılara birçok pratiklik sağlamaktadır. İnternet sayesinde bilgiye çok daha hızlı ulaşılabilir. Kullanıcılar birçok kaynağa aynı kanal üzerinden ulaşabilmektedir. Gazetecilik de bu dönüşüme göre şekil alırken “çevrimiçi (online) gazetecilik”, “multimedya gazeteciliği”, “ağ

gazeteciliği” ve “internet gazeteciliği” gibi ifadelerle tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2010:241). Bu adlanmalardan da anlaşılacağı üzere gazetecilik mesleğinin en önemli değişimi internet bağlamında olmuştur. Bir anlamda gazetecilik mesleği internet ortamında icra edilen bir alan haline gelmektedir.

Mark Deuze, “internete özel profesyonel gazetecilik yapılması” şeklinde ifade etmektedir(2004:140). Ona göre gazetecilik bir anlamda internet gazeteciliğine dönüşmüştür ve internetin sunduğu imkanlarla içerik üretimi yapılır ve yine internet ortamında sunulur. Deuze internet gazeteciliğini dört şekilde sınıflandırmıştır; ana akım haber siteleri, indeks/dizin/gruplama, eleştiri-yorum ve paylaşım-tartışma siteleri (2003:208).

İletişim teknolojilerindeki ilerlemeyle birlikte bilginin internet üzerinden çeşitli şekillerde zaman ve mekan sorunu olmadan değiştirilerek gönderilebilmesi özelliği günümüz medyasına yansımaktadır ve gazetecilik de iletişimin teknolojilerinin sağladığı bu olanaktan yararlanmaktadır. İnternet gazeteciliği üzerine çalışma yapan Oya Tokgöz, gelişimi 4 döneme ayırarak incelemektedir. Birinci dönemde geleneksel gazetecilikte üretilen haber içerikleri web sayfalarına uygun olarak dizayn edilmiş ve buradan yayınlanmaya başlanılmıştır. İkinci dönemde, gazeteler yavaş yavaş internete uygun ya da internete özgü içerikler oluşturmaya başlamıştır. Üçüncü dönem, bu üretilen haber içeriklerini çoklu ortama göre şekillendirmeye başlamıştır. Son dönem yani dördüncü dönem ise artık kullanıcının da üretime dahil olduğu etkileşimin olduğu, çift yönlü bir döneme geçilmiştir (2012:92).

Gazetecilik günümüzün koşullarına göre şekillenmiştir. Dijitalin enformasyonu sağlamada ve yaymadaki pratikliği ve çok yönlü bir içerik sunumunun yapılabilmesi gazeteciliğe de yansımış ve günümüzde internet gazeteciliği ya da yeni gazetecilik diye adlandırılan bir döneme geçilmiştir. 1995’li yıllardan sonra internet gazeteciliği başlamıştır. Daily Mirror, HeraldTribune, New York Times, Washington Post gibi gazeteler internet gazeteciliğine geçmişlerdir (Çakır, 2007:138). Bu dönem gazete içeriklerinin web sitelerine taşınması ile başlamıştır. 2000’li yılların başı artık haber kaynaklarının hızla yaygınlaşmaya başladığı dönem olmuştur. Bu dönemde dünya üzerinde yaklaşık 5400 internet haber kaynağı oluşturulmuştur (Gunter, 2003:33).

Mukadder Çakır, Türkiye'deki internet gazeteciliğini iki dönem şeklinde incelemektedir. Birinci dönemi 1995-2000 yılları olarak belirtir ve bu dönemdeki internet gazeteciliğin, gazetelerin sadece birer kopyaları olduğunu ifade eder. 2000'li yıllardan sonraki dönem ise ikinci dönem olarak kabul eder artık bu dönem bağımsız ya da işsiz kalmış gazetecilerin de internetten içerikler ürettiği daha zengin haber portallarının olduğu bir dönem olduğunu ifade etmektedir (Çakır, 2007:130).

Türkiye'de içeriğini ilk internete taşıyan dergi *Aktüel* dergisi olmuştur (1995). Daha sonra ise birçok gazete içeriklerini internete taşımaya başlamıştır. Zaman (1995), Milliyet (1996), Hürriyet (1997), Sabah (1997), Radikal (1998), Cumhuriyet (1998) gazeteleri içeriklerini internet ortamına taşımıştır (Yüksel, 2014:102). 2014 yılından itibaren Radikal gazetesi sadece dijital yayın yapmaya başlamıştır. Ve bu dönem birçok bağımsız olan İnternethaber, Habertürk, Nethaber gibi internet gazeteleri de yayına başlamıştır (Kara, 2012:442).

İletişim teknolojisindeki gelişmelerin verdiği olanaklarla gazeteler hızla internet gazeteciliğine geçmiştir. Böylece internet gazeteciliği iletişim alanında özel ve önemli bir yere sahip olmaktadır. Bu önemli yere sahip olmanın nedenleri dijital ortamın internet gazeteciliğine sunduğu imkan ya da özelliklerdir ve kullanıcıların interneti tercih etmesidir. Bu özelliklerin başında ses, görüntü dosyalarının da artık gazetecilikte kullanılabilmesidir. Bunun yanında zaman ve mekan sıkıntısı olmadan kullanıcılar her zaman haber kaynağına ulaşabilmektedir ve geçmiş haberlere de arşivleme sayesinde ulaşabilmektedir (Woodhead, 1991:41). Bu dönüşüm haber üretim süreçlerine de etki etmiş ve haber odaları da değişime uğramıştır.

II. DÖNÜŞÜM EKSENİNDE DEĞİŞEN HABER ÜRETİM SÜREÇLERİ

Gazeteciliğin yeni iletişim teknolojileri ile dönüşümü sadece gazetelerin internet ortamına taşınmasını sağlamamıştır aynı zamanda haber odalarını ve haber üretim süreçlerini de değişime uğratmıştır. Geleneksel medyadaki haber üretim süreci ve iş bölümleri yeni medya ile birlikte, teknolojinin olanaklarıyla sürekli olarak değişime uğramaktadır. İletişim teknolojileri ile birlikte gelişen yeni medya gazetecilikte dönüşümü sağlarken haber üretim anlayışını da değiştirmiştir. Haber merkezleri, haber kaynakları, haber içerik üretim biçimleri değişime uğramaktadır. Haber için bilgi

toplama aşamasından yayımlanmasına ve istihdam alanlarına kadar her faaliyet alanında değişimler olmaktadır. Genellikle medya kuruluşlarının çalışma pratiklerinde belli bir düzen işler; bilgiyi toplama, haberin üretimi-kurgusu ve dağıtım. Yeni medya denilen dönemden önce yani geleneksel olan medyada genellikle bu çalışmalar farklı birer alan şeklinde yürütülmekteydi. Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte çoklu ortamların var olması bu alanlar arasında işbirliği sağlamıştır (Deuze, 2004: 140). Bunlar artık ayrı birer iş değil de bir bütün olarak görülmektedir. 2008 yılında Dünya Editörler Forumu 120 ülkeden yaklaşık 700 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Burada yapılan araştırmalarda katılımcıların %86'sı 5 yıl içinde birleşik haber merkezlerinin norm olacağını ifade etmişlerdir. Yüzde 83'ü ileride gazetecilerden birçok alanda (baskı, video, web, mobil, kamera, ses...) içerik üretmeleri istenileceğini ifade etmiştir (Besim, 2010:239). Bu da haber odalarının bu birleşimi benimseyeceğini ve bunun ileride yaygın hale geleceğini göstermektedir. Haber odalarının birleşimi ile ya da bir diğer adıyla tümleşik haber odaları ile birlikte artık birçok iş, fiziksel olmasa da bir araya getirilmiştir. Bir gazetecinin “her şeyi yapabilme” becerisi üzerine odaklanan bu sistem haber odalarını değişime uğratmıştır. Bunun nedenleri arasında artık teknolojinin buna imkân vermesinin yanında kâr odaklı bakış açısı da vardır. Medya şirketleri ve sermaye bu şekilde üretim maliyetinden tasarruf etmektedir. Çoklu bir beceri algısı, emek sürecini de etkilemekte ve birçok kişinin yapabileceği işi bir kişinin yapması anlamına gelmektedir. Böylece sektörde bir istihdam sorunu ortaya çıkmakta ve medya şirketlerinin sadece ihtiyaç duyduğu zaman gazetecilerle ya da üreticilerle anlaşması esnek çalışmayı yaygınlaştırmıştır.

Yapılan birçok tanımdan da anlaşılacağı üzere internet gazeteciliği, geleneksel gazeteciliği bitirmemiş ya da onun yerine geçmemiştir. Geleneksel gazeteciliğe teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan yeniliklerle birlikte eklemlenerek onu dönüştürmüştür. Birtakım köklü değişimler yaşansa da gazetecilik mesleğinin asli formuna etki etmemektedir. Bu yüzden günümüzde “e-gazete”, internet gazeteciliği”, “siber gazetecilik”, “sanal gazetecilik”, “yöndeşme gazeteciliği”, online gazetecilik” ve “multimedya gazetecilik” diye adlandırılan bu dönemi eskinin yerine geçen bir form olarak değil de eskinin yani geleneksel olanın yeniden inşasıyla ortaya çıktığı bir dönem olarak değerlendirmek gerekir. Birçok iş bir kişi tarafından yapılmakta ve hız, zaman, mekan gibi kavramlar haber üretimi için artık belirsiz bir hale gelmektedir. Geleneksel

yöntemde ayrılmış olan birimler arasındaki farklar da silikleşmeye başlamıştır. Teknolojik yöntemlerin kullanılması kolaylıklar sağlasa da gazetecilerin iş yükü artmıştır. Haber üretiminde artık bir gazeteciden pek çok işi yapabiliyor olması beklenmektedir. Haber toplama, kurgu, kamera, web vb gibi birçok uygulamayı bir gazeteci bilmek zorunda kalmaktadır. Artık bir gazeteci haber üretim sürecinde zamana bağlı değildir. Belli bir çalışma mesaisi olsa da 24 saate yayılan bir üretim süreci başlamıştır. Mekan ise esnek çalışma ve bilgisayardan çalışma ile belirsiz hale gelmeye başlamış, özellikle hız, gazetecilerin üzerindeki baskıyı arttıran bir durum haline gelmiştir. Çünkü bir gazetecinin bilgi havuzuna çok fazla haber gelmektedir ve bu akış gazetecinin hızlı olmasına neden olmaktadır. Gazeteci çok hızlı bir şekilde bilgi akışlarını takip etmek bunları haberleştirmek ve güncellemek zorundadır.

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve iletişim teknolojilerindeki uygulama biçimlerinin artması haber üretim sürecinde gazetecilerin iş yükünü arttırmıştır. Daha önce ayrı ayrı birimler olarak faaliyet gösterilen alanlar birleşmeye başlamıştır ve bir gazeteciden özellikle de teknolojik olarak donanımlı olması beklenmektedir. Artan rekabet ortamı, istihdam olanaklarının düşüklüğü nedeniyle gazeteciler pek çok uygulamayı öğrenmek zorunda kalmaktadırlar. Teknolojinin gelişmesiyle değişen iletişim teknolojileri ve yeni medya ile birlikte sermaye, sermayenin de daha çok kar elde etmesini sağlayacak şekilde iş alanlarını değişime uğramaktadır. Bu iş alanlarından biri de gazetecilik mesleği ve bu meslekteki haber üretim süreçleridir. Teknolojinin sağladığı olanakları sermaye ya da medya şirketleri kâr odaklı kullanmakta ve bugün haber üretimi için ayrı ayrı tanımlanmış birimler yerine birçok işi aynı anda yapabilecek kişileri tercih etmektedir. Haber üretim süreçlerinin de dijitalleşmeye ayak uydurması, gazeteciliğin dijital alana geçmesi, sermayenin de dijital alana yatırım yapması ve internetin gündelik yaşamın parçası haline gelmesi, beraberinde birçok tartışmayı da getirmektedir. Tartışmaların başında dijitalin sağladığı riskler ve olanaklar gelmektedir. Dijital ortam bugün insanların hayatını daha kolaylaştırır gibi görünürken bir yandan da risk diye tanımlanan olumsuz durumlar yaratmaktadır. Dijital ortamdaki olanakları ve riskleri tek başlık altında almak zordur çünkü sermaye, üretici ve kullanıcı açısından ayrı ayrı riskler ve olanaklar oluşturmaktadır. Öncelikle genel olarak dijitalin riskleri ve olanaklarına bakıldığında birçok sonuçla karşılaşmaktayız. Bugün internet ortamında özellikle kullanıcılar gün içinde zaman ve mekan sıkıntısı olmaksızın birçok siteyi

kullanmakta, içerik üretmekte, paylaşım beğenmektedir. Bu da dijital izler bırakmak anlamına gelmektedir. Artık günümüzde her internet kullanıcısı dijital bir iz bırakmaktadır. Çünkü yapılan her işlem depolanmakta ve arşivlenmektedir. Bu dijital izler günümüzde sermaye için üretim alanı olurken kişilerin bıraktığı her iz ve paylaştığı her kişisel bilgi kötü amaçlı kullanımlarda risk taşımaktadır.

Dijitalin sağladığı olanaklar birçok kurum ve şirketler tarafından kullanılmaktadır. Bugün internet alışveriş, e-hizmet sunan bir sistemi kullanma (fatura ödeme, banka işlemleri, e-devlet vb) eğitim, bilgi edinme, eğlence ve daha pek çok amaçlı kullanılmaktadır. Bu sayede çok fazla bilgi akışı, paylaşımı ve hizmet sunumu gerçekleşmektedir.

Olanaklara okurlar açısından bakıldığında okurların geleneksel gazetede bilgiye ulaşması belli bir zamanda ve kısıtlı bir şekilde gerçekleşirken bu durum internet ortamına taşınmasıyla ortadan kalkmıştır. Artık okur zaman sıkıntısı olmadan birçok haber kaynağına erişebilir ve takip edebilir. Örneğin günde bir ya da iki ulusal gazete alma imkanına sahip iken bir birey şimdi internet üzerinden uluslararası birçok yayın da dahil takip ettiklerine alternatif birçok gazeteye ulaşabilir. Bilgiye çeşitli kaynaklardan ve karşılaştırmalı olarak bakabilen ve bunu yaparken zaman sınırlandırması olmayan okur açısından bu bir avantajdır (Özçağlayan, 1998: 197). Okur ya da kullanıcı bu haber takibini yaparken artık tek bir cihaza bağlı değildir bunu telefon, bilgisayar ya da tableten gerçekleştirmektedir. Ve artık geleneksel medyada bir haberi ses ya da yazı şeklinde takip edebilirken şimdi çeşitli alternatifleri vardır. Bir habere video, fotoğraf, yazı, hareketli görüntüler gibi çeşitli şekillerde ulaşabilir. İzlediği haberleri kaydedebilir (Törenli, 2005: 97). Kullanıcı açısından sağladığı diğer bir kolaylık ise geleneksel medyada bir habere ulaşmak için tek tek sayfaları çevirip aramak zorunda kalan kullanıcı, internet gazeteciliğinde artık istediği haberi sadece sorgulayarak birçok haber kaynağında o haberle ilgili bilgiye ulaşabilir. Bu da okur açısından bilgiye ulaşmada pratiklik kazandırmaktadır (Gezgin, 2002: 32). Kullanıcı, geleneksel gazetecilikte olduğu gibi artık pasif değildir. Hem bilgiyi üreten hem bilgiye katkı yapan hem de yaygınlaşmasını sağlayandır. Dijital ortam ve iletişim teknolojilerinin gelişimi kullanıcıyı da artık aktif bir katılımcıya dönüştürmüştür (Özçağlayan, 1998: 197). Kullanıcı açısından sağlanan diğer bir olanak ise internette haberlere artık ücretsiz erişim sağlamasıdır. Geleneksel gazetede gazete belli bir ücret karşılığında alınırken

bugün haber takibi yapmak için ücret ödemeye gerek olmadan çok fazla kaynağa ulaşılabilir. Kullanıcılar geleneksel gazetecilikte bir habere ulaşmak için belli bir süre beklemek zorunda kalmaktaydılar. Her yerde bilgiye ulaşmayı olanaklı hale getirmiştir. Kullanıcılar artık yerel ya da ulusal değil uluslararası bir haber kaynağına erişebilmektedir. Geleneksel gazetede her gazeteye ulaşma durumu yoktu. Özellikle uluslararası gazetelere ya da başka ülkelerin gazetelerine ulaşmak her yerde mümkün değildi. Ama internet gazeteciliği bu anlamda sınırları ortadan kaldırmaktadır. Bir ülkenin gazetesine bugün ulaşılabilir ve diğer ülkelerdeki gelişmeleri de takip edilebilmektedir. Geleneksel gazetecilikte iletişim tek yönlüydü okurun gazetede bir habere yorum yapması, ekleme ya da eleştiri getirmesi mümkün değildi ama günümüzde internet gazeteciliği ile okurlar ya da kullanıcılar bir habere yorum yapabilmekte, ekleme ya da eleştiride bulunabilmekte. Etkileşimi mümkün kılmaktadır. Bu da uzun dönem içerisinde okuyucunun da sürece katılımını sağlamış ve bilgiye ulaşma daha pratik olduğu için haber okuma, haber takibi de artmıştır (Pavlik, 2013: 35-37). Haberlerin takibinin bu şekilde yapılabilmesi, haberlere yorum, ekleme, düzeltme ve eleştiri yapma durumu aynı zamanda haberin zamanla bireysel özellikten çıkıp kolektif bir ürün haline gelmesini sağlamaktadır (Bulut, 2006: 57). Bu da okuyucu ile gazeteci arasında bir eşitlik oluşmasını sağlamaktadır.

Kullanıcılar ya da okuyucular geleneksel gazetecilikte haber seçme şansına sahip değilken internet gazeteciliğinde bu hakka sahip olmaktadır. Bireyselleştirilmiş haber seçenekleri bulunmaktadır. Okurlar kendisi için önemli olan haberlere bugün birçok uygulama sayesinde ulaşabilmektedirler. Böylelikle geleneksel gazetedeğiler gibi bir haber için bütün bir haber kaynağını taramak zorunda kalmamaktadır (Tokgöz, 2012: 108). Okuyucu ilgisine göre bir havuz oluşturabilir ve bu havuzu aktif bir şekilde kullanabilir. Okuyucu açısından sunulan diğer bir olanak ise arşivdir. Geleneksel gazetecilikte bir arşive sahip olmak için uzun yıllar düzenli gazete takibi yapıp biriktirmek gerekirken internet bu zahmetli işi kolay hale getirmiştir. İnternet üzerinden bugün istenilen bir tarihteki habere ve gazeteye ulaşmak mümkündür. Örneğin iletişim alanında araştırma yapan pek çok kişi eski gazetelere ulaşmak için kütüphanelere gidip uzun saatler arşiv taraması yapmakta ve tek tek incelemektedir. Ama dijitalin sunduğu imkân ile insanlar evinde arşive ulaşabilir ve kolayca tarama yapabilmektedir. İnternetin depolama sistemi okuyucuya çok fazla imkan sunmaktadır. Gazeteciler açısından bakıldığında ise hem avantajları hem de dezavantajları bulunmaktadır. Avantajlarından

biri de gazeteciler internet sayesinde çok fazla sahaya inmeden de haber yapabilmektedir.

Haber üretim sürecinde eskiden kurum ve kuruluşların haber kaynaklarına ve bilgilerine ulaşmak zor iken internet bu açıdan gazetecilere kolaylık sağlamaktadır. İnternet üzerinden bugün birçok kurum ve kuruluşların haber kaynaklarına ulaşabilir ve bilgileri elde edilebilir. Örneğin bugün Türkiye’de de birçok bakanlık ve resmi kurum ve kuruluşlar kendi resmi hesaplarından sürekli haber yayımlamakta ve bilgi vermektedir. Bu da gazeteciler açısından bir avantaj olmaktadır. Tek tek arayıp ilişkide bulunup ya da ilgili kurumlara gitmek yerine internet üzerinden istenilen bilgilere daha hızlı ve pratik bir şekilde ulaşılabilir. Günümüzde gazeteciler, geçmişe yönelik bir haberi paylaşmak ya da inceleme yapmak adına kütüphanelere ya da arşive gitmeye gerek olmadan internet üzerinden birçok arşive ve kaynağa ulaşabilmektedir (Gürcan ve Batu, 2002: 5). Bu da gazetecilerin işini daha pratik hale getirmekte ve onlara geniş bir ağ sunmaktadır. Gazeteciler için diğer bir önemli olanak gazetecilerin artık birçok şekilde insanlara ulaşabilirliklerinin olmasıdır. Geleneksel medyada gazetecilerin insanlara ulaşabilmeleri ya gazete üzerinden ya da belirli zamanlarda televizyon ve radyo programlarından gerçekleşmekteyken ve bunu da sınırlı bir şekilde gerçekleştirebilirken günümüzde bu durum değişime uğramıştır. Artık bir gazetecinin gerek internet üzerinde gerek sosyal medya üzerinden birçok hesabı bulunabilmekte ve gazeteci takip edilebilmektedir. Gazeteci de zaman, mekan ya da haber sayısı gibi sıkıntılar olmadan sürekli kendi hesaplarından bilgi paylaşımı sağlayabilmektedir. Böylelikle gazetecilerin de haber paylaşım oranları da artmaktadır.

Gazeteci açısından diğer bir olanak ise haber akışının takibinin kolaylaşmasıdır. Gazeteci için geleneksel medyada haber takibi zorlu bir süreç olabilmekteydi. Bazen sahaya tekrar gitmek bazen ilgili kurum ve kuruluşlara ya da kişilere tekrar ulaşmaya çalışmak zorunda kalılabiliyordu. Ancak internet gazeteciliği ile ya da yeni medya ile artık gazeteci için bu zorlu süreç büyük oranda kalkmaktadır. Gazeteci haber kaynaklarından ve ilgili sitelerden, kişilerden, kurumlardan anlık haber akışını takip edebilmekte ve haberini güncelleyebilmektedir.

İnternet haberciliğinin gazeteciler için getirdiği diğer bir olanak ise haber içeriklerindeki zenginleştirmedir. Geleneksel gazetecilikte bir haberi sunarken sunma biçimi daha çok yazı ya da fotoğraf iken günümüzde gazeteciler bir haberi çeşitli şekillerde

sunabilmektedir. Ses, video, yazı ve fotoğrafla haberin içeriğini zenginleştirebilir, teknolojinin sunduğu birçok program biçimlerini de (animasyon, grafik...) kullanabilir (Pavlik, 2013: 11).

Geleneksel gazetecilikte gazetecinin haberi sunma süresi ya da gazetede ona ayrılmış olan bölüm sınırlıydı. Ancak günümüzde dijitalin sağladığı imkan ile bu sorunu artık yaşamamaktadır. Gazeteci bir haberini medya hesaplarında ya da haber sitesinde uzunca, bütün detayları ile verebilmektedir. Ya da bir görüntüyü kesmeden bütün detayları ile iletebilmektedir. Geleneksel gazetecilikte ya da medya da bir gazetecinin haberi diğer haber türleri içerisinde yani bir bütünün parçası olarak verilmekteydi. Ancak internet gazeteciliği ile özel haber imkanı doğmuştur. Gazeteciler kendi alanlarına uygun içerikleri üreten ve bu alanla ilgili haberler yapan siteler, platformlar, bloglar ya da hesaplar oluşturabilmektedir. Böylece hedef kitlesine ve alanına göre içeriklerin üretildiği daha özel habercilik imkanlarına sahip olmaktadır (Özçağlayan, 1998: 197).

Geleneksel gazetecilikte bir gazetecinin haberinin ne kadar okunduğu ya da dikkat çekildiğini gazetenin tirajından öğrenmek güçtür. Gazete çok satılmış olsa da gazetede bir haberin ne kadar okunduğu bilinmemekteydi. Ancak dijital ortam bugün bu imkanı sunmaktadır. Bir gazeteci haberinin ne kadar okunduğunu, etkileşimin ne kadar olduğunu, paylaşımın ne kadar olduğunu görmektedir. Ve haberinin altına yazılan yorumlarla da haberine olan beğeni, eleştiri gibi durumlar hakkında da bilgi sahibi olabilmektedir. Kısacası gazeteci ürettiği içerikle ilgili çeşitli dönütler almaktadır. Bu da gazeteciye içerik üretimi ile ilgili önemli veri sağlamaktadır. Gazeteci bu dönüşlerle birlikte içeriğini düzenleyip daha da zenginleştirebilmekte, böylece okura daha çok ulaşabilmekte ve okur üzerinde etkili olabilmektedir (Karakaş, 2002: 78). Günümüzde dijital ortam gazetecilere bu sayılanlar ve daha pek çok özelliği ile birçok imkan sağlamaktadır.

Bunlarla birlikte medya şirketleri ve sermaye de dijital alanı aktif olarak kullanmakta ve kâr odaklı düşünmektedir. Dijitalin sermaye açısından sunduğu avantaj daha çok emek üretimi ve kar etme süreci ile ilgilidir. Medya şirketleri, gazete endüstrisi bugün dijitalin olanakları sayesinde okurlarla ilgili çok detaylı analizler yapabilmektedir. Gazetenin okunma sayısı, hangi haberin ne kadar okunduğu, hangi haberin beğenildiği ya da hangi haberin beğenilmediği bilgilerine ulaşabilmektedir. Yine haberle ilgili

yapılan yorumlardan gazetenin hedef kitleye nasıl hitap etmesi gerektiği öğrenilmektedir. Diğer önemli bir durum ise yapılan yorumlardan kişilerin profilleri analiz edilebilmekte ve böylece okuyucu profili çıkartılabilmektedir. Bu da sermayeye gazetenin daha çok talep görmesi için gerekli olanlar hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Geleneksel gazetede gazete için yüksek sermayeye ihtiyaç duyulmaktaydı. Haber toplama süreci, düzenleme süreci, matbaa, dağıtım gibi ayrı ayrı kollar ve sermaye gerektiren alanlar vardı. Geleneksel medyada sermayenin yaklaşık %40'ı haber toplama, yazma ve sunmaya; %60'ı ise basım, pazarlama, dağıtım gider haldeydi (Koloğlu, 2013: 179- 180). Ancak günümüzde internet gazeteciliği ile basım, dağıtım gibi birçok alan ortadan kalkmış durumdadır ve birçok işi aynı kişi yapabilmektedir. Bu da sermaye için kar oluşturmaktadır.

Yine geleneksel gazetede iş bölümü daha fazlaydı, foto muhabiri, köşe yazarı, saha çalışanı, gibi gazetenin her bölümü için ayrı bir istihdam gerekmektedir. Ancak günümüzde bu ayrımlar neredeyse ortadan kalkmış durumdadır. Bu durumda da internet gazeteciliğinde çalışan personel sayısını düşürmektedir. Personel sayısının düşürülmesi ile sermaye maaş işinden de kar sağlamaktadır.

Sermaye açısından diğer bir olanak ise reklam işleridir. Geleneksel gazetecilikte reklam alma sınırlıyken internet gazeteciliğinde reklam almak daha pratik ve avantajlı hale gelmektedir. Teknolojinin sunduğu imkanlarla reklamlar da çeşitli programlar kullanılıp cazip hale getirilmektedir. Ve reklamlar çok daha fazla kişiye ulaştırılabilmektedir (Halıcı, 2005: 167).

Süleyman İrvan, dijitalleşmeyle gelen en büyük olumsuzlukları şu şekilde ifade eder: “Olumsuz yönleri ise gazeteciliğin hıza yenik düşmesi, tık almaya odaklı bir haberciliğin ön plana geçmesi, doğruluğun önemsizleşmesi, yalan haberlerin yaygınlaşması şeklinde özetlenebilir. Sonuç olarak, dijitalleşme gazeteciliği de dönüştürmektedir, bu dönüşümün olumlu mu olumsuz mu olacağını belirleyecek olan gazeteciliğe vereceğimiz değer ve önem olacaktır” (basinhayati.net).

Gazeteciler açısından diğer bir önemli sorun ise istihdamdır. İstihdam sorunu ve buna çözüm için ise İrvan, şunları ifade etmektedir: “Basın İlan Kurumu yasasında yapılacak değişikliklerle internet medyasının da resmi ilan alabilmesi sağlanmalı, ama bu yapılırken

en az üç muhabir istihdamı koşulu getirilmelidir. Böylece, sektördeki yüksek işsizlik azaltılabilir. Elbette işsizliğin tek nedeni internet medyası değildir. Geleneksel medya da giderek ajanslara bağımlı hale gelmiş, özgün içerik üretmeyi ihmal etmiştir. Bu durum gazete içeriklerinin benzeşmesine ve kısırlaşmasına yol açmaktadır. Uzun vadede, muhabirsiz gazetelerin ajans bültenleri haline gelme riskleri söz konusudur. Gazete yöneticilerinin bu gidişatı tersine çevirecek önlemler alması ve kendi özgün haberlerini üretmeye yönelmesi gerekir”(basinhayati.net).

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC), Türkiye Yazarlar Sendikası (TYS), PEN Türkiye, Çağdaş Gazeteciler Derneği (ÇGD) ve Türkiye Yayıncılar Birliği, 10 Ocak Çalışan Gazeteciler gününde “İşsizlik ve Sansürün Kısılcasında Gazetecilik” toplantısı düzenledi ve toplantı sonuçlarında işsizlik ile ilgili şu bilgilere yer verildi:

“Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Temmuz 2019 istatistiklerine göre, 11 bin 157 gazeteci işsiz. Son beş yılda basın kartı iptal edilen gazeteci sayısı 3 bin 804. 15 Temmuz 2016'dan sonra 685 gazetecinin milli güvenlik nedeniyle basın kartı iptal edildi. Adalet Bakanlığı verilerine göre, 2003-2018 arasında 12 bine yakın gazeteci hakim karşısına çıktı. Tutuklu gazeteci sayısı ise 91'e ulaştı. Sadece 2019 yılında 59 gazeteciye toplam 200 yıl ceza kesildi. 200'e yakın gazeteci hakkında yakalama kararı çıkarıldı” (TGC, 2020).

Yukarıdaki istatistiki verilere bakıldığında gazeteciler için baskı ve işsizlik önemli problemler arasında görülmektedir. Gazeteciliğin giderek dijital alana taşınması ve habercilik anlayışının ve haber üretim süreçlerinin değişmesi ile birlikte istihdam sorunları ortaya çıkmaktadır. Haber üretiminin ve haberciliğin dijital ortama geçmesi ve artık teknolojinin verdiği imkanlar ile birkaç kişinin yapabileceği işi bir kişinin yapabilmesi işsizliğe neden olmaktadır. Günümüzde medya şirketleri de artık düzenli çalışanlar yerine bazı durumlarda bazı haberleri ve işleri üretebilecek kişileri ve aynı anda birçok programı kullanabilen kişileri tercih etmektedirler.

Medyada tekelleşmeye doğru olan eğilim ve piyasada yoğunlaşmanın artması, gazetecilerin sözleşme ve örgütlenme olanaklarını sektöre uğratmış, gazeteciler özlük haklarından vazgeçer olmuşlardır. Medya sektörünün kıdem yılı ortalaması beş yıldan az bir haldedir ve çalışan devir hızının yüksekliği, uzmanlaşmayı azaltırken, niteliği oldukça düşürmektedir. (2011: 90-94) Serbest gazetecilik, gazetecilerin sürekli iş

değiştirdiği, sözleşmelerden, haklarından her geçen yıl daha fazla uzaklaştığı bir dönemde yükselmiştir.

Bu olumsuz durumların yanında dijital alanla birlikte gazeteciliğin icra edilebileceği platformların artması, herhangi bir medya kuruluşuna ya da gazeteye bağlı kalınmadan da haber yapabilme olanaklarının gelişmesi de serbest gazeteciliğin tercih edilen bir alan haline gelmesi, günümüzde serbest gazetecilik ya da freelance gazetecilik dediğimiz meslek alanının oluşmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır.

III.SERBEST GAZETECİLİĞİN GELİŞİMİ

Günümüzde birçok gazeteci “Freelance çalışıyorum” ya da “Serbest gazeteciyim” ifadelerini kullanmaktadır. Teknolojinin gelişimi ile birlikte dijitalleşmenin hızlı olduğu alanlardan biri olan medya, çalışma alanları içerisinde kendisiyle birlikte yeni alanlar da ortaya çıkarmıştır. Serbest gazetecilik de yeni bir kavram olmamasına rağmen dijitalleşmeyle birlikte yaygınlaşan, tercih edilen ya da gazetecilerin tercih etmek zorunda kaldığı bir alan haline gelmeye başlamıştır. Genel olarak serbest gazetecilik, kendi hesabına çalışan, herhangi bir kuruma bağlı olmayan bağımsız gazetecilik faaliyetidir. Belli bir ücret karşılığında hizmet üretmektir. Serbest gazetecilik birdenbire ortaya çıkmamıştır, serbest çalışma ya da esnek çalışma sisteminin zamanla gazetecilik mesleğine nüfuz etmesiyle oluşmuştur. Uzunoğlu, serbest gazetecilik ile ilgili yayımladığı bir demeçte şunları ifade etmektedir:

Gelin bu belirsizliği kendi açımızdan yorumlayalım. Öncelikle freelancer nedir diye soralım. Aslında freelancer’lık, freeter’lık denen bir akım olarak Japonya’da popülerleşerek önemli bir olgu hâline geldiğinde, iyi eğitilmiş gençlerin günlük çalışma rutinine dahil olmadan çalışma eğilimi olarak tanımlanmıştı. Ancak ekonomik dönüşüm ve organize işgücüne olan saldırı çerçevesinde freelancer çalışma rejimi protest bir tercihten bir zorunluluk hâline geldi ve bugün başta prekarya olmak üzere birçok başlık altında konu tartışılıyor. Güncel sanatta emek tartışması da dahil olmak üzere bilişsel emeğin dahil olduğu her alanda freelance çalışma rejimine dair sorular/sorunlar daima gündemde. Freelancer temel olarak, iş başı çalışan, Türkiye özelinde belirli bir sözleşmesi olmayan (var olan eser sözleşmesini çoğunlukla kullanmayan), şahsî ilişki ağıyla iş bulan ve iş sözleşmesini de yazılı esaslara dayandırmayan insan demek(platform24).

Freelance ya da serbest çalışma sistemi ilk zamanlarda tercih edilen bir durum iken değişen ekonomik koşullar ile artık kişilerin tercih etmek zorunda kaldığı bir çalışma formuna dönüşmüştür. Maddi üretime dayalı emek gücünden çok maddi olmayan emek gücünün tercih edilir hale gelmesi kâr odaklı ekonomik sistemdir. Çünkü işveren freelance ya da serbest çalışanına her ay düzenli bir maaş vermek ve onunla bir sözleşme imzalamak zorunda değil, sadece istediği üretim başına ücret ödemekte ve bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Smith, serbest gazetecilerin belli bir haber endüstrisinde çalışan gazetecilere göre daha bağımsız olduğunu ve kendilerine ait bir alanları olduğunu ifade etmektedir (Smith, 2011: 61). Bu anlamda serbest gazetecilik belli bir işverene bağlı çalışmadan faaliyet yürütmektir.

Gazeteciliğin bir dönüşümüyle birlikte ortaya çıkan serbest gazetecilik için Astrid Gynnild, ekonomik temelli bir yorumlamada bulunmaktadır. Ona göre serbest gazeteciliğin tercih nedeni ekonomidir. Gazeteciler için bir esneklik sağlayan sistem, asıl avantajı endüstride sağlamaktadır (Gynnild, 2005: 112). Çünkü haber endüstrisi açısından mali sonuçlar önemlidir. Aynı işi daha pratik ve daha ucuz şekilde üretebilmek, medya şirketleri için önceliklidir.

Serbest gazeteciliğin gazeteciler arasında tercih edilmesinin nedenlerinden biri de esnekliktir. İstenilen saatlerde çalışabilme ve istenilen yerlerle anlaşabilme durumu serbest gazeteciliğin gazeteciler arasında yaygınlaşmasını sağlamıştır (Das,2007:156). Yaygınlaşmasının nedeni sağladığı avantajlardır. Serbest bir gazeteci sadece bir yere bağlı kalmak zorunda değildir, aynı anda birkaç işveren ile çalışabilmektedir ve bu çalışma sürecinde çok fazla bir yükümlülüğü yoktur (Gynnild, 2005). Bir gazeteci için işverenin yükümlülüğü altında olmamak kendini daha iyi gerçekleştirebilme imkanı sunduğundan tercih nedeni sayılmaktadır. Bir gazetecinin işverenin isteği doğrultusunda değil de kendi istekleri doğrultusunda haber üretmesi ve kişisel bir marka olabilme ihtimali de diğer bir tercih nedenidir. Böyle bir durumda gazeteci, nitelikli bir haber üretimi gerçekleştirebilmektedir.

Bu iki avantajın yanında dezavantaj olarak ekonomi karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel gazetecilikte ya da serbest tanımı olmayan iş türünde gazeteci, belli bir kuruma belli saatler aralığında çalışan ve bunun karşılığında aylık sabit bir ücret alan bir konumda iken serbest gazetecilikte ekonomi düzenli değildir. Ürettiğin ya da işverenin senden

almayı kabul ettiği üretim miktarına göre para kazanmak kimi zaman olumsuz durumlar yaratmaktadır. Gelir dengesi olmayan bu durum gazeteciler açısından problem olarak görölmektedir.

Lisa Mathisen, serbest gazeteciliği analiz ederken kesin bir ayrımı yapmanın zor olduğunu belirtmekle birlikte girişimci gazeteciler ve idealist gazeteciler olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Ona göre girişimci serbest gazeteciler yenilikçidirler ve başarı elde etmek için çalışmaktadırlar ve iyi bir gelir için çalışmaktan kaçınmazlar. İdealist gazeteciler ise genellikle ticari olmayan kendi alanları dışında çalışmaktan kaçınan kişilerdir. Az çalışsalar ve az para kazansalar bile istediklerini yapabildikleri için kendileri iyi hissederler (Mathisen:2017). Olcay Uçak, gazetecilik mesleği ile ilgili yapılan genel tanımın dışında kalanlar için serbest gazetecilik tanımını kullanmaktadır (Uçak, 2013: 387).

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nde serbest gazeteciler için ayrı bir tanımlama bulunmayıp genel olarak gazetecilik ile ilgili şu ifade yer almaktadır: “Günlük yahut süreli, yazılı, görüntülü, sesli elektronik veya dijital basın ve yayın organında, kadrolu, sözleşmeli ya da telif karşılığı, haber alma, işleme, iletme veya görüş, fikir belirtme görevi üstlenen ve asıl işi ile başlıca geçim kaynağı bu olup, çalıştığı işletme ile ilgili yasalar karşısındaki konumu bu tanıma uygun olanlar gazetecidir. Basın ve yayın alanındaki her işletme, çalıştırdığı gazetecileri hukukun gazetecilere tanıdığı sendikal örgütlenme de dahil olmak üzere tüm haklardan yararlandırmak zorundadır” (TGC, 2020). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi gazetecilik daha çok belli bir kuruma bağlı kalma üzerinden tarif edilmektedir. Ancak serbest gazeteciliği geleneksel olan gazetecilikten ayıran en önemli özelliklerden biri de gazeteciliğin belli bir kuruma bağlı kalmadan yapılabilmesidir. Ortak nokta ise belli bir iş karşılığında belli bir ücret alabilmesidir.

Serbest gazeteciliğin yayılma sebeplerinden bir diğeri ise uluslararası ağı ulaşımına daha fazla imkan tanınmasıdır. Yani iletişimde dijitalleşmeyle birlikte yayılan küreselleşmedir. Bugün birçok haber ajansı uluslararası yayın yapmaktadır. Ve her yayın kuruluşunun ülkede ofis açması ve temsilci bulundurması iş veren açısından zahmetli bir iştir. Ancak serbest gazetecilik, işvereni bu ekonomik yükten kurtarmıştır. Artık birçok uluslararası

ajanslar haber yaptıkları ülkedeki gazetecilere yaptıkları habere göre ücret ödemektedir. Sadece gerekli zamanlarda gerekli haberler için gazetecilerle anlaşmaktadırlar.

Dijitalleşmenin medyaya etkilerinden biri de internet haberciliği ya da internet üzerinden haber üreten mecraların yaygınlaşmasını sağlamasıdır. Bu da zaman içerisinde serbest gazeteciliği de tetikleyen bir alan haline gelmektedir.

Cohen, serbest gazeteciliğin her ne kadar yeni bir çalışma türü olsa da ve Marx'ın ya da önceki emek süreci tartışmalarında yer alan sabit bir zaman diliminde çalışmanın dışında bir emek sürecine tekabül etse de nihayetinde yine emek-sermaye ilişkisinden bağımsız değerlendirilemeyeceğinin altını çizmektedir (2019:60). Cohen'in bu değerlendirmesinden yola çıkarak şu da söylenebilmektedir; gazeteci parça başı iş alıyor ama emeğin, harcanılan zamanın bir önemi söz konusu olmuyor. Örneğin bir serbest gazeteci bir konu hakkında araştırma yapıp yaptığı araştırma karşılığında ücret almaktadır. Ancak bu kişi bu araştırma için bazen bütün bir gün ya da bütün bir hafta çalışmakta ve sabit çalışma zamanının üstünde bir emek harcamaktadır. Ancak ona bu harcadığı emek üzerinden değil ürettiği içerik üzerinden ücret verilmesi emeğin de görünmezliğine neden olmaktadır.

Gazetecilerin özlük hakları ve çalışma sistemindeki değişiklikler dışında serbest gazetecilik, Türkiye'de medyanın daraldığı, gazetecilerin siyasal konum üzerinden kendilerini daha fazla tarif ettiği bir iklime doğmuştur. Medyanın daraldığı ve gazetecilerin iş bulmakta zorlandığı bir ortamda her gazeteci Twitter, Instagram veya Youtube gibi platformlarda yer edinme çabasına girişmiştir. Tüm bu alanlar gazetecilerin içeriklerini paylaştıkları, görünür olduğu yegane alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Emre Bağce'ye göre serbest gazetecilerin birçoğu sosyal medya platformları üzerinden görünürlüğünü artırarak popüler olmaya, takipçi sayılarını ve izlenme oranlarını yükselterek prestij ve gelir elde etmeye çalışmaktadır. Gazetecileri buraya iten ise medyadaki sorunlar oluyor ve serbest çalışmak durumunda kalan gazeteciler bu alanlarda birbirleriyle yarış içine giriyor. Bu durum gazetecilik ilkelerinden objektif ve tarafsız olma ilkelerini aşındırarak sansasyonel haberciliği ve kutuplaşmayı öne çıkarmaktadır. (2020: 23)

Serbest gazeteciliğin birçok olumlu ve olumsuz yönünün olduğu görülmektedir. Olumlu yönlerden birkaçı, gazetecinin kimseye bağlı kalmadan aynı anda birçok yerle anlaşarak çalışabilmesi, istediği içeriği üretebilmesi, kişisel bir marka haline gelebilme imkanı, zaman, mekan sınırı olmadan çalışabilmesi olarak sıralanabilir. Bunlar serbest gazeteciliğin tercih edilme nedenleri arasındadır. Olumsuz yönü ise daha çok ekonomik ve özlük haklarındaki sıkıntılardır. Serbest gazeteciler düzenli bir gelire sahip olmadıklarından ekonomik olarak zorlanmaktadırlar ve kimileri gazetecilik dışında da ek iş yapmaktadır. Ücretin zamanında ödenmemesi ve bazen ücretin hiç ödenmemesi durumunda gazeteciler, haklarını koruyabilecek mecra bulmakta zorlanmaktadır. Herhangi bir sözleşmeye bağlı kalmamak ilk bakışta özgürlük olarak görülse de güvencesizlik olumsuz bir durumdur. Yine sigorta gibi birçok haktan da yoksun kalmaktadırlar ve emek süreci de parçalanmaktadır. Bir gazeteci ürettiği haber başına ücret almaktadır fakat kimi zaman bir haber için günlerini harcamakta, mesai üstü bir zaman söz konusu olmakta, birçok zorlu koşullara katlanmakta ve haberin içeriğine göre bazen risk de almaktadır. Bütün bunlar ücretin sadece üretime verilmesiyle görünmez olmaktadır. Harcanan emeğin görünmez hale gelmesi emeğin de değersizleşmesine neden olmakta, emek-sermaye arasındaki ilişkiyi zor bir hale getirmektedir. Sermaye açısından düşünüldüğünde ise serbest gazetecilik bir avantaj haline gelmektedir. Sermayenin iş yükü hafiflemektedir. Dijitalleşmeyle birlikte birçok kişinin yapabileceği işi tek kişinin yapabilmesi işsiz kalan gazeteci sayısında artışa neden olmaktadır. Esnek çalışma koşulları, işveren için bu açıdan ikinci bir avantaj oluşturmaktadır. Artık sadece belli zamanlarda belli işler için gazetecilerle anlaşması ve iş başına ücret ödemesi önemli bir avantaj sağlamaktadır. Böylelikle günümüzde dijitalleşmenin artması ve gazeteciliğin hızla dijitalleşmesiyle birlikte serbest gazetecilik hem gazeteciler hem de işverenler tarafından tercih edilen bir çalışma disiplini olmakta ve hızla yaygınlaşmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SERBEST GAZETECİLİK VE DEĞİŞEN ÇALIŞMA ÜZERİNE BİR ANALİZ

Araştırmanın evreni Türkiye’de çalışan serbest gazetecilerdir. Türkiye’deki serbest gazetecilerin çalışma koşulları bu çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır. Dijitalleşmeyle birlikte medyada çalışma koşullarının değişmesi, serbest gazeteciliği yaygınlaştırmakta ve şekillendirmektedir. Bu amaca uygun olarak tez çalışması için Türkiye’de çalışan serbest gazeteciler seçilmiştir.

Bu çalışma, günümüzde serbest gazetecilik ile dijital emek süreçlerinde görünen biçimler arasında doğrudan bir ilişki olduğunu varsayan bir yaklaşımdan hareket etmektedir. Serbest gazetecilik emek sürecinin değişimiyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, çalışma Türkiye örneğinde dijitalleşmeyle birlikte gazetecilerin değişen çalışma koşullarını, görevlerini, haber üretim süreçlerini dijital emek kavramına dayanarak serbest çalışan gazeteciler üzerinden tartışmayı ve bütün yönleriyle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

I. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, amacına uygun olarak saha araştırması ve derinlemesine (yüz yüze) görüşme seçilmiştir. Serbest gazeteciliğin günümüzdeki koşulları, dijitalleşmenin gazetecilik mesleğine ne gibi etkisi olduğu ancak sahada gözlem ve derinlemesine görüşmeler yapılarak anlaşılabilir. Bu yüzden derinlemesine ve bütünsel şekilde analiz etmeyi sağlayan, yapılandırılmış mülakatları esas alan bu yöntem, çalışmanın yöntemi olarak seçilmiştir.

Nitel analizler, genel olarak sosyal olayların ve olguların nasıl, şekilde gerçekleştiğini anlayabilmek için başvurulan yöntemlerden biridir. Kümbetoğlu, niteliksel yöntem için tanımlamada bulunur: “Niteliksel araştırma, insanların ve kültürlerin ayrıntılı, derinlemesine bir tanımını yapmak insanların gerçekliğe yükledikleri anlamı olayları süreçleri, kavrayış ve anlayışlarını ortaya koymak için yapılan bir eylemdir. Bu eylem, bilgiyi oluştururken belirli kurallar, yöntem ve tekniklere dayanır. Bu araçlar gerçekliğin bütüncül bir biçimde kavranması için insanlar arasındaki ilişkileri süreçleri, bağları, içsel bağımlılıkları ortaya çıkarıcı olmalıdır”

(2019:47). Sosyal bilim çalışmalarında niteliksel yöntem sıkça kullanılmaktadır. Bu yöntemde dikkat edilmesi gereken birçok nokta vardır fakat en önemli nokta araştırmada hangi soruya cevap aranmakta olduğudur. Bu yüzden sorular üzerine dikkatli bir şekilde odaklanmak gerekmektedir. Bu tür araştırmalarda araştırma konusu araştırarak kişinin ilgi alanına uygun olmalıdır. Niteliksel analiz yönteminin özellikleri şu şekildedir:

Amacı sosyal hayatı anlamak (Sosyal olarak oluşturulan anlam bütünlüklerini korumak)
Gerçekliği olduğu gibi tanımlamak; insan davranışlarının arkasındaki anlamı ortaya çıkarmak
Teori yaratmayı amaçlar
Öznel yaklaşım kullanır.
Daha yorumlayıcı, şeyler, nasıl olurla ilgilidir, anlamı temel alır.
Tarihseldir, daha geniş sosyal ve tarihsel bağlamları kavrayarak anlamak
Araştırma süreci katılımcılarca etkilenip, yönlendirilir.
Araştırmacı kendini cevaplayıcıya göre yerleştirir, tarafsız bilgi toplayıcıdır, yakındır.
Arkadaşça etkileşim ve iletişime önem verir.
Dinamiktir.
Bütüncüdür.
Benzerliklerin incelenmesine öncelik verir.
Tüme varım, keşfedici doğrultuda genel örüntülere varır, hipotezler yerine sorular ve sorularla örüntüleri anlamaya çalışır (Kümbetoğlu, 2019:210).

Bu özelliklerden niteliksel araştırma yöntemi kullanırken nelere dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Niteliksel analiz yöntemlerinden biri de içerik analizi yöntemidir. İçerik analiz yöntemi çalışma yapan kişiye nesnellik sağlar. Böylece araştırmacıyı sadece yorum yapmaktan kurtarır ve çeşitli yönlerden analiz yapabilmesini sağlar. Bu analiz yönteminde temel aşama problemin tanımlanmasıdır. Problemin tanımlanmasından sonra probleme uygun saha ya da örnek seçilir. Veriler üç şekilde oluşturulur: Görüşme, gözlem ve doküman. Veri oluşturmak için tercih edilen yöntemlerden biri de derinlemesine görüşmedir. Bu tarz görüşmede katılımcılara açık uçlu sorular sorulur, dinlenilir, cevaplar kaydedilir eğer daha iyi bir analizde bulunulması gerekiyorsa ek sorular sorulabilir. Bu yöntem beceri, duyarlılık, konsantrasyon, karşıdakini anlama, içe bakış ve disiplin gerektirir (Kümbetoğlu, 2019:77). İçerik analizi görüşmeleri üç farklı yöntemle yapılabilir; enformel tarzı sohbet şeklinde, rehber bir görüşme formu ile ya da açık uçlu sorular sorularak görüşme.

Yapılandırılmış açık uçlu görüşmelerde, katılımcılara yöneltilecek sorular önceden hazırlanır. Sorular her katılımcıya aynı şekilde sorulur. Soruların hazırlanması ve bu şekilde katılımcılara yöneltilmesi katılımcıya etkisini en aza indirmektedir. Bu tekniğin olumsuz yönlerinden biri, sorulara bağlı kalındığı için katılımcılardan farklı bir konu hakkında fikir edinilememesidir. Bu teknikte diğer önemli noktalardan biri ise araştırma yapacak olan kişi, görüşmeden önce kendini tanıtmalı, görüşülecek olan kişinin izin ve onayı alınmalıdır. Unutulmaması gereken nokta ise izni alınan kişiye istediği anda görüşmeyi bitirebileceği bilgisini aktarmaktır.

Bu araştırmada aktif olarak çalışmaya devam eden serbest gazeteciler örnekleme dâhil edilmiştir. Çalışma bu bağlamda *amaçlı örneklem* tekniğini kullanmaktadır.

Araştırmanın varsayımları şöyle sıralanabilir:

1. Modernleşme ile birlikte kapitalist sistem emek sürecini değişime uğratmaktadır.
2. Kapitalist sistemde, Taylorizm ve Fordizm ile birlikte emek sistemli, denetim altına alınan, belli bir ücret karşılığında satın alınabilen bir alan haline gelmektedir.
3. Teknolojik gelişmeler kapitalist sistem içerisinde emeği de yeniden şekillendirmektedir. Emek maddi üretimden ve fabrikalardan çıkıp dijitalleşmeye ve maddi olmayan emek biçimine dönüşmektedir. Emek, mekânsız ve zamansız olarak gerçekleştirilen bir sürece dönüşmektedir.
4. Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler birçok alanı etkilediği gibi medya alanına da etki etmekte, medyanın dijital hale gelmesini sağlamaktadır.
5. Medyanın dijitalleşmesiyle birlikte gazetecilik mesleği de dönüşüme uğramakta, haber üretim süreçleri ve gazeteci istihdam biçimleri değişmektedir. Bu değişim sonucunda serbest gazetecilik ortaya çıkmakta ve yaygınlaşmaktadır.

Bu çalışmanın varsayımları bu şekildedir. Bunun yanında çalışmada görülebilecek sınırlılıklar, sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda görülen ortak bir sınırlılık halidir. Serbest gazetecilerin koşullarının araştırılması için serbest gazeteci diye tanımlanan gazetecilerin tümüyle görüşülmesi uzun zaman dilimine yayılan bir durum olduğundan sürenin kısıtlılığı için görüşme sayısının da araştırmayı sekteye uğratmayacak şekilde belli bir oranda tutulması gerekmektedir. Bu kısıtlılık hali nitel

içerik analizi yöntemi kullanılarak söz konusu görüşmelerin derinlemesine analiz edilmesiyle aşılmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın bu bölümü tezin asıl kısmını oluşturup serbest gazetecilerle yapılan derinlemesine görüşmelerden oluşmaktadır. Bu bölüm için farklı alanlarda çalışan, farklı yaş grupları ve cinsiyetlerde on katılımcıyla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcılara yapılandırılmış sorular sorulmuştur. Bu sorular:

“Kaç yıldır gazetecilik yapıyorsunuz ve nerelerde çalıştınız?

Sizce serbest gazetecilik neden ve nasıl ortaya çıktı?

Serbest gazeteciliğin olumlu ve olumsuz diye nitelendirdiğiniz özellikleri neler?

Serbest gazetecilik ve dijital emek arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendirmektesiniz?

Haber kaynaklarınız neler? Sosyal medya araçlarını kullanma yoğunluğunuz nedir? En çok hangi sosyal medya ağını kullanıyorsunuz ve onu tercih nedeniniz?

Dijital alanda hakim olduğunuz alanlar neler? (web, video kurgu, photoshop, kamera...) siz günümüzde hangisinin daha çok emek sürecinde daha önemli olduğunu düşünüyorsunuz ve neden?

Tek bir mecra ya mı yoksa farklı mecralara mı çalışıyorsunuz? Neden?

Çalışma yönteminiz serbest gazetecilik olsa da günlük ya da haftalık bu işe ayırdığınız saat dilimi ne kadar?

Kendinize ait bir ofisiniz var mı? Haberi hangi koşullarda hazır hale getiriyorsunuz?

Aylık ortalama geliriniz ne kadar? Ya da haber başına mı ücret alıyorsunuz?

Ücretlerinizde bir aksama oluyor mu? Geçiminizi bu şekilde sağlayabiliyor musunuz?

Herhangi bir sendikaya üye misiniz? Neden?

Sizin çalışma koşullarınızı iyileştirici ya da haklarınızı koruyan bir kanun, yönetmelik, düzenleme var mı? Varsa biraz bahsedebilir misiniz ve bunların yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Dijital emek sürecinde serbest gazeteciliğin konumunu ileride nasıl görmektesiniz?”

Bu sorular, değişen dönüşen gazetecilik sürecini analiz etmek, serbest gazeteciliğin nasıl şekillendiğini, nasıl işlevsellik kazandığını ve pratikte bütün yönleriyle nasıl vücut bulduğunu görebilmek üzere oluşturulmuştur.

II. SERBEST GAZETECİLİĞİN OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİ

Gazetecilere ilk olarak “Kaç yıldır gazetecilik yapıyorsunuz ve nerelerde çalıştınız? Ne zamandan beri serbest çalışıyorsunuz? Şu anda tek bir mecra mı yoksa farklı mecralara mı çalışıyorsunuz ve çalışıyorsanız bunlar hangi kurumlar?”, “Sizce serbest gazetecilik neden ve nasıl ortaya çıktı?” soruları yöneltildi. Serbest gazetecilik ilk ortaya çıkış tarihi itibarıyla eski bir çalışma sistemi olsa da yaygınlaşması ve günümüzde sistemli bir çalışma alanı haline gelmesi yakın tarihtedir. Bu yüzden günümüzde serbest çalışan gazetecilerin büyük bir bölümü daha önce kurumsal alanlarda çalışmışlardır. Kurumsal bir alanda çalışıldığında sadece çalışılan kurum için içerik üretebilir ancak serbest gazetecilikte bir kuruma bağımlılık olmadığı için aynı anda birçok yere içerik üretiminde bulunulabilir ve birçok yer ile çalışabilir. Kişilerin çalışma hayatlarındaki değişim aynı zamanda dijital medya ve serbest gazetecilik arasındaki ilişkinin de görülmesini sağlayacaktır ve aynı zamanda serbest gazeteciliğin nasıl şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu bölümde ortak görüşten ziyade bireysel farklılıklara değinen bir soru yöneltildiği için çeşitliliği ve süreci daha iyi görebilmek açısından katılımcıların cevaplarının hepsine sırasıyla yer verilecektir:

1. Katılımcı:

“6 yıldır gazetecilik mesleği ile hayatımı kazanıyorum. 2018 yılına kadar kurumsal bir alanda çalışmaya devam ettikten sonra tam zamanlı çalışmaya son verip çeşitli sitelerde serbest gazeteci olarak çalışmaya devam ettim. Şu an sitelere içerik üretmeye devam ediyorum.”

2. Katılımcı:

“11 yıl oldu. Kurumsal bir alanda dış haberler servisinde üç ay geçirdikten sonra haber araştırma servisine geçtim. 2015’te atıldığımdan beri serbest gazetecilik yapıyorum.”

3. Katılımcı:

“2012’den bu yana gazetecilik yapıyorum. Mesleğe kurumsal bir gazetede başladım. Şu an serbest olarak çalışıyorum. Eylül 2019’dan bu yana serbest olarak çalışıyorum.”

4. Katılımcı:

“9 yıldır gazetecilik yapıyorum. 6 yılın sonunda kurumsal bir ajanstan ayrıldıktan sonra bağımsız gazeteci olarak mesleğe devam ettim. 2018 Mayıs’ından beri serbest çalışıyorum. Çeşitli kuruluşlarla pitch başı çalışıyorum, kontratlı değilim.”

5. Katılımcı:

“12 yıldır gazeteciyim. Yaklaşık iki yıldır serbest çalışıyorum.”

6. Katılımcı:

“Gazeteciliğe, 2012 yılında, inşaat mühendisliği okurken o dönemde günlük olarak basılan bir gazetede gönüllü redaktör olarak başladım. Ekim 2013 itibariyle yaklaşık bir sene gazetenin yaşam sayfasının editörlüğünü yürüttüm, daha sonra da Nisan 2015’e kadar haftalık dergi olarak yayınlanan bir dergide aynı görevi yaptım. Nisan 2015-Ocak 2016 arasında gece editörüydüm, sonrasında yaklaşık bir yıl da başka bir ajansta dış haberler editörü olarak çalıştım. 2017 senesinde yaklaşık 7 ay serbest gazetecilik yaptıktan sonra, o yılın Eylül ayında yazı işleri müdürü olarak görev yaptım. 2020’nin başında da bu kurumdan da ayrıldım, ayrıldığımdan bu yana serbest gazeteci olarak çalışıyorum. Bu süreçte aktif olarak iş aramadım, İngilizce ve Türkçe olarak farklı mecralara çalışmaya başladım.”

7. Katılımcı:

“1996 yılından beri gazetecilik yapıyorum. O zamandan beri aktif olarak birçok kurumda çalıştım. Dördü son yıllar olmak üzere bu sürece altı yıl da sigortasız olarak çalıştım. Çeşitli hak örgütleri ve insan hakları örgütleri için kısa film, haber hazırladım.”

9. Katılımcı:

“12 yıldır gazetecilik yapıyorum. Son 3 yıldır serbest çalışıyorum. Farklı mecralara iş veriyorum.”

10. Katılımcı:

“1996 yılından bu yana gazetecilik yapıyorum. Mesleğe üniversiteyi bitirince henüz kurulmakta olan bir gazetede başladım. Sonrasında farklı dergilerde çalıştım. Dediğim

gibi serbest çalışmaya (önceki bir iki ufak işi saymazsak) 2014 yılında İngilizce yayın yapan bir TV için serbest (freelance) produktörlük yaparak başladım. Şu anda farklı farklı mecralar için serbest çalışmaya devam ediyorum.”

Günümüzde serbest gazeteci olarak çalışan pek çok gazeteci kurumsal bir düzenden serbest bir düzene geçmişlerdir. Bu da Türkiye’de yaklaşık son 10-15 sene içerisinde serbest gazeteciliğin yaygınlaşmaya başladığını göstermektedir. Bu geçişlerin nedeni değişmekle birlikte gazetecilerin artık daha fazla serbest çalışmayı tercih ettiği görülmektedir. Dijitalleşmeyle birlikte özellikle internet ortamında çok fazla yeni haber sitesi yayın hayatına başlamıştır. Gazetecilerin çoğunluğu bu geçişle birlikte dijital ortamda oluşturulan kurumlarda, haber sitelerinde çalışmaktadırlar. Bu durum hem değişen, dönüşen medyayı hem de çeşitliliği göstermektedir. Artık aynı kişi birçok yerde ve birçok alanda çalışabilmektedir. Gerek dijitalleşmenin verdiği çeşitlilik, gerek serbest gazetecilik ile birlikte gelen esnek çalışma sistemi ile birlikte gazeteciler daha sık iş değiştirmektedirler. İşverenlerin kâr odaklı bakışı ve çalışanlara karşı bir bağlayıcılığının olmaması, gazetecilerin sık iş değiştirmelerine yol açmıştır.

Serbest gazeteciliğin ortaya çıkmasının nedenlerinden biri medyanın küçülmeye gitmesi, zorunluluk ve ucuz iş gücüdür:

“Serbest gazeteciliği dünya geneli üzerinden değerlendirmem hatalı olacaktır. Ancak Türkiye genelinde şunu söyleyebilirim ki özellikle daralan medya ve gelir alanında sürekli muhabir bulundurma yükünü kaldıramayan veya bunun yerine ucuz iş gücünü tercih eden medya organlarının haber ihtiyacını karşılamak üzere muhabirleri bir haber için kullanması ile ortaya çıktı. Mevcut hali ile telifli haber yapma ile serbest gazetecilik Türkiye’de aynı yere tekabül etmiyor, çünkü biri tercih biri zorunluluk olarak karşımızda duruyor”(1.Katılımcı).

“Türkiye için konuşuyorsak zorunluluktan çıktı. Yani medya kuruluşlarının küçülmesiyle bir sürü deneyimli ya da yeni mezun gazeteci ortada kaldı. Gazetecilikte ısrar edenler bir yol aradı ve bu yol da farklı kurumlara telif başına (verilirse) haber yapmak oldu”(2.Katılımcı).

“Mesleğin bu dalı nasıl ortaya çıktı bilmiyorum. Türkiye’deki koşuldaysa, kurumların teker teker kapanması, belli yerlerde çalışan insanların kara listelere alınması haliyle başka yerlerde işe girememeleri, ya da girdikleri yerlerde sendika gibi işçi haklarına dair çalışma yapmaları nedeniyle serbest gazetecilik daha yaygın hale geldi” (4.Katılımcı).

Serbest gazeteciliğin ortaya çıkışı, medyanın el değiştirmesi ve dağılması bağlamında da değerlendirilmelidir. Günümüzde medya şirketleri medya alanında olmayan kişi ya da kurumlarca da satın alınabilir ya da kurulabilir durumdadır. Yine dijitalin getirmiş olduğu etki ile alanda çeşitlilik ortaya çıkmış ve içerik yönünden dağılma gerçekleşmiştir:

“Gazeteciliğin ilk gününden bu yana serbest olarak tanımlanan gazeteciliğin yapıldığına inanıyorum. Bir gazetecinin herhangi bir kurumda sözleşmeye bağlı değilse istediği mecraya haber yapabileceğine inanıyorum. Türkiye’de medya sahipliğinin el değiştirmesi ve sermayenin fazlasıyla dağılması gazetecileri işsiz bıraktı. İşsiz bırakılan gazetecilerin çoğalmasıyla serbest gazeteciler Türkiye’de son dönemde yükseliyor ancak gazeteciliğin kurumsallaştığı ilk günden bu yana var olan bir durum” (5.Katılımcı).

“Serbest gazetecilik çok uzun yıllardır devam eden bir olgu aslında. 1970’li ve 1980’li yıllarda uluslararası ajanslar ve yabancı gazetecilere haber geçen gazeteciler var. Ama 2000’li yıllarla beraber yaygınlaştı. Bunda şüphesiz iktidarın medya üzerinde uyguladığı baskıların ve denetim çabasının rolü büyük. Merkez medyanın dağılması ya da daha doğru deyişler dağıtılması bu süreci hızlandırdı. Bu dönem dijital medyanın da uç gösterdiği, boy verdiği bir dönem. Bu teknolojik ilerlemeler de yeni mecra kurulumunu kolaylaştırdı. Kuşkusuz serbest gazeteciliği bunlar da teşvik etti” (8.Katılımcı).

Serbest gazeteciliğin ortaya çıkması; bireysel tercih, içerik üretimlerinin kalitesini artırma isteği, özgürlük, dijitalleşmenin itici gücü, yüksek kazanç ve patronsuz bir çalışma sistemi üzerinden de değerlendirilmektedir. Kişilerin belli bir kuruma ve aylık sabit belli bir çalışma sistemine tabi olmadan çalışabilmesinin getirmiş olduğu özgürlük alanı serbest gazeteciliğin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Ancak bunun yanında katılımcıların aktardığı üzere işsizlik, güvencesiz kalma korkusu da gazetecileri serbest

çalışmaya itmiştir. Serbest gazeteciliğin gelişmesiyle birlikte bazı gazeteciler daha özgün ve kaliteli içerikler üretilip daha yüksek ücrete çalışabildiklerini düşünmektedir:

“Globalde nasıl çıktığı konusunda çok da bilgiye sahip değilim ancak benim için, ‘daha iyi gazetecilik yapma’ dürtüsüyle aldığım bir karardı. Türkiye’deki birçok kurumda ‘dedi/oldu’ gazeteciliği dışında bir haber üretmek çok zor, buna ayrılan zaman çok kısıtlı. Oysaki bütünlüklü, derinlikli bir haber üretmek için hem muhabirlerin hem de editörlerin daha fazla zamana ihtiyaçları var; bu da ne yazık ki maddi sıkıntılar ve temelde Türkiye’de gazetecilik algısının buna uygun olmaması sebebiyle gazetecilere sunulmuyor. Ben mesleki deneyim ve hayatımda bulunduğum nokta açısından düzenli maaş yerine yaptığım her haberin içime sineceği bir modeli deneyebilecek bir dönemde olduğuma karar verdim. Genel anlamda geriye doğru giden gazeteciliği kurtaracak olan şeyin de kaliteli içerik bağlamında mümkün olduğunu düşünüyordum ve bu sebepten geçen senenin başında bağlı çalıştığım kurumdan ayrıldım”(6.Katılımcı).

“Editör ve haber merkezinin dayattığının dışında da muhabirin önüne haberler çıkıyor. Bunları farklı mecralarda yayınlamak mümkün oluyor. O yüzden çıktığını düşünüyorum. Bir de sigorta yatırmamak da bu kurumların işine geliyor. Belki bir etkisi vardır”(9.Katılımcı).

“Kurumsal yapılar zaman zaman serbest gazetecilere yıllar boyunca ihtiyaç duydular. Yeni bir durum değil yani. Serbest gazeteciler hep vardılar. Serbest çalışma, mesleğimizin güvencesiz ama bol kazançlı bir kolu olarak hep var oldu. Yıllar boyunca Irak, Lübnan, Suriye, Filistin, Pakistan, Kafkaslar gibi yerlerde çalıştığım kurumlar için muhabirlik ederken çevremde çok sayıda dünyanın her yerinden freelance gazeteci olurdu. Siz kendi güvenliğinizi çalıştığınız kurumun da sağladığı olanaklar ile en üst seviyede tutarken, civarınızdaki serbest gazeteciler, en şaşırtıcı, dikkat çeken, çarpıcı işleri bulup yapmaya, kendilerini riske etmeye devam ederlerdi. Zira kazancı çok yüksekti. Ama can ve iş güvenliği neredeyse yoktu. Serbest gazetecilik eski günlerden beri devam eden bir durum. Ben serbest gazetecilik yaptığım dönemde zaman zaman muhabir, zaman zamanfixer-produktör olarak çalıştım. Benim gibi çok sayıda insan her zaman vardı, yine olacak, hele de internet mecrası güçlendikçe daha fazla göreceğiz. Artık patronsuz iş yapmak 20 yıl öncesine, hatta 10 yıl öncesine kadar çok daha mümkün çünkü”(10.Katılımcı).

Serbest gazeteciliğin ortaya çıkmasının nedenlerinden biri de bahsedildiği üzere işsizlik, baskı, düşük ücret ve esnek çalışma sisteminden kaynaklanmaktadır:

“İş bulamama, medya kuruluşlarının habere ve muhabire gereğinden fazla müdahalesi, düşük ücretler, sigortasız çalışmaya zorlanma gibi şartların etkili olduğunu düşünüyorum” (7.Katılımcı).

Serbest gazeteciliğin, politik durumların getirmiş olduğu bir zorunluluk olduğu, günümüzde gazeteciliğin medya-iktidar ilişkisinden bağımsız değerlendirilemeyeceği ve serbest gazeteciliğin gelişmesinde medya- siyaset ilişkisinin de rol aldığı düşünülmektedir:

“Aslında sorun çok daha karmaşık, mesele bağımsız gazeteciliğin bir alternatif olması değil, artık kurulan bu medya düzeninde tarafgir olmayan, parti sözcüsü gibi davranmayan, hükümet propagandası yapmayan gazetecilere sistemin ihtiyaç duymaması. Bu şartlar altında freelance çalışmak bir alternatif ya da “tercih” değil, bir tür zorunluluk.” (10.Katılımcı).

Gazeteciler serbest gazeteciliğin ortaya çıkmasını farklı bakış açılarıyla değerlendirmektedir. Değerlendirirken ekonomik, dijitalleşme, medyanın değişimi, politik durumlar ve çalışma koşullarındaki farklılık üzerinden ele almaktadırlar.

Katılımcılara ilk bölümün ardından “Serbest gazeteciliğin olumlu ve olumsuz diye nitelendirdiğiniz özellikleri neler?” sorusu yöneltildi. Buradaki amaç ise pratikte sahada çalışan gazetecilerden olumsuz ve olumluluğa dair bilgi edinmek ve sahada bunun karşılığının nasıl olduğunu analiz edebilmektir.

Gazetecilerin ‘özgürlük’, istediği haberi yapabilme, baskıdan uzaklaşma diye tanımladığı çalışma sistemi, serbest gazeteciliğin tercih edilme nedenlerindendir. Bir kişiye ya da bir kuruma bağlı olmadan çalışmak, zaman ve mekan kısıtlamasının olmaması ve aynı zamanda istediğin içeriği üretebilmek serbest gazeteciliğin olumlu yönleri arasındadır:

“Olumlu yanı ise elbette ki size sınır konulmaması dünyanın her yerinden her haberi takip etme hakkınız var ve bunu dilediğiniz yere teklif edebiliyorsunuz.Ancak Türkiye

gibi bir ülkede avantaj şu ki asla aç kalmıyorsunuz, çünkü gündem buna izin vermiyor. Bir patronun güdümünde olmadığınız için kimse size inanmadığınız bir haberi yaptıramıyor. Çünkü işi kaybetme şansınız yok”(1.Katılımcı).

“Olumlu yanı zamanınızı ayarlayabilmek ve yapmak istediğiniz habere kendinizin karar verme ihtimalinin yüksek olması” (2.Katılımcı).

“Olumlu yanı bir ‘memur’ kafasından çıkıp istediğiniz haberleri, kendinize ait zamanda, kendi planlamanızla yapabiliyor olmanız. Fiziksel bir bağlılık olmaması birçok şeyi özgür yapma ya da istediğiniz kişilerle istediğiniz gibi vakit geçirebilmenizi sağlıyor. Bir diğer nokta ise bir patron olmadığı için sizi kovmakla tehdit edebilecek biri yok. Haliyle gazetecilik yaparken işinizi kaybetmekten korkmuyorsunuz”(4.Katılımcı).

“ Olumlu yanı ise görece bağımsız hissetmek”(8.Katılımcı).

Serbest gazeteciliğin olumsuz yönleri ise güvencesizlik, sigortanın olmayışı ve belirsizliktir. Serbest gazeteciler belirli bir kuruma bağlı kalmadan çalıştıkları için hiçbir sözleşmeye ve hakka sahip değiller, bu da hak temelli bir güvencesizlik oluşturmaktadır. Bunun dışında yine düzenli bir işte çalışmamak, sigortasız çalışma anlamına geldiği için özellikle sağlık güvencesi ve emeklilik haklarındaki olumsuzluklar ciddi bir problem oluşturmaktadır. Düzenli bir işin olmaması da yine beraberinde geleceğe yönelik bir belirsizlik doğurmaktadır. Ürettikleri içeriklerin karşılık bulup bulmayacağı, yeni bir iş üretip üretmeyecekleri gibi konular serbest gazetecileri en çok düşündüren ya da ‘tedirgin’ eden durumlar arasında yer almaktadır:

“Serbest gazeteciyseniz Türkiye’de cebinizde kurumlarca tanınan basın kartınız olmuyor. Bir haberi takip ederken biraz da vicdana kalıyor haberi takip etme şansınız. Bizler ne zaman ve nerede işsiz kalacağınızı ve ne zaman para kazanacağınızı bilemiyorsunuz. Sigortanız olmadığı için işsiz kaldığınızda bunu ikame edecek maddi bir geliriniz olmuyor. Sağlık hizmetlerinden faydalanma hakkınız olmuyor. Sendikalı olmadığınız için hakkınızı savunacak örgütlü güce hasret kalıyorsunuz. Piyasada fazlası ile işsiz gazeteci olduğundan herkes serbest gazeteci oluyor ve bütün köşe başları tutuluyor. Editörün insafına kalıyorsunuz ve elinizdeki bir habere yanıt gelene kadar o haber ya yapılıyor ya da anlamsızlaşıyor. Eğer doğru bağlantıları

kurabiliyorsanız, iyi ücretler kazanıyor, kuramıyorsanız kiranızı bile ödeyemiyor garsonluk yapıyorsunuz. Ben de bir dönem garsonluk yapmak zorunda kalmıştım”(1.Katılımcı).

“Olumsuz; Güvencesizlik, sigortasızlık, emek sömürüsü”(2.Katılımcı).

“Bir kuruluşa bağlı çalışan muhabirlerden her gün ofise gitmesi, haberini bitirdikten sonra editörlük yapması bekleniyor. Oysa muhabirin yeri ofis değil, sokaktır. Haberi hazırlamak için bir ofis elbette kolaylık sağlar ama gün boyunca ofiste olmasının beklenmesi muhabiri sahadan ve dolayısıyla haber kaynaklarından koparır. Öte yandan serbest çalışan muhabir, çalışma saati disiplinini sağlayamazsa verimli çalışamaz. Evden çalışacaksam pijamalarım ile çalışmak rehavete kapılmama neden olur, kısa sürede bitirebileceğim bir haber saatlere yayılır. Bu yüzden elimden geldiğince dışarıda bir kafede hazırlamaya çalışırım. Olumsuz özellikler arasında mali belirsizlik de var. Bir ay iyi bir kazanç sağlayıp, diğer ay hiçbir şey kazanamayabilirsiniz. Bunun yanında güvencesiz çalışmak da cabası. Serbest çalışmaya başladığımdan bu yana başıma herhangi bir iş kazası gelirse nasıl karşılarım diye düşünüyorum” (3.Katılımcı).

“Serbest gazeteciliğin en olumsuz yanı, kanımca güvencesizlik. Kimse yarından emin değil. Bu uzmanlaşmayı ve yoğunlaşmayı da olumsuz etkileyebiliyor”(8.Katılımcı).

Sonuçları itibariyle olumsuz yanlarından biri ise yalnızlık duygusudur. Gazetecilerin bir arada, bir kurum altında çalışması kolektif bir ruh hali oluşturduğu için gazetecilerin kendini geliştirmesi, dayanışma ve birçok bilgiye hakim olabilmek, bir fırsat olarak değerlendirilmektedir ama serbest gazetecilikte kişi çoğu zaman evde ve genellikle tek çalıştığı için yalnız olmak olumsuz bir durum olabilmektedir:

“Olumsuzdan başlayayım. Öncelikle güvencesizlik. Bununla beraber maddi getirisindeki belirsizliğin hayatın tamamına sirayet etmesi. Bununla birlikte yalnız çalışan biri için tek özdisiplin sağlamakta zorlanma ve tek başınalık hali. Gazeteciliğin haber merkezinde tartışarak daha iyi meyve verdiği gerçeğini göz önüne alırsak, fikren kısırlaşmayı da sayabilirim. Gitmek gereken bir yerin olmaması nedeniyle günlük yaşam rutininin tamamen kişiye geçmesi çoğu zaman olumlu basan nokta olsa da, günü planlarken karşınıza başka zorluklar da çıkarabiliyor”(5.Katılımcı).

Serbest gazeteciliğin olumsuz noktalardan bir diğeri ise psikolojik boyuttur. Getirmiş olduğu belirsizlik, yapılan işin beğenilip beğenilmemesi, kurumsal kimlikten sıyrılıp tek başına bir çalışma disiplinin oluşması bazı gazetecilerde psikolojik olarak yıpranmalara sebep olmakta ve bu durum da mesleğin olumsuz yanları arasında yer almaktadır:

“Ama bir de madalyonun öte yüzü var. Aynı sebepten iş güvenceniz yok. 2-3 ay sonrasını hatta daha ötesini düşünmek zorundasınız. Bu da daha çok çalışmaya itiyor insanı. Ben serbest çalışmaya başladığımdan beri tatil yapmadım örneğin. Psikolojik olarak sizi hem iş güvencesizliği, düşük ücretler hem de reddedilme olgusu yoruyor. Reddedilmek normal ama bunun karşısında hevesi de enerjiyi de yüksek tutmak gerekiyor. İnsanın özgüvenini zorlayan, kendisini sorgulatan bir süreç ama diğer yandan haber yayınlandığında düzenli çalıştığınız yere haber yapmaktan farklı bir duygu hissettiriyor”(4.Katılımcı).

“Diğer olumsuz taraflar şöyle; sigortan yok. Bir kurum adıyla aramayınca kaynaklar bazen isteksiz yaklaşıyor. Polislik işin olduğunda kurumun olmadığı için destek konusunda sıkıntı çıkıyor. Kimse desteklemiyor. Bazen de kaynakların diyor ‘sana konuşurum ama o kuruma konuşmam’ vs... Psikolojik olarak çalışıyor gibi hissetmem sorunu da ara sıra bana geliyor. Biraz üvey evlat muamelesi yapıyorlar tabiri caizse”(9.Katılımcı).

Serbest gazeteciliğin olumlu ve olumsuz pek çok noktası vardır. Bu noktalar birçoğunda ortak olabilirken (güvencesizlik, sigortasızlık, özgür çalışabilmek...) bazı noktalar ise pratikte kişinin yaşadıkları üzerinden şekillenmektedir.

III. SERBEST GAZETECİLİĞİN EKONOMİK BOYUTLARI

Serbest gazeteciliğin olumlu ve olumsuz yanlarında değindiğimiz, katılımcıların aktardığı ekonomik durum ve özlük haklarındaki sorunlar bu başlık altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Katılımcılara aylık gelirleri, aldıkları ücretlerin yanı sıra ve çalışma şartlarının durumu, herhangi bir güvenceye sahip olup olmadıkları sorulmuş, meslekte sıkça tartışılan sendikasızlaşma, esnek çalışma ve güvencesizlik konuları irdelenmiştir.

Dijitalleşen medyada değişen çalışma koşulları bağlamında ilk bölümde katılımcılara, “Aylık ortalama geliriniz ne kadar? Haber başına mı ücret alıyorsunuz? Daha önce düzenli bir işte çalıştıysanız, maddi olarak nasıl farklar gözlemliyorsunuz? Geçiminizi sadece bu gelirle sağlayabiliyor musunuz? Ücretlerinizde bir aksama oluyor mu?” soruları yöneltildi. Bu soruları sormadaki amaç serbest gazeteciliğin ekonomik boyutlarını birçok açıdan analiz edebilmektir. Kurumsal bir yerde çalışıldığında sigortalı olunur ve her ay sabit bir maaş olur fakat serbest gazetecilikte bu durum tamamen farklıdır. Kişilerin haber ürettikleri yerlere, haber içeriklerine ve haber sayılarına göre değişkenlik göstermektedir. Bu bölümde ortak noktadan ziyade bireysel farklılıklar ön planda olduğundan geneli ve çeşitliliği daha iyi görebilmek açısından bütün katılımcıların cevaplarına yer verilecektir:

1. katılımcı:

“Şu sıralar aylık ortalama gelirim 5 bin 500 lira civarında. Radyoya günlük içerik üretip aylık ücret alıyorum. Buna ek olarak haber başı ücret aldığım kaynaklara da haberler yapınca aylık 7 bin lira ücret alabiliyorum. Uzun soluklu aksamanın olduğu tek bir kurum vardı ki hala da ücretimi alamadım ve sanırım alamayacağım. Ancak bunun dışında iki ya da üç günlük aksama dışında büyük bir aksama ile karşılaşmadığımı belirtebilirim ki bu da beni şanslı kılıyor. Mesleğe ilk başladığım yıllarda ek işler yapıyordum. Ancak son yıllarda geçimimi sadece serbest gazetecilik ile sağlayabiliyorum. 2016 sonrası ve evliliğimin ilk yıllarında muhasebe elemanı olarak sigortalı biçimde bir işte çalışmışım. Her ay düzenli maaş, sigorta ve haklarım vardı. Maddi olarak ise bugün bulunduğum kadar iyi bir durumda değildim. Net olmak gerekirse son iki yıllık sürede gazeteci olarak elde ettiğim maddi karşılık geçmiş hayatımın toplamına eşit olabilir. Bu nedenle de avantajlı hissediyorum kendimi.”

2. katılımcı:

“Böyle bir şey yok, değişiyor çünkü haber başına ödeme alıyorum. Ancak kiramı ödeyebiliyorum. Şu an daha çok kazanıyorum ama bunun nedeni dolar, euro kuru!”

3. katılımcı:

“Ortalama gelirim 2.500 TL. Haber başına ücret alıyorum. Türkiye’de kurulu mecralarda aksama artık kanıksanmış bir durum. Serbest çalışan birçok meslektaşım gibi ben de bu sorunu yaşıyorum. Ancak yurt dışı kaynaklı kuruluşlarda bu sorun

yaşanmıyor. Şimdilik sağlıyorum. Ancak 'Bir sonraki ay para kazanabilecek miyim?' sorusu her zaman aklımın bir köşesinde. Mali yönden daha belirsiz bir şekilde çalışıyorum. Aklımın bir köşesinde hep bir sonraki ay asgari giderlerimi karşılayıp karşılamayacağım belirsizliği duruyor."

4. katılımcı:

"Haber başına ücret alıyorum. Ortalama 2000 - 3000 TL gelirim oluyor. Ücretlerde her daim bir aksama olur. Şu an için evet. Ama sonrası meçhul. Daha önce çalıştığım işyerimde maaşım 6000 TL idi. En büyük fark bu."

5. katılımcı:

"Aylık gelirim değişiyor. Evet, haber başına alıyorum. Zaman zaman aksama oluyor. Ancak bu aksamayı tüm gazeteciler yaşadığı için artık kanıksandı. Geçimimi sağlayamıyorum. Geçici işler yapmak zorunda kalıyorum. Maddi olarak en büyük fark sabit bir gelir. O düzeyi serbest çalışarak da yakalayabilirisiniz ancak garantisi yok."

6. katılımcı:

"Açıkçası şu döneme aylık ortalama gelirim tam ne olduğunu bilmiyorum ama 4-5 bin lira civarında olduğunu söyleyebilirim. Tabii şu aralar bir de buna ek olarak işsizlik maaşı alıyorum ve onu da bir güvence olarak kenarda tutmaya çalışıyorum. Çoğunlukla haber başı telif üzerinden çalışıyorum ancak dosya olarak birkaç iş için paket olarak anlaştığım kurumlar da var.Bunu söylerken dilimi ısıracağım ancak daha önce dışarıdan çalıştığım yerlerden paramı almakta çok zorlandığım örnekler olsa da, son deneyimimde ödemeler konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamadım. Ancak bunda bire bir ilişkiler, tanıştırmalar üzerinden belli başlı kurumlarla çalışıyor olmamın etkisi de büyük. Hatta geçenlerde bir kurumdan yapmadığım bir haberin telifini yanlışlıkla aldığımı, aradığımda da "ya dursun sende, haber yapınca hesaptan düşeriz" dendiğini de eklemem lazım. Şunu söylemem gerekiyor, serbest çalışan birçok arkadaşına göre daha şanslıyım. Bu benim için işten çıkarılma sonrasında gerçekleşen bir zorunluluktan öte, üzerinde bir süredir düşündüğüm, planlama yaptığım bir kariyer değişikliği olarak gerçekleşti. O sebepten de ekonomik olarak öncesinde yaptığım bazı hazırlıklar, eğer o ay hiçbir yere çalışamazsam ne yaparım diye kenara koyduğum bir para vardı. Koronavirüs gündeminde şehir dışına çıkmadığımız için haber masraflarının azalması, kişisel harcamaların düşmesi gibi sebepler de bunda etkili oldu tabii ama son 5 ayda kenara koyduğum paraya ihtiyacım hiç olmadı. Şimdiye kadar serbest gazetecilikten

kazandığım parayla geçinmeyi başardım. Bir de tabii İngilizce içerik ürettiyor olmamın da geçinebilmem de büyük etkisi var. Ne yazık ki Türkiye’de telifler çok düşük ve yabancı yayınlar için ya da yabancı dilde yazdığınızda aldığınız telif dövizle hesaplandığı için bu noktada sürdürülebilirliği tutturmak daha mümkün oluyor. Açıkçası kendimi yine sömürülmüş ancak daha az sömürülmüş hissediyorum. Düzenli para kazanmak tabii ki önemli ancak son dönemlerde kendimi kendi kazandığım paranın daha çoğunu kazandırırken ve buradaki artı değer ne bana ne de mesai arkadaşlarıma dönmediği konusunda sıkıntı yaşarken buluyordum. Serbest gazetecilikte bağlı çalıştığım döneme göre daha az kazandığımda bile bu emek-ücret denkleminin çerçevesini kendim belirleyebiliyor olmak bana kişisel olarak daha iyi hissettiriyor.”

7. katılımcı:

“Haber başına ücret. Haber sayısına ve içeriğine göre değiştiği için aylık net gelir yok. Şu an çalıştığım yerle sıkıntı yaşamıyorum ancak bu yine kuruma bağlı. Uluslararası ajanslar da bile ödeme sorunları olabiliyor. Evet, sağlayabiliyorum. Çalışılan kuruluşlara bağlı olarak değişiyor. Çalıştığım dönemin piyasa şartlarına göre çok iyi sayılacak ödeme ve şartlar sağlayan kuruluş da oldu, aylarca maaşımı alamadığım yer de... Bu durum serbest çalışmaya başlayan muhabirin yabancı dil, kamera vb kullanma, bir alanda uzmanlaşma (ekonomi, dış haber, çevre vs) ve buna göre kaynak ağı oluşturma gibi yeterliliklerine bağlı olarak değişir. Dünyadaki birçok medya kuruluşu freelance düzenine geçmeye başladı. Serbest çalışacak gazetecinin buna adapte olmak için kendini geliştirmesi şart.”

8. katılımcı:

“Aylık gelirim değişken olmakla birlikte ortalama 15 bin lira diyebilirim. Bazen, seyrek olarak. Arada yine yazı çizi işleri yaparak ek gelir elde ediyorum. 2009’da kurumsal yerden ayrıldığımda oranın en çok kazanan muhabirlerinden biriydim. 4500 TL alıyordum. Dolar olarak 3000 dolar civarı kazanıyordum. Bugün de aşağı yukarı dolar bazında yakın yerlerdeydim. Ama tabii sigortam ve basın sigortam vardı. Bu bakımdan daha güvencede hissediyordum. Bununla beraber ayrıldığım için pişman mıyım? Hayır değilim.”

9. katılımcı:

“Ortalama gelirim 3-4 bin arasında sanırım. Çok nadiren de olsa 5 bin vs de oldu. Evet haber başına ücret alıyorum. Bir kere telifimi alamadığım oldu. Onun dışında olmadı. Hatta bazıları erkenden yatırıyor. Evet. Bir ara fizik dersleri veriyordum öğrencilere. O da 4 ay falan sürdü. Maddi olarak daha iyi yerde çalıştım.”

10. katılımcı:

“Kazancım 8-9 bin TL civarı rutin, zaman zaman artışlar, azalışlar olabiliyor. Genellikle çalıştığım gün başına ücret alıyorum. Bir iki kurum kendi bürokratik işleyişi nedeniyle ödemeleri geciktirse de çok büyük aksamalar yaşamıyorum. Eşim ile yaşıyoruz, o da çalışıyor. Geçimimizi sağlıyoruz.”

Serbest gazetecilikte gazetecilerin gelirleri arasında belirgin farklılıklar vardır. Bu farklılıklar üretilen haber içeriklerinden, haber miktarlarından, anlaşma yapılan kurumların niteliğine göre değişmektedir. Yabancı ajanslara telifli içerik üretenler Dolar ve Euro üzerinden ücretlerini aldıkları için gelirleri 5.000 TL’nin üzerine çıkabilirken, başka bir internet sitesine içerik üreten bir serbest gazetecinin aylık geliri 2000-3000 TL civarında olabiliyor.

Katılımcılar genellikle serbest gazetecilikle geçimini sağlamaktadırlar ve alanı dışında ek iş yapmak zorunda olan gazeteciler de bulunmaktadır. Serbest gazetecilerin yaşadıkları problemlerden biri de ücretlerin zamanında alınamaması ya da hiç alınamamasıdır. Bu da çalışılan kurumun niteliğine göre değişmektedir. Genellikle iyi diye adlandırılan kurumlarla çalışıldığında ücret sıkıntısı yaşanmamaktadır. Görüşülen kişilerin yarısından fazlası ücretlerin zamanında yatıp yatmaması konusunda endişe yaşadıklarını belirtmiş, bir katılımcı serbest gazeteciler tarafından bu durumun kanıksandığını aktarmıştır.

Gelirler arasındaki farklılığa rağmen ortak nokta, ürettikleri haber başına ücret almalarıdır ve yine ekonomik olarak gelecek yıllara dair yaşanan belirsizliktir. Serbest gazetecilik yapan bir katılımcı geleneksel medyada çalışırken aylık gelirinin 6.000 TL, serbest çalışırken ise 2.500 TL olduğunu dile getirmiştir. Serbest çalışmanın en büyük risklerinden biri, sabit bir gelirin olmaması ve yaşanan güvencesizliktir.

A. Serbest Gazetecilikte Esnek Çalışma Sistemi

Bu bölümde katılımcılara “Serbest gazetecilik ve dijital emek kavramı arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz, emeğinizin karşılığını daha iyi veya kötü aldığınızı düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltildi. Burada amaç, medyanın dijitalleşmesiyle birlikte ortaya çıkan esnek çalışma sistemi ve bununla birlikte şekillenen serbest gazeteciliğin bu sürecini pratikte gazeteciler arasında nasıl vücut bulduğunu görebilmektir. Serbest gazetecilerin çoğunlu emek noktasında gazetecilerin emeğinin karşılığını alamadıklarını düşünmektedir:

“Serbest gazetecilik yapmaya başlayana kadar işin dijital emek kısmında karar verici pozisyonlarda da çalıştım. İki tarafta da emeğimin karşılığını almam gereken düzeyde karşılanmadığına şahit oldum. Ancak şöyle bir ekleme yapmam gerek. Emeğimin karşılığını işe ilk başladığım günden beri almadığımı düşünüyorum. Hiçbir mesleğin kutsal olmadığı gibi gazetecilik de kutsal bir meslek değil. Ancak kattığın değerle alman gereken karşılık birbirlerini tutmuyor. Bunu, Türkiye'deki medya sermayesinin ve düşüncesinin belki de en vahşi dönemine denk gelmiş olmama yoruyorum”(5.Katılımcı).

“Kuruma göre değişiyor. Bazı kurumlar haber hazırlama aşamasında masrafları bile karşılarken bazıları bütçeleri ve imkanları iyi olmasına rağmen çok düşük miktarlar ödeyebiliyor”(7.Katılımcı).

Emek noktasında yaşanan problemlerden biri dijitalleşme ile birlikte serbest gazetecilerin telif hakkı problemidir. Gazetecilerin önemli bir kısmı telif haklarında problem yaşamaktadır:

“Bir örnek: İş görüşmek için bir kuruma gittiğimde telif sordum. ‘Vallahi, habere bağlı’ dediklerinde anlamadım. ‘Tık’ sayısı demek istediklerini anladığımda bu meslekte bir yaş büyümüştüm sanırım. Ancak yabancı basının Türkiye uzantısında çalışmaya başladığımdan beri orada da sıkıntılar olmasına karşılık böyle bir durum söz konusu değil. Oturmuş bir telif var.” (2.Katılımcı).

“Emeğin karşılığı çalıştığınız yere göre değişiyor. En yüksek ücretle çalıştığım yer beni en çok zorlayan benim de en fazla emeğimi akıttığım yer. Ama bazen çok uğraştığım

haberleri bile ‘yeter ki yayınlansın’ diyerek telifsiz yayınlattırıyorum. Genel ödemeler Türkiye’de düzenli çalıştığınız yere göre daha yüksek aslında. Bir işte çalıştığınızda sizde günde (çalıştığınız yere göre) 3-10 arası haber bekliyorlar, alınan maaş asgari ücretin bir tık üstü. Serbestken ise bir haber ortalama 300-500 TL skalasında Türkiye’de” (4.Katılımcı).

“Bağlı çalışmamak gazetecileri sömürüye çok daha açık hale getiriyor, bu bir gerçek. Türkiye’deki birçok kurumun verdiği telif, gazeteciye geçinecek kaynakları sunmak bir yana aslında o haberin kendi masraflarını karşılayacak düzeyde bile değil. Tabii bu da telif alabildiğiniz ölçüde geçerli, sitesinde yayınladığı içerikler için ücret ödemeye yanaşmayan çok sayıda yayın kuruluşu da var. Ancak ne yazık ki emek sömürüsü an itibariyle Türkiye medyasının neredeyse her bir noktasında yoğun bir şekilde yaşanıyor. En azından serbest gazetecilik yaparken kurumlarla tek bir haber üzerinden bir emek pazarlığına oturuyorsunuz ve bunun çerçevesini her bir işte yeniden belirleyebiliyorsunuz. Bu sebepten de ben serbest çalışırken haftada 6 günümün ve ürettiğim tüm içeriklerin değil de benim belirlediğim başlıkların pazarlığını yapabildiğim için emeğimin karşılığını toplamda daha iyi alabildiğimi düşünüyorum. Ama daha iyi, iyi mi demek; buna emin değilim” (6.Katılımcı).

Katılımcılar tarafından ayrıca yeni dönemde medya-iktidar ilişkisinin derinleştiği ve işe başlama durumlarında bunun belirleyici bir unsur olduğu düşünülmektedir:

“Türkiye’de gazeteciliği halkın haber alma hakkı için yapan gazetecilerin emeğinin karşılığını alamadığını düşünüyorum. Gazeteci daha staja başlarken sömürü başlıyor. Üstelik bu emeğin değerini savunan kuruluşlarda oluyor. Çalıştığım gazetede altı ay staj yaptım. Sonra maddi gerekçelerle sosyal güvence yapılamayacağı söylendi ve işime son verildi. Daha sonradan yeniden çalışmaya başladığımda iki yıl sosyal güvencem olmadan çalıştım. Maaşım da asgari giderlerimi karşılayacak boyutta değildi. Bu yalnızca Cumhuriyet’e özgü bir durum değildi. Gazetelerin can damarı ilan ve reklam gelirleridir. İktidarın sesi olmayan her gazete ilan ve reklam alma konusunda zorluk çeker. Bu da haliyle çalışanlarına hakettiği maaşın daha azını vermesiyle sonuçlanır. Bu durum serbest çalışan gazeteci için de farklı değil. Habere biçilen mali değer, haberin getirdiği sesten kat kat daha az” (3.Katılımcı).

“Analog veya konvansiyonel dönemdeki emek ile dijital dönemdeki emek arasında pek bir fark olduğunu düşünmüyorum. O dönemde de az kazanan, çok kazanan vardı bugün de var. Her türlü iktidara yalakalık edenler o günde var, bugün de var. Sömürü o gün de vardı bugün de var. Belki ana fark, sigortasızlık. O dönemlerde kurumsal aidiyet öne çıkıyordu, bu dönem bu neredeyse hiç yok”(8.Katılımcı).

Katılımcıların çoğu emeğinin karşılığını alamadıklarını ve sosyal haklardan yoksun olduklarını düşünmektedir. Bilginin kendisinin bir meta haline gelme olgusu katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir:

“İkisi de bir pazar ve birbirinden tek farkı biri bir bilgiyi bir diğeri ise metayı satıyor. Emlak piyasasında nasıl ki dönem dönem metanın değeri yükseliyor ise bilginin de değerinin yükseldiği veya düştüğü anlar olabiliyor. Ancak mesele o bilgiyi satacak doğru yeri bulmak. Ben mesleğe ilk başladığımda aylık 400 lira ile çalışıyordum. Değil emeğin karşılığını almak karnımı doyurmaya yetmiyordu. Zamanla karşılığını almaya başladım. Belki bugünlerde karşılığını alıyorum, ama her akşam bir sonraki gün acaba işsiz kalacak mıyım korkusu ile uyuyorum. Bazen tam zamanlı çalışan arkadaşlarımızdan çok kazanırken, bazen hiç kazanamıyoruz. Ama bence en büyük eksik sigorta ve örgütlenme hakkı ve bu olmadıkça ne kadar para kazandığımızın bir önemi de olmuyor”(1.Katılımcı).

Çalışma koşullarının değişmesiyle serbest gazetecilikte emeğinin karşılığını alamadıklarını düşünen gazeteciler artmakla birlikte, durumun aynı devam ettiğini düşünen katılımcılar da vardır.

B. Güvencesizlik ve Sendikasızlaşma

Bu bölümde katılımcı gazetecilere, “Herhangi bir sendikaya üye misiniz? Serbest çalışan gazetecilerin çalışma şartlarını, haklarını savunan bir yönetmelik olmaması konusunda ne düşünüyorsunuz? Serbest çalışan gazetecileri, güvencesizlik bağlamında nasıl değerlendirirsiniz?” soruları yöneltildi. Esnek çalışma sisteminde ya da kurumsal tam mesai olmayan bir çalışma sisteminde genellikle çalışanlar birçok haktan yararlanamamaktadır. Bunların en başında sigorta gelmektedir. Sigortalı çalışmamak ve sağlık hakkının olmayışı bu anlamda çalışan kişileri mağdur etmektedir. Ve diğer bir problem ise güvencesizliktir. Esnek çalışma sistemlerinde ya da sigortasız çalışma

sistemlerinde herhangi bir kurum ile sözleşme imzalanmamaktadır. Böylelikle işveren, çalışanına karşı sorumlu değildir. Esnek çalışma sistemindeki bu güvencesizlik durumu çeşitli hak kayıplarında kişilere çok fazla zorluk oluşturmaktadır. Bu durum serbest gazetecilerde de geçerlidir. Serbest gazetecilerde en fazla yaşanan problem sigortasızlık ve güvencesizliktir. Bunun yanında yine serbest gazeteciler özelinde yaşanan büyük problem basın kartlarının olmayışıdır. Basın kartının olmayışı birçok alanda gazeteciyi görünmez kılmaktadır ve sahada da çok fazla sorun yaşatmaktadır. Çünkü genel kanıya göre ‘basın kartın yok ise gazeteci değilsin’ anlayışı hakimdir. Bu da hem bir haber takibi yaparken hem de haber içeriği üretmek için kişilerle görüşme yaparken gazetecilere sorun teşkil etmektedir. Serbest gazetecilerin basın kartlarının olmayışı ve haklarını koruyan bir yönetmelik olmayışı sendikal üyelikte de sorun oluşturmaktadır:

“Ne yazık ki sigortalı olmadığım için resmi bir üyeliğim bulunmuyor. Türkiye ve dünya bu konuda çok geç kaldı. Ama kendi yaşadığım ülke üzerinden değerlendirmek gerekir ise devlet bizleri henüz gazeteci olarak bile tanımıyor. Oysa medya sektöründe içeriğin belki de yüzde 25’i serbest gazeteciler tarafından üretiliyor. Bir an evvel haklarımızı, çalışma şartlarını tanımlayan bir yönetmelik ortaya konulmalı. Ancak bunu yaparken zar zor geçinen serbest gazeteci arkadaşlarımızdan da vergi alma amacı güdülmemeli. Tüm sistem eşitlik üzerine kurulmalı. Gazetecilerin kendi sigortasını yatırabileceği bir sistem oluşturulmalı, sendika üyeliği önünde engeller kalkmalı ve en önemlisi de basın kartı konusunda STK’lar yetkili kılınmalı”(1.Katılımcı).

“Rezillik. Özellikle de internette çalışan gazetecilerin gazeteci sayılmaması tek kelimeyle rezilliktir.”(2.Katılımcı).

“Evet bir sendikaya üyeyim. Yalnızca serbest çalışan gazetecilerin değil, yeni medya mecralarında çalışan gazetecilerin haklarını, çalışma şartlarını düzenleyen bir yönetmelik de yok. Örneğin hala internet sitelerinde çalışan gazeteciler basın kartı sahibi olamıyor. Basın kartının dağıtım yetkisinin Cumhurbaşkanlığı’nda olması da başka bir sorun. Ofiste çalışan gazeteci de serbest çalışan gazeteci de bu sorunu yaşıyor. Sosyal güvence olmadan çalışmak yukarıda bahsettiğim gibi “iş kazası yaşarsam ne olacak” sorusunu aklıma getiriyor. Bu durum örneğin bir yürüyüşe polis müdahale ettiğinde geri durmama neden olmuyor. İş yaparken insanın aklına çok

gelmiyor bu konu. İşimin geleceğini düşününce yalnızca sağlık hizmeti alma konusu geliyor aklıma. Bir gün bu işten emekli olmayı hiç aklıma getirmedim mesela. Zaten güvenceli çalışan birinin de bunu düşündüğünü sanmıyorum”(3.Katılımcı).

“Evet bir sendika yöneticisiyim. Serbest gazetecilerin de sendikalar üzerinden örgütlenmeleri, işverenleri bu örgütlülükle kontrata ve belki TİS’e zorlamaları gerekiyor.”(4.Katılımcı).

“Hayır. Kanuni düzenlemeler sebebiyle üye olmam mümkün değil ancak onlarla bir iletişimim var, bir üyenin sahip olduğu tüm olanaklardan ya da destekten yararlanabiliyorum.Türkiye’de genel olarak gazetecilerin haklarını savunan, çalışma şartlarını düzenleyen bir metnin arkasında durulabildiğini düşünmüyorum. Bu, basılıda çalışan arkadaşlarımız için de geçerli, 212’nin koruması dışında bırakılan dijital medya çalışanları için de. Ancak tabii ki kurumlara karşı tekil mücadele serbest çalışan birçok arkadaşımızı sömürüye çok çok daha açık hale getiriyor. Biri telif ücretini alamadığı zaman kurumu bundan sorumlu tutacak bir yapının olmaması çok kritik. Ancak medyanın mevcut haline baktığımızda, en emekten yana patronların da telif ödememek, çalışan ücretlerini iyileştirmeyi reddetmek gibi yöntemlere başvurduğunu görmek mümkün. Bu insanlar her yerdeler ve mevcut yapı tarafından korunmaya da devam ediyorlar” (6.Katılımcı).

Medya, iktidar tarafından denetlenen ve tahakküm altına alınan bir alan halindedir. Yani halihazırdaki hakları olan ve kurumsal medyanın kendisi de haklarını kullanamamaktadır.

Serbest gazetecilerin en fazla dile getirdiği olgu, serbest gazetecilere yönelik bir yasal yönetmeliğin olmayışı, bu sebeple sendikaya üye olamama ve hak arayamama durumudur. Gazeteciler daha zorlu süreçlerin geleceğini ifade etmektedirler:

“Sigortam devam ederken sendika üyeliğim vardı. Bana kalırsa salgın süreci, serbest çalışma biçimlerini daha da yaygınlaştıracak. Bunda kesinlikle gazetecilik de etkilenecek. Serbest çalışan gazetecileri koruyacak bir yönetmelik hazırlanması imkansız. Medya üzerindeki kontroller olabildiğinde arttırılırken serbest gazetecilik lehinde bir düzenleme beklemek hayalcilik olur. Güvencesizlik önümüzdeki dönemde daha da artacak”(8.Katılımcı).

“Sendikaya üyeydim fakat işyeri değişikliği sırasında sanıyorum üyeliğim düşürüldü. Yeniden üye olmadım. Yönetmelik olmamasını yıllarca basın emekçileri olarak verdiğimiz mücadelenin bir parçası olarak maalesef anlayabiliyorum. Türkiye’de siyasetçi her zaman gazeteciden korkar, haber yapandan hiç hoşlanmaz, ‘biz manşetler ile gelmedik, manşetler ile gitmeyiz’ diyerek gazeteciliği şeytanileştirir. Dolayısıyla tüm mücadelemize rağmen gazetecilik hep örgütsüzleştirildi, ‘kartel medyası’ döneminde de şimdilerde de bu istendi. Gazetecilik şu anda da yok edilmek isteniyor, merkez medya yok edildi bile.”(10.Katılımcı).

Serbest gazeteciler gerek sendikal hak noktasında gerek diğer noktalarda birçok sorun yaşamaktadır. Herhangi bir kuruma bağlı olmadan çalışmak resmiyette gazeteci olarak değerlendirilmemektedir. Bu da birçok probleme yol açmaktadır. Bu sorunların başında güvencesizlik, sigortasızlık ve basın kartlarının olmayışı gelmektedir. Bu durumda da herhangi bir sendikal haktan yararlanamamaktadırlar.

IV. HABER KAYNAKLARI VE HABER ÜRETİM SÜREÇLERİ

Katılımcılara “Haber kaynaklarınız neler? Sosyal medya araçlarını kullanma yoğunluğunuz nedir? En çok hangi sosyal medya ağını kullanıyorsunuz ve onu tercih nedeniniz?” sorusu yöneltildi. Buradaki amaç serbest gazeteciler bir kuruma bağlı olarak çalışmadıkları için bireysel olarak medya alanında varlıklarını nasıl koruduklarını ve bu koruma için hangi yöntemleri kullandıklarını analiz edebilmektir. Serbest gazeteciliğin oluşumu ve gelişimi açısından bu soru oldukça önemlidir. Çünkü bir kurum adına çalışmıyorsanız varlığınızı görünür kılmak için çeşitli yöntemler geliştirmeniz gerekir. Serbest gazetecilik sadece çeşitli haber sitelerine içerik üretmek değil aynı zamanda tek başına bir varlık yani haber kaynağı da olabilmektir. Günümüzde sosyal medya üzerinden okuyucuların takip ettiği kişisel haber kaynakları gibi. Gazeteciler için herkes ve dijital ortamdaki her şey haber kaynağı olabilmektedir. Bunun yanında yıllardır gerek kurumsal gerek bağımsız sahada çalışmanın getirmiş olduğu bir deneyim ve birikim de haber kaynağının oluşmasında oldukça etkilidir. Gazeteciler sosyal medyayı aktif olarak kullanmakta ve bunu iki şekilde yapmaktalar; hem haberlerini paylaşmak için hem de haber takibi yani kaynak olarak kullanmaktalar. Sosyal medya alanları çeşitli olmakla birlikte gazeteciler için önemli haber kaynağı hepsinde Twitter olmaktadır. Twitter’ın özellikle haber akışı için uygun olması, birçok

siyasi alanda ya da çeşitli alanlardaki kişilerin ve kurumların Twitter’ı aktif kullanması, anlık bilgi paylaşımlarını buradan yapmaları tercih edilme nedenleri arasındadır:

“Haber kaynaklarını ben hazine gibi düşünüyorum. Zamanla biriken ve biriktikçe de sizi farklı kılan bir şey haber kaynağı. Şimdiler de siyasiler(iktidar veya muhalefet ayrımı olmaksızın), gazeteci arkadaşlarımız ve yurttaşlar. Bazen yurttaşlardan gelen mesajlar, bazen siyasilerle yapılan görüşmeler haber kaynağı olabiliyor. Ve tabii önemli bir diğer haber kaynağı da gözlem yeteneği ve sorgulama. Bunlar olunca kaynak olmadan da haberi bulabiliyoruz. Sosyal medya da önemli bir haber kaynağı, ancak baskı ile birlikte kirli haberler arttıkça buraya güven de azalıyor. Ben en çok Twitter kullanıyorum, ancak daha çok görüş ve haberlerimi paylaşmak için. Bir de teyitli haberleri okumak için elbette. Ama salt bir haber kaynağı olarak görmüyorum”(1.Katılımcı).

“Sosyal medyayı çok kullanıyorum. Haber kaynağı olarak sıkı bir Twitter kullanıcısıyım çünkü araştırılabilecek iddialara ve konuşacak insanlara çok rahat ulaşabiliyorum. Bunun yanı sıra haber kaynaklarım tabii 11 yılda biriken kişi ve kurumlar, sadece sosyal medya değil”(2.Katılımcı).

“Haber kaynaklarım bir kuruluşa bağlı çalışırken çoğunlukla avukatlar, hakimler ve savcılardı. Ancak serbest çalışmaya başladıktan sonra hazırladığım haber konuları çeşitlendi. Bu nedenle kamu yararı sağlayacağını düşündüğüm bir haberle ilgili herkes haber kaynağı olabilir. Bu kişilere çoğunlukla Twitter üzerinden ulaşıyorum. Çünkü insanlar artık sorunlarını burada paylaşıyor”(3.Katılımcı).

“Haber kaynakları konusunda çok çeşitli bir yelpazeye sahibim. Bir okur/izleyici olarak takip ettiğim yayınlar da (gazeteler, haber kanalları, dijital mecralar) yeri geldiğinde haber kaynağım olabiliyor, daha önce başka bir haber için görüşlerine/yorumlarına yer verdiğim uzmanlar, siyasetçiler, tekil kişiler de. Ayrıca şu anda evde bağımsız çalışan iki gazeteciyiz, -erkek arkadaşım da ajanslarda geçen uzun yılların ardından yaklaşık bir senedir serbest foto muhabir olarak çalışıyor- o sebepten de sabah kalktığımızda aslında evimiz bir haber kanalının sürekli açık olduğu, meslektaşlarımızdan ya da tekil haber kaynaklarımızdan ipuçlarının geldiği bir haber merkezine dönüşüyor. Bu açıdan da şanslı olduğumuzu söyleyebilirim. Bir de sosyal medya var tabii. Benim en yoğun

kullandığım araç Twitter, son zamanlarda yankı odamdan çıkıp toplumu biraz daha iyi anlayabilmek için TikTok'a da bakıyorum. Haber yaparken Twitter'daki paylaşımları üzerinden ulaştığım çok sayıda kişi var. Türkiye'de insanlar belli başlı sebeplerle bir habere konu olmaktan çokça çekiniyorlar ama başlarına geleni kamusal bir alanda paylaşmış olmaları, onları buna daha yatkın hale getiriyor. Ben de Twitter üzerinden bundan sıklıkla yararlanıyorum”(6.Katılımcı).

“Öncelikle geleneksel haber kaynakları. Yani kişiler ve ilişkiler. Ama sosyal medyadaki akışlar da artık haber üretimlerinde etken. Televizyondan artık çok sınırlı olarak haber alıyorum. Dijital medya artık çok önde. Ağırlıklı olarak Twitter'ı takip ediyorum”(8.Katılımcı).

“En çok Twitter kullanıyorum. Sonra instagram, whatsapp. Haber kaynaklarım genelde insanlar, sonra raporlar, araştırmalar ve bazen kitaplar... onları analiz edip kurgulayıp üretiyorum. Twitterı çok kullanırım. Günde en az 5-15 tweet atarım sanırım. Çünkü orası habercilik adına daha işlevsel gibime geliyor. İşime yarıyor. İnsanlar kimliğiyle orada sonuçta... Facebook'umu kapatmıştım. Onu da açacağım” (9.Katılımcı).

Serbest gazeteciler için herkes ve her şey haber kaynağı olabilmektedir. Bunun yanında dijitalleşmenin artmasıyla birlikte sosyal medyanın kendisi büyük bir haber kaynağına dönüşmüş durumdadır. Gazeteciler birçok sosyal medya aracını kullanmakla birlikte ağırlıklı olarak Twitter'ı tercih etmektedirler.

Haber kaynağının yanı sıra artık gazetecilerin kullandığı araçlar da değişiklik göstermektedir. Araçların değişmesinin yegane itici gücü ise kuşkusuz dijitalleşmedir. Bir gazeteciden istenen özellikler dijitalleşmeyle birlikte katlanarak artmıştır ve değişen ekonomik durum, değişen çalışma koşulları neticesinde bir gazeteciden artık haber yazmak dışında birçok konuya hakim olması beklenmektedir.

Bu değişimi anlayabilmek için katılımcılara “Dijital ortamda hakim olduğunuz alanlar neler? (web, video kurgu, photoshop, kamera...) siz günümüzde hangisinin daha önemli olduğunu düşünüyorsunuz ve neden?” sorusu da yöneltildi. Serbest gazeteciler kurumsal ve kolektif çalışmadıklarından ve özellikle dijitalleşmeyle gelen içerik üretimlerindeki çeşitlilik nedeniyle haber üretiminde tek başınadırlar. Kurumsal ve iş

bölümü olan mekanlarda; saha, montaj, yazı gibi iş bölümleri hala varlığını korurken serbest gazeteciler birçok işi tek başına yapmak zorunda kalmaktadır ve aynı zamanda dijitalleşmeyle gelen çeşitli haber içerik sunumlarıyla birlikte teknolojik ürünleri öğrenmek zorunda kalmaktadırlar. Burada amaç var olan bu durumun pratikte gazeteciler arasında nasıl vücut bulduğunu, ortaya çıkan değişiklikleri analiz etmektir. Bu soru gazetecilerin dijital teknoloji ile ilişkilerini tespit etmek için sorulmuştur. Kullanıcıların yetkinlik alanları da birbirinden farklıdır. Bu farklılığı anlamak ve sahada serbest gazetecilerin dijital teknoloji kullanımını daha iyi analiz edebilmek için sırasıyla bütün katılımcıların ifadelerine bakılacaktır:

1. Katılımcı:

“Video kurgu alanında kendimi geliştirmeye devam ediyorum. Özellikle ilk yönetmenlik deneyimim sonrası daha fazla bu alan ile ilgilenmeye başladım. Kamera kullanma konusuna hakim olmak için de yeni bir online eğitim dönemine giriş yapmış durumdayım. İnternet üzerinden yayın yapma teknolojileri konusunda özel olarak çalışıyorum. Buna ek olarak radyo sistemleri ile ilgileniyorum. Ve son olarak interneti çok iyi kullandığımı iddia edebilirim, zira araştırmalarımızın büyük bölümünü buradan yapıyoruz.”

2. katılımcı:

“Kurgu çok önemli. Basit kurgu olursa yapabilirim ama açıkçası eski kafalı olduğum için üşeniyorum. Bir de iyi bir şey yapmayacaksam yapmayayım daha iyi. Ben yazmakta iyiyim, haberi örmekte iyiyim, hikaye kurmakta iyiyim. ‘Kurguyu da bir bilen yapsın’ diye düşündüğümünden o topa girmedim hiç.”

3. katılımcı:

“Kamerayı nasıl kullanacağıma, video haberin kurgusunun nasıl olması gerektiğine dair temel bilgileri öğrendim. Yeni medya mecralarının çeşitlenmesini de göz önünde bulundurarak artık her muhabirin kamera kullanmayı, kurgu yapmayı bilmesi gerektiğini düşünüyorum. Teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan muhabir, hazırladığı haberi de duyuramaz.”

4. katılımcı:

“Web, kurgu ve kamera ile aram iyidir. O da eğitimini aldığım için. Açıkçası genel bir “iyi” yok bu işte. Çalışılan mecra ve yapılan işe göre değişen bir şey. Lakin sektör bizden aynı anda 5 kişinin işini yapmamız bekleniyor. Dijitalleşmeyle bu sanki doğalmış gibi davranılıyor ama değil. Bunun sonucunun kötü yapılmış iyi haberler ya da iyi görselleştirilmiş kötü gazetecilik olarak karşımızda görüyoruz.”

5. katılımcı:

“Web ve kameraya hakimim. Kurgu ve photoshop konusunda ortalama bir hakimiyetim var. Son dönemde artık hiçbirinin diğerinden önemli olduğunu düşünmüyorum. Bir gazetecinin bu saydıklarımızın tamamına hakim olmadığı durumda ilerleme şansı güç.”

6. katılımcı:

“Kurumlarda çalıştığım süre boyunca haber metinlerimi fotoğraf ve videoyla desteklemem hep gerekti ancak bunlarda çok iyi olduğumu söylemem bence bunları iş olarak yapan meslektaşlarıma karşı büyük ayıp olur. Her ne kadar gazetecilikte alanda uzmanlaşmanın çok önemli olduğunu düşünsem de, mevcut durum beni bir taraftan yazılı metin üretirken bir taraftan da bunu görsel olarak desteklemeye zorluyor. Serbest çalışmaya başladığımdan bu yana da teknik olarak bu konu üzerine daha fazla çalışıyorum.”

7. katılımcı:

“Fotoğraf makinesi ve biraz da kamera...Bir serbest muhabir montaj, kurgu dahil hepsini bilmeli.”

8. katılımcı:

“Bence hala en önemli şey hikaye. Onun başlıklandırılması ve anlatımı da önemli. Bu bir video olacaksa çekim becerisi de montaj sırasında kolaylık sağlayacaktır. Ama hikaye, hikaye, hikaye...”

9. katılımcı:

“Herhangi bir sitenin kumanda panelini yönetebilir, haber girebilirim. Onun dışında video montaj için Premierepro kullanıyorum. Biraz aftereffects kullanıyorum. Photoshopu biliyorum ama çok nadiren işim düşüyor serbest gazetecilikte... Mediaencoder kullanıyorum. Kamera ya da telefon kullanıyorum haberde... ama çoğunluk telefon. Çünkü çağımızda herkes benden kurgusu son halini almış, video haber istiyor. Onu yapmak için de bunları kullanıyorum. Ancak bu premiere ve aftereffects gibi programları çok daha iyi bilmemin lazım olduğunu düşünüyorum”.

10. katılımcı:

“Video alanında, habercinin ihtiyaç duyacağı her yetkinliğe sahibim. Kamera kullanımı, çekim teknikleri, ışık, video kurguyu iyi biliyorum, photoshop ve benzeri fotoğraf düzenleme araçlarını “hayatımı kurtaracak kadar” kullanabiliyorum. Ben videocuyum, video benim için yaşamsal bu yüzden.”

Gazeteciler genellikle kendi haber içerik üretimine göre teknolojik araçları kullanmakta ya da öğrenmeye çalışmaktadır. Gazetecilerin ortak dile getirdiği noktalardan biri serbest çalışan olsun ya da olmasın bir gazetecinin teknolojik ürünleri iyi kullanması gerektiridir. Serbest gazetecilikle birlikte tek başına birçok işi yapmak bir zorunluluk haline gelmiştir ve iş yükü artmıştır. Gazetecilerin çoğu kamera, video, kurgu alanlarına hakim olmayı, en azından bir seviyede yapabilmeyi şart olarak görmektedir.

Serbest gazetecilikte haber kaynakları, kullanılan araçlar, beklentilerle birlikte haber üretim süreçlerinde de değişiklik yaşanmaktadır. Bunun en önemli göstergelerinden biri, serbest gazetecilerin birçoğunun kendine ait bir ofisinin bulunmaması, üretimin geleneksel haber odaları yerine, açık alanlarda üretiliyor olmasıdır.

Bu bağlamda haber üretim süreçlerindeki değişikliği anlamak ve serbest gazetecilerin haber üretim süreçlerini kavrayabilmek için katılımcılara “Serbest çalışan bir gazeteci olarak günlük ve haftalık işe ayırdığınız zaman ne kadar?” ve “Kendinize ait bir ofisiniz var mı? Haberi hangi koşullarda hazır hale getiriyorsunuz?” sorusu yöneltildi.

Serbest gazetecilik koşullarının getirdiği en önemli değişikliklerden biri de çalışma saatleridir. Belli bir kurumda çalışıldığı zaman mesai saatleri ve tatiller bellidir. Ancak esnek çalışma sisteminde ya da serbest gazetecilikte bu mesai kavramı tamamen değişmektedir. Bazen bir haber için bütün gün ve bütün bir hafta çalışılabilmektedir. Böylece zaman kavramı serbest gazeteciler için belirsiz hale gelmektedir. Serbest gazeteciler gün içerisinde işlerine belli bir zaman ayırmaya çalışsa da bu yapılan habere veya gündeme göre tamamen değişebilmektedir. Serbest gazeteciliğin getirmiş olduğu bu durum pratikte de birçok gazetecide görülmektedir:

“Günlük 11 saatten az çalışmamakla birlikte haftalık en az 65 saat çalıştığımı söyleyebilirim”(1.Katılımcı).

“Disiplin olmadan serbest gazeteci olmak bence mümkün değil. Ben kendime en az 1 gün tatil vermeye çalışıyorum ama bu, o gün de iş düşünmediğim anlamına gelmiyor. Evet, her ne kadar inkar etsem de sanırım biraz işkoluğum ama hep dediğim gibi, bunda serbest çalışmanın payı büyük. Çünkü ben kendimi düşünmezsem beni düşünecek kimse yok, ne kurum ne müdür”(2.Katılımcı).

“Tamamen değişiyor, o yüzden net bir şey söyleyemiyorum. İstikrarlı da değil. Uzun saatler verdiğim de oluyor, birkaç saat çalışarak günü bitirdiğim de”(5.Katılımcı).

“Günlük bazen 10 saat olduğu da oluyor bazen hiç olmuyor. Ama haftalık toplamda 35-40 saat civarı alıyor diye düşünüyorum”(9.Katılımcı).

“Yaptığınız işe, kimin için çalıştığınıza göre değişir. Mesela şu aralar bir internet sitesi için hazırladığım pandemi günlüğü için günde en az 5 saat, bazen daha fazla çalışıyorum”(10.Katılımcı)..

Serbest gazetecilik ile birlikte gazetecilik mesleğinde mesai kavramı neredeyse ortadan kalkmış durumdadır. Çalışmanın kendisi gündelik yaşamın bir parçası olmuş ve bütün güne yayılmış durumdadır. Gerek ekonomik kaygı gerek haber içerik üretiminin niteliğinin arttırılmak istenmesi gibi durumlar serbest gazetecilerde zaman kavramını ortadan kaldırmıştır.

Serbest gazetecilikte diğer önemli bir değişken ise mekandır. Gazeteciler için çalışma alanı olan kurumlar da ortadan kalkmaya başladı. Belli bir kurumda ve belli bir zaman

diliminde çalışmamak mekanı da bağımsız ve belirsiz hale getirmektedir. Bir kurumda çalışan gazeteciler için mekan kurum binası ya da gazetecilere ayrılmış ofislerdir. Gazeteciler belli günlerde ve saatlerde haber içerik üretimlerini bu mekanlarda gerçekleştirmektedir. Ancak serbest gazetecilerin bu anlamda bir mekanı bulunmamaktadır. Kendi mekanlarını oluşturmaktadır. Bu soruda amaç serbest gazetecilerin çalışma mekanlarını öğrenerek mekan dönüşümünün nasıl gerçekleştiğini incelemektir. Gazetecilerin çoğunluğunun çalışma ortamı evdir. Fakat kimileri ev içinde bir ofis oluşturarak çalışmasını sürdürmektedir:

“Kendime ait bir ofisim yok, ancak stüdyo haline getirdiğim bir odam var. Burada hem radyo içerikleri üretiyor, hem haberlerimi yazıyor hem bazı görüşmelerimi yapıyorum. Çalışma hayatım boyunca bir ofisim olmadı. Bazen haber kaynaklarımın ofisleri, bazen kafeler hatta sokağın kendisi bile çalışma alanım oldu. Son yıllarda ise belirttiğim üzere evimin bir odasını çalışma odası ve stüdyo haline getirmeyi başardım. Haberlerimi artık burada yayına hazır hale getiriyorum. Açıkçası bunun da büyük bir eksiklik olduğunu düşünüyorum, zira fikir alışverişi yapacağım bir meslektaşlar grubu ile aynı ortamda olmayı çok isterdim”(1.Katılımcı).

“Ofis demek mümkün değil tabii ancak, daha önce bağlı çalışırken de bir süre evden çalıştığım için hali hazırda salonumuzda bir ofis için gerekenleri sağladığımız bir ortamım vardı. Bu da şu demek, ortopedik olarak uygun, yeteri büyüklükte bir masaya sahip olduğum, kapısını çekip gerekli görüşmeleri yapabileceğim, kaynak kitapların kolumun uzanacağı mesafede durduğu, gerektiğinde açabildiğim bir televizyonun bulunduğu bir ofis/odam var. Hatta çalıştığım dönemdeki birçok ofisten metrekare olarak çok daha büyük, çok daha fazla ışık alıyor ve çok daha sakin” (6.Katılımcı).

“Home Office. Evde bir oda ofisim”(7.Katılımcı).

Gazeteciler genellikle ev (ev içinde ofis olarak nitelendirdikleri ya da ofis olarak kullandıkları bir mekan bulunmamakta, evin genelini çalışma alanı olarak kullanmaktadır) ve ev dışında kafeler ya da ortak alanları haber yazdıkları, çalıştıkları mekan olarak kullanmaktalar:

“Kendime ait bir ofisim yok. Çoğunlukla evde çalışıyorum. Eğer haber kaynağına ulaşmak için dışarıda çıkmışsam kafeler veya restoranlarda çalışıyorum”(3.Katılımcı).

“Ofisim yok. Kafelerde ve türevi yerlerde çalışmıyorum. Zaten ofiste de verimli bir çalışan değilim çünkü çok dikkatim dağınık. Tek başıma salonumda, odamda çalışma masamda ya da yazın terasta çalışıyorum. Genelde evde kimsenin olmadığı ya da herkesin uyuduğu saatlerde çalışıyorum”(4.Katılımcı).

“Ofisim evim. Yılın başından bu yana sadece masaüstü bilgisayarla çalışıyorum, dolayısıyla ofisim sadece ev”(5.Katılımcı).

“Kendime ait bir ofisim yok. Genelde kafelerde çalışıyorum. Corona öncesi evde çalışmak da benim için hiç zor değildi”(8.Katılımcı).

Serbest gazetecilikte mekan kavramı tamamen değişmektedir. Gazetecilerin mekan olarak kullandıkları yer genellikle evleridir. Bu da iş yaşamını tıpkı zaman konusunda olduğu gibi gündelik yaşamın bir parçası haline getirmektedir. Yine kafe diye nitelendirilen ortak sosyal alanlar da çalışmak için tercih edilen yerler olmaktadır. Serbest gazeteciliğin getirmiş olduğu ekonomik durumlar, güvencesizlik ve belirsizlik gazetecilerin bir ofis oluşturma ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır ve gazeteciler en ‘masrafsız’, ‘güvenli’ ve ‘pratik’ olan evi, çalışma mekanına dönüştürmektedir.

V. SERBEST GAZETECİLİĞİN GELECEĞİ

Bu bölümde gazetecilere, “Dijital emek sürecinde serbest gazeteciliğin konumunu ileride nasıl görmektesiniz?” sorusu yöneltildi. Serbest gazeteciliğin tarihi her ne kadar eski olsa da bu şekilde yaygınlaşması ve dijitalleşmeyle birlikte çok daha fazla tercih ediliyor olması yakın tarihe dayanmaktadır. Dijitalleşme, biten değil tam tersine hızla devam eden bir süreçtir. Yapay zekanın, endüstri 4.0’ın konuşulduğu ve hayatı çok yönlü değiştireceğinin ifade edildiği günümüzde dijitalleşme hızla yaygınlaşmaktadır. Dijitalleşmeyle birlikte daha yaygın hale gelen serbest gazetecilik ileriki dönemlerde yeniden şekillenecektir. Bu şekillenme var olan koşulları daha mı olumsuz hale getirir ya da daha mı iyileştirir bunu şimdiden kestirmek güçtür. Ancak sahada çalışan gazeteciler haber odalarından serbestliğe, gelenekselden yeni medyaya ya da dijitalleşmeye geçtiği için ileriki dönemlerde de nasıl bir yol alacağı yönünde tahminde

bulunabilmektedirler. Bu soruda da amaç bu deneyimleri yaşayan ve dijitalleşmeye ayak uyduran gazetecilerin bu konudaki görüşlerini alarak geleceğe dair öngöründe bulunmak ve süreci analiz etmektir.

Dijitalleşmenin hızla medya alanında da arttığı özellikle eski kuşak diye adlandırılan geleneksel medya yöntemleri ile çalışan gazeteciler için bu dijitalleşme bir anlamda risk oluşturmaktadır. Ama serbest gazeteciler tek başına çalışmak zorunda olduğu için hem birçok dijital programı kullandığı hem de dijitalleşmeye ayak uydurduğu için dijitalleşmenin, serbest gazeteciler açısından olumlu bir süreç olarak değerlendirilebilir:

“Korkunç düzeyde bir yarış var ve bu yarış kızışıyor. Gazetecilik dönüşüyor ve eski mantık ile iş yapmaya devam eden meslektaşlarımız ne yazık ki burada geriye düşüyor. Yeni medyayı, dijital dönüşümü, interneti, teknolojiyi kavramayan veya bunu meslek hayatına adapte etmeyen, eski mantık ile ajans haberciliği yapan meslektaşlarımız artık risk altında. Dijitalleşme her yerde olduğu gibi bizlere de geldi ve bizler buna direnmemeliyiz. Serbest gazeteciler artık sadece gidip haberi getiren değil, kamerayı kullanan, montajı yapan, içerik zenginleştirmek için çeşitli argümanları kullanan insanlar olmak zorunda. Serbest gazeteciler için kıyasıya yarış dönemi başladı ve bu yarıştan geriye kalanlar dijital emeği iyi üretenler olacak. Ancak bu dönüşüm serbest gazetecileri işsiz bırakmayacak, onları daha cazibeli hale getirecek. Doğru ve yeterli donanım ile birlikte elbette”(1.Katılımcı).

Gazeteciliğin ekonomi ve siyasetle ilişkisi sürekli dillendirilmektedir ve serbest gazeteciliğin içinde bulunduğu güvencesiz koşullar gelecekte onlar için daha da büyük bir risk oluşturmaktadır. Bir hak kaybı durumunda hukuki mücadelelerinin de zor olması herhangi bir ekonomik krizde ya da işten çıkarılmada serbest gazeteciler ilk tercih edilen olacaktır. Bu yüzden gelecekte serbest gazeteciler işsizlikle daha fazla karşı karşıya kalabilir:

“Bilemiyorum açıkçası ama bildiğim bir şey var ki parça başı işi eğer oturtmuş olduğunuz bir düzeniniz yoksa hiç sürdürülebilir değil. Bu dijital emek sürecinin hem siyasi atmosfer hem de ekonomiyle direkt alakalı olduğunu düşünüyorum diğer yandan. Daha ağır bir ekonomik krizde basın sektöründe ilk gözden çıkarılacaklar kimler olur dersin? Cevabı zor değil sanıyorum”(2.Katılımcı).

“Ben de dahil şu anda çok sayıda dijital mecraları kullanan serbest gazeteci var. Şunu söylemem gerekir: Hem hakikat peşinde koşup hem de geçinecek kadar kazanabilen gazeteciler ve tabii bir müessese olarak gazetecilik bir ülkenin demokrasisinin vazgeçilmezlerindendir. Bu bir mücadele gerektirir. Kurumsal yapılarda da olsa, dijital mecralarda serbest olarak da yapılırsa, gazetecilik bunun mücadelesini hep vermek zorunda kalacak. Sonuçta dijital emek de tıpkı konvansiyonel mecralar kadar, hatta belki daha fazla sömürüye açık ve gelecek güvencesinden yoksun alanlar. Özellikle serbest çalışanlar açısından. Bu sebeple mücadele devam etmek zorunda, gerek patronlar ile gerekse devletle. Ben bundan sonra verilecek mücadelenin hem sendikal alanda, hem de “oda/birlik” gibi kurumlar ile sürdürülmesinin gerekliliğini serbest gazetecileri de bir araya getirebilmenin bir yolu olarak eskiden beri savunurum.”(10.Katılımcı).

İleride serbest gazeteciliğin kendisinin bir sistemi olacağı düşünülmektedir. Yani yavaş yavaş serbest gazetecilik bir statüye sahip olacaktır. Bunun nedeni ise dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan çeşitli medya alanlarının yaygınlaşmasıdır. Dijital alan sayesinde günümüzde çok fazla haber sitesi kurulmaktadır. Bir kişi kurumsal olduğunda sadece bağlı bulunduğu yere çalıştığı için ya da öncelik verdiği için bu durum zamanla kişiyi bağlayıcı bir hale getirmektedir. Bu noktada gazeteci de serbest gazeteciliği seçerek birçok haber üretebilmekte ve birden fazla yer ile çalışabilmektedir. Bu durumun kendisinin cazip hale geleceği ve serbest gazeteciliğin tercih edileceği düşünülmektedir:

“Her gazeteci bir gün serbest olarak çalışacak. Haberi verme mecraları bu kadar çeşitlenirken yalnızca bir mecra kalmak imkansız. Haberi daha fazla kişiye duyurmak için akışa uyum sağlamaktan başka çare yok”(3.Katılımcı).

Dijitalleşme ya da genel bir durumdan değil, Türkiye özelinden bakarak serbest gazeteciliğin daha fazla tercih edildiği ve edileceği de görüşler arasındadır. Son dönemlerde kapatılan ve sayıca fazla olan medya kurumları ve gazetecilerin bu kurumlar üzerinden politik olarak anılması, gazetecilerin çalışma alanını kısıtlamaktadır. Türkiye’de uygulanan politika ile gazeteciler, serbest gazeteciliği zorunlu olarak seçmektedir:

“Mesleğin bu dalı nasıl ortaya çıktı bilmiyorum. Türkiye’deki koşuldaysa, kurumların teker teker kapanması, belli yerlerde çalışan insanların kara listelere alınması haliyle başka yerlerde işe girememeleri, ya da girdikleri yerlerde sendika gibi işçi haklarına dair çalışma yapmaları nedeniyle serbest gazetecilik daha yaygın hale geldi” (4.Katılımcı).

Sermayenin dijital alana yatırım yapması ile dijital alanın zenginleşmesi belli bir döneme kadar devam edecektir. Çünkü okurun neredeyse birçok haber sitesini ya da yayın kurumlarını ücretsiz takip etmesi, sermaye açısından bu mecraların para kazanılan bir alan haline gelememesi sürekliliği olumsuz hale getirecektir ve ileride dijital alana yapılan yatırımların azalması ihtimal dahilindedir:

“Sermayenin bir kısmının dijital mecralara kayacağı aşikar ancak Türkiye’deki okurun içerik için ücret vermediği sürece durumun parlak olduğunu sanmıyorum. Bu, bir alışkanlık ve bilinç olduğu kadar yoksul bir ülke olmanın getirisi” (5.Katılımcı).

İlerleyen dönemlerde hem dijitalleşme hız kazanacak hem de serbest gazeteci sayısı artacaktır. Çünkü dijital alan geleneksel olan medyaya ve haber odalarına göre daha az masraflıdır ve yine işverenin serbest gazeteci ile anlaşması da ekonomik olarak daha karlıdır. Bu yüzden bu sistem yaygın hale gelebilecektir:

“Kurumlar serbest çalışan gazetecileri tercih ediyorlar çünkü onlar için masrafları aslında çok düşük. Gazeteciye ne bir kurumsal güvence sağlıyorlar ne de sigorta gibi kalemlerle uğraşıyorlar ancak birçoğumuz için bu tempo ve şartlar ancak bir süreliğine sürdürülebilir. Yine de bitecek mi dersiniz, hayır bitmeyecek çünkü nasıl ki gazetecilik gazeteciliğe rağmen hala hayatta kalıyorsa, içimizden bazıları da gazetecilik yapma inadıyla bunu bu şekilde yine de sürdürmeye devam edecekler. Ancak gazetecilik konusunda içeriğe ve emeğe önem veren yeni bir düzene geçmedikçe gelecek günler pek parlak gözüküyor. Bu da bambaşka bir tartışmanın konusu sanırım” (6.Katılımcı).

“Gazetecilik dahil birçok mesleğin serbest, evden veya online sisteme döneceğini düşünüyorum. Bu durum bizim hazırladığımız içerikleri de etkiliyor. Artık insanların bir haberden beklentisi, habere ayırdığı süre, ilgilendiği içerik 10 yıl öncesinden çok farklı. En azından dış haberlerde içeriğin kalitesini muhabirin o alandaki bilgisi ve tecrübesi belirliyor. Ne kadar kaynağı olursa olsun fark etmez, toplanan verileri işleyecek bilgi birikimi şart. Serbest muhabirlerin çalışma şartlarının ve haklarının yanı sıra bu

şekilde çalışan kesimin eğitimi, yeterliliklerinin artırılması, mümkün olduğunca çok uzmanlaşmaya yönlendirilmesi gerekli diye düşünüyorum”(7.Katılımcı).

Emeklerinin karşılığını alma noktasında serbest gazeteciler, gelecekte daha fazla çalışıp daha az ücret alacak bir duruma gelmenin tedirginliğini yaşamaktadır:

“Çalışma imkanları ile beraber emek sömürüsü de artacak”(8.Katılımcı).

Serbest gazeteciler işsiz kalmamak adına bütün bu değişmelere hızla ayak uydurmak zorunda kalacaktır bu da gazetecilerin iş yükünü oldukça arttıracaktır:

“İleride bence gazetecilik dijitalizmle ifade edilmeden yol alamaz duruma gelecek. Araçlar çok daha pratik olacak. Telefonlar çok daha ilerlenecek ve her gazeteci birer kanal olacak. Haberler anında yayınlanacak. Serbest gazeteciler uyum sağlayacak yoksa saf dışı kalacaklar. Gazetecilerin parmağının nerede bittiği ve ekranın nerede başladığı belli olmayacak. Cymborg gibi dijital makine bir parçamız olacak diğer parçamız biz oluruz”(9.Katılımcı).

SONUÇ

Günümüzde emeği tartışabilmek için geçmiş dönemi analiz etmek gerekir. Emek süreci günümüzdeki haline bir anda ulaşmamış geçmişten günümüze kadar olan dönemde yaşanan değişimler emek sürecini de şekillendirmiştir. Emek süreci farklı şekillerde tartışılırken ve emeğin tarihi insanlık tarihi kadar eski dönemlere götürülürken emeğin bugünkü çalışma sistemi içerisinde aldığı konum modernleşmeyle birlikte olgunlaşmıştır. Modernleşmeyle ve fabrikaların ortaya çıkmasıyla birlikte emek artık belli bir ücret karşılığında satın alınabilen durumu ifade etmektedir. Belli bir ücret karşılığında satın alınabilen emek günümüze kadar sistemli bir şekilde değişime uğramaktadır.

Manifaktür, Taylorizm, Fordizm ve esneklik emek sürecini şekillendirmiştir. Makineleşme ya da fabrika sisteminden önce üretim daha bireysel; bilginin ve beden gücünün bir arada olduğu bir süreçti. Ancak fabrikalaşmayla ve kapitalist sistemle birlikte emek özne konumuna geldi ve sistemli bir biçim halini aldı. Özellikle fabrikalaşmayla birlikte beden gücüne olan ihtiyaç arttı ve kafa-kol ilişkisi emek sürecini de bölmeye başladı. Taylorizmle birlikte emek, belli bir ücret karşılığında satın alınmaya başlandı. Bu süreçten sonra gelen Fordizm ile birlikte emek yeniden dönüşüme uğradı. Taylorizmde fabrika üzerinden belli bir zaman dilimi için satın alınan emek, Fordizm ile birlikte fabrika dışına çıktı ve işçinin bütün hayatına etki eden bir süreci inşa etti. Böylece emek denetim altında tutulan, gittikçe sermayeden yana şekil alan bir biçime dönüştü. Sermayenin amacı kısa zamanda çok iş üretmek ve olabildiğince az maliyetle üretimi gerçekleştirmektir.

Teknolojinin hızla gelişmesi artık üretimin sadece fabrikalarda değil birçok alanda gerçekleşmesi emek sürecini yeniden şekillendirmiştir. Teknolojik gelişmelerle birlikte yeni hizmet alanları oluşmaktadır. Ve bu hizmet alanları fabrika sisteminin dışında bir çalışma düzeni oluşturarak sadece ihtiyaç anında emeği satın almaktadır. Sadece ihtiyaç anında çalışana başvurulması esnek çalışma denilen sistemini ortaya çıkarmıştır. Böylece tam zamanlı, aylık maaş, sigorta ve sözleşme gerektiren çalışma sisteminden bütün bunlara ihtiyaç olmayan sadece üretim başına ücret ödenen bir çalışma düzeni emek sürecini yeniden şekillendirmeye başlamıştır.

20. yüzyıla kadar geline dönemde bu süreçler daha çok maddi olan emeği tarif etmekteydi. Ancak teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşmeyle birlikte emek sürecine

maddi olmayan emek de dahil olmaktadır. Maddi olmayan emek, dijital emek ya da bilişsel kapitalizm diye adlandırılan bu süreç emeği başka bir boyuta taşımıştır. Bilişim ve iletişim alanındaki teknolojik gelişmelerle birlikte bilgisayar, telefon, tablet, internet insanların gündelik yaşamının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Teknolojik ürünlerin yaşamın ayrılmaz parçası haline gelmesi sermayenin yatırımlarını bu alana yapmasını sağlamıştır. Bu dönemde maddi üretime ve beden gücüne dayalı bir üretimden maddi olmayan bilişsel bir üretime geçilmiştir. Böylelikle emek dijital ortam denilen alana taşınmış ve üretim de dijital ortamda gerçekleşmeye başlamıştır. Dijital ortamın sağladığı olanaklar sayesinde yeni istihdam alanları oluşmuş ve hizmet sektörü denilen alan hızla dijitalleşmeye geçmiştir. Dijital emek süreci ile ilgili farklı görüşler ve tartışmalar olsa da ortak nokta, dijital ortamda artık herkesin birer içerik üreticisi olduğu, içerik üretimine hizmet ettiği ve böylelikle emek sürecine dâhil olduğu görüşüdür. Dijital emekte, maddi olan emek süreçleri böylelikle köklü değişimlere uğramaktadır. Bunların en başında mesai-ücret ilişkisi, zaman ve mekân kavramı gelir. Maddi olan emek sürecinin önemli bu üç ögesi dijital emek sürecinde belirsizleşmeye başlamıştır.

Dijital emeğin gerçekleştiği, kullanıldığı ve paylaşıldığı alan çoğunlukla internet ortamıdır. Bu yüzden dijital emek ile internet kullanımı arasında önemli bir ilişki vardır. Türkiye’de günümüzde internet kullanıcı sayısı yaklaşık 64 milyondur. 77 milyon mobil internet kullanıcısı bulunmaktadır. Bir kullanıcının gün içerisinde internete ayırdığı zaman dilimi yaklaşık 7 saattir. Bu verilere bakıldığında Türkiye’de internet kullanımı gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir. Bu da sermayenin dijital alana yatırım yapmasını ve dijital alanda üretimlerin artmasını sağlamıştır. Dijital alanda yeni istihdam alanları ortaya çıkmış ve dijital ortamda hizmet sektörü denilen alan hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Online eğitimler, e-devlet, e-alışveriş, e-ticaret, mobil bankacılık, çağrı merkezleri gibi birçok uygulamalar bunlardan bazılarıdır.

Dijitalleşme yeni iş kolları ve istihdam alanları ortaya çıkarırken mevcut meslek alanlarında da köklü değişimler yaşatmaktadır. Köklü değişimlerin yaşandığı alanlardan biri de iletişim alanı ve gazetecilik mesleğidir. İletişim teknolojisinin hızla gelişmesi ve teknolojik aygıtların gündelik yaşamın bir parçası haline gelmesi bu alandaki değişimi zorunlu hale getirmektedir. İletişim artık sadece televizyon, radyo ya da gazete ile sağlanmamakta birçok yöntem geliştirilmektedir. Bu yöntemlerden en önemlisi iletişim

modellerinin internet ortamına yani dijital ortama taşınmasıdır. Örneğin, günümüzde televizyon programlarını sadece televizyon ekranlarından değil otobüste, telefonda internet aracılığıyla izleyebilmek mümkündür. Gazetecilik mesleği de bu dönüşümü yaşamaktadır. Geleneksel yöntemden dijital alana geçen gazetecilik, günümüzde yeni medya, internet gazeteciliği, online gazetecilik gibi farklı isimlerle anılmaktadır. Geleneksel gazetecilik ağırlıklı olarak kağıt baskı üzerinden yapılmaktaydı. Belli bir sayfa sayısı ve her sayfa için belirlenmiş yazı miktarı ve içerik düzeni mevcuttu. Gazeteler günlük, haftalık ve nadir olmakla birlikte aylık çıkmaktaydı. Ve genellikle okuyucular en çok ulusal gazetelere ulaşabilmekte ve bir ücret karşılığında olduğu için belli bir miktarda farklı gazete alabilmekteydi. Gazetelerin dijital ortama geçmesi bu geleneksel gazetecilik anlayışında köklü değişimler yaşatmaktadır. Öncelikle içerikte değişiklikler gerçekleşmiştir. Kağıt baskıda bir haber, yazı ve fotoğrafla desteklenirken günümüzde internet gazeteciliğinde bir haber içeriğinde birçok yöntem kullanılabilir. Yazı ve fotoğrafa ek olarak görüntüler, sesler, çeşitli infografikler görmek mümkündür. Kağıt baskıda haberin yazılmasında belli bir vuruş sayısı varken internet gazeteciliğinde içerik oldukça uzun tutulabilmektedir. Yine geleneksel gazetecilikte bir gazete içinde farklı alanlar bir arada bulunurken dijital ortamda bölünme yaşanmıştır. Örneğin sadece siyasi haber ya da kültür-sanat haberleri yapan haber siteleri de mevcuttur. Geleneksel gazetecilikte habere ulaşmak belli bir zaman diliminde mümkün iken internet gazeteciliği ile bu durum ortadan kalkmıştır. Artık okuyucu, izleyici bir haber sitesine ya da bir habere zaman ve mekan sorunu olmadan ulaşabilmektedir. Ve yine aynı şekilde haberle ilgili güncellemeler anında yapılabilmektedir. Yine internet gazeteciliği sayesinde bir okuyucu dünyanın birçok yerinden birçok habere ulaşabilmekte ve haber sitelerini ücretsiz takip edebilmektedir.

Dijitalleşme, habere ulaşmada, haber içerik üretiminde, çeşitlilik noktasında değişimler oluştururken aynı zamanda emek sürecini de yeniden şekillendirmektedir. Gazeteciliğin dijital ortama geçmesi, haber üretim içeriklerinin çeşitlenmesi, birçok teknolojik ürünün haber üretimlerinde kullanılmaya başlanması çalışma sistemlerini de değiştirmiştir. Medya alanında dijital ortama yatırım yapan sermaye daha çok kâr odaklı düşünmektedir. Kâr odaklı düşünmek emek sürecinde çalışan aleyhine kararların alınmasına sebep olmaktadır. Dijitalleşme ve internet haberciliği aynı zamanda küreselleşmeyi de desteklemektedir. Birçok uluslararası şirket herhangi bir ülkede tam zamanlı bir gazeteci istihdam etmek ve ofis açmak yerine o ülkede yaşayan bir gazeteci

ile bazı haberler noktasında anlaşılabilir haber başına ücret ödeme yöntemini tercih etmektedir. Yine dijital ortamdaki haber sitelerinin birçoğu gazetecilerle tam zamanlı anlaşmamakta ve ürettikleri haber başına ücret ödemektedirler. Böylece işveren ile çalışan arasında herhangi bir sözleşme bulunmamakta, sigorta yapılmamaktadır. Gazeteci, sadece ürettiği içerik miktarına göre ücret almaktadır. Gazetecilerin, güvencesiz, mesai dışı, sigortasız olan bu çalışma sistemi günümüzde serbest gazetecilik olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışma sisteminde zaman, mekan belirsiz hale gelmektedir. Çalışılan zamana göre değil sadece üretime ücret ödenmektedir. Gazeteciler için olumlu anlamda birçok yerde çalışma imkanı sağlayan bu disiplin ilk başlarda tercih edilen bir alan haline gelmiştir. Fakat sermaye açısından daha karlı olan bu sistem giderek sermayenin tercihinin bu çalışma disiplininin kullanılması ile serbest gazetecilik yaygınlaşmaya ve zorunlu bir alan haline gelmeye başlamıştır.

Serbest gazetecilik, Türkiye’de son yıllarda ortaya çıkan ve yaygınlaşan bir alan haline gelmektedir. Geleneksel medyadan yeni medyaya geçiş, dijitalleşme, çeşitliliğin artması, farklı alanlarda çalışabilme olanağı serbest gazeteciliğin gelişmesinde etkili olmaktadır. Yine serbest gazeteciliğin yaygınlaşmasında sermayenin ucuz iş gücü talebi, medyanın daralmaya gitmesi ve bu daralmanın getirdiği zorunluluklar, çeşitli siyasi dengeler de etkili olmaktadır. Serbest gazeteciliğin getirmiş olduğu ‘patronsuz’ çalışma anlayışı yani bir yere bağlı olmadan çalışma, serbest gazeteciliğin tercih nedenleri arasındadır. Kişilerin bir yerin denetimine tabii olmaması, istedikleri içerikleri, istedikleri formatta üretebilmeleri de serbest gazeteciliğin tercih nedenleri arasında yer almaktadır. Özellikle uluslararası medya organlarına üretilen içerikler sonucu alınan yüksek ücretler de serbest gazeteciliğin tercih nedenlerinden biri olmaktadır.

2010’ların ortalarından itibaren serbest gazeteciliğe geçişin artmasının ana sebeplerinden biri de uluslararası medya organlarında çalışma imkanıdır. Katılımcılar arasında da yüksek gelire sahip olanlar uluslararası medya kuruluşlarında çalışmaktadır ve aldıkları ücret değişmese de Dolar ve Euro kurundaki değişimler ve bu para birimlerinin Türk Lirası karşısında değer kazanması nedeniyle ellerine geçen para artmaktadır.

Bununla birlikte serbest gazeteciler arasında bir bulgu daha ortaya çıkmaktadır. O da yüksek ücretleri kazananlar genellikle nitelik olarak diğerlerinden farklı özelliklere sahiptirler. Bu özelliklerin haber yazımı veya gazetecilik bilgisine dair olduğu

söylenemez ancak yabancı dil bilmek, serbest gazetecilerin iş bulma imkanlarını olumlu yönde etkilemektedir. Özellikle uluslararası medya kurumları serbest gazetecilerle yoğun bir şekilde çalışmaktadır ve tercih etmektedir. Bu sebeple kalifikasyonu yüksek olan gazetecilerin bu kurumlarda iş bulma ve dolayısıyla daha fazla para kazanma ihtimali bulunmaktadır.

Serbest gazeteciliğe geçişle birlikte kurumsal çalışmaya göre olumlu ve olumsuz nitelendirilebilecek özellikler de ortaya çıkmıştır. Olumlu özelliklerin en başında ‘özgürlük’ diye nitelendirdikleri çalışma disiplini gelmektedir. Herhangi bir yere bağlı kalmadan zaman kısıtlaması olmadan üretim yapabilmek ve üretimin herhangi bir denetime tabii olmaması serbest gazeteciliğin olumlu yönü olarak görülmektedir. Bu çalışma disiplini kişi kendi kendisinin patronu ve karar verici mekanizmasıdır. Türkiye’de gündemin çok yoğun olması ve dijitalleşmeyle birlikte alternatif birçok kurumun olması olumlu yönlerden biridir. Böylelikle gazeteci işsiz kalma korkusundan uzaklaşmakta, iş bulabilmek için seçeneği artmaktadır. Yine serbest gazetecilikte ücret, üretim miktarına göre olduğu için ekonomik olarak getirisi daha fazla olmaktadır.

Serbest gazeteciliğin kurumsal çalışma sistemine göre olumsuz sayılan özelliklerinden başlıcası ise güvencesizliktir. Bu çalışma sisteminde işverenle herhangi bir iş sözleşmesi imzalanmadığından işverenin bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Hukuksal olarak bu güvencesizlik durumu gazetecilerde hak kayıplarına yol açmaktadır. Diğer bir olumsuz özellik ise sigortasız çalışmaktır. Sigortalı olmamak birçok haktan yararlanmaya engel olarak görülmektedir. Bu hakların başında sağlık gelmektedir. Sadece ürettiğin içerik için ücret alabilmek, ürettiğin içeriğin kabul edilip edilmeme durumu gelecek açısından belirsizlik taşıdığı için, ‘yarın ne olacak bilmiyorum’ şeklinde bir kaygı oluşturmaktadır. Gazeteciler güvencesiz, sigortasız çalışmanın gelecek noktasında belirsizlik ve tedirginlik oluşturduğunu ifade etmektedir. Serbest gazetecilerin haber içerik üretimlerinde tek başına olmaları psikolojik sıkıntılara neden olmakta, tek başına çalışma birçok uygulamayı bilmelerini gerektirmekte, bu durum da ayrı bir kaygıya yol açmakta ve gazetecilerin iş yükünü arttırmaktadır. Yalnız olma, geleceğe yönelik belirsizlik, çok çalışmak ve çok fazla iş yükü, psikolojik olarak da etkilemektedir.

Serbest gazetecilikle birlikte yayılan esnek çalışma sistemi, emek sürecini daha çok olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz değişimlerin en başında emek sömürüsü vardır. Dijital emekle ve çalışma disiplinlerinin değişmesiyle birlikte gazeteciler çok

daha fazla çalışmak zorunda kalmakta ve buna karşı daha az ücret almaktadırlar. Diğer bir değişim ise telifle hayatlarını geçirmek zorunda kalmaktadırlar. Serbest çalışmanın getirmiş olduğu güvencesiz ortamda telif hakkı büyük bir sorun oluşturmaktadır. Gazeteciler özellikle dijitalleşme ve serbest gazeteciliğin de yaygınlaşmasıyla birlikte yoğun bir şekilde çeşitli haber sitelerine, yayın kuruluşlarına bu şekilde içerik üretmekte ve bu da bilginin meta olarak görülerek, bu anlayışın yayılmasına yol açmaktadır.

Serbest gazeteciler kurumsal çalışmadıkları için haber kaynaklarını kendileri oluşturmaktadır. Birçoğunun geçmişten gelen birikimleri sayesinde ilişki içerisinde olduğu haber kaynakları mevcuttur. Bunun dışında serbest gazeteciler için her şey ve herkes haber kaynağı olabilmektedir ve günümüzde sosyal medya, başlı başına büyük bir haber kaynağına dönüşmüştür. Bu yüzden haber içerik üretiminde daha çok sosyal medyadan yararlanılmaktadır. Serbest gazeteciler bireysel görünürlüklerini güncel tutmak, ürettikleri içerikleri paylaşmak ve iletişim kurmak için sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadırlar. Böylelikle serbest gazeteciler özellikle dijital ortamın sağladığı olanaklardan yararlanarak haber kaynaklarını çoğunlukla buradan oluşturmaktadırlar.

Serbest gazetecilikte dijital araç kullanımı önemlidir. Çünkü kurumsal çalışılmadığında gazeteci bir içerik üretim sürecinde birçok uygulamayı (Kurgu, edit, ses, görüntü, saha, kamera, fotoğraf...) tek başına kullanmak zorundadır. Gazetecilerin birçoğunun, serbest çalışan olsun ya da olmasın, günümüz dijital ortamında birçok donanımına sahip olması beklenmektedir. Serbest gazeteciler, yoğunlukları nedeniyle genellikle birçok uygulamayı öğrenmek yerine alanlarında kendilerine yararlı olabilecek uygulamaları tercih etmektedirler.

Serbest gazetecilikle birlikte zaman kavramı da değişmektedir. Kurumsal bir yerde çalışıldığında mesai yani çalışma süresi bellidir ve genellikle sabittir. Serbest gazetecilerde kurumsal olan bu çalışma disiplini ortadan kalktığı için gazeteciler çalışma zamanlarını kendileri belirlemektedir. Serbest gazeteciler genellikle belli bir çalışma saati uygulaması yapmamaktadır. Ürettikleri içeriğe göre mesai yapmaktadırlar fakat bu mesai bazen gün boyunca olabilmektedir. Genellikle zaman belirsizdir ve işe çok fazla vakit harcamaktadırlar. Zaman kavramı belirsiz hale gelmiş ve yapılan iş gündelik yaşamın büyük bir bölümüne yayılmış durumdadır.

Serbest gazeteciliğin önemli belirleyicilerinden biri de mekandır. Kurumsal bir işte çalışma alanı bellidir ve haber üretimi sürecinde belli bir zaman diliminde var olan mekan kullanılmaktadır. Serbest gazetecilerin mekanı olmadığı için genellikle evi mekan olarak tercih etmektedirler. Serbest gazetecilerin neredeyse hepsi evde işlerini yapmaktadırlar. Bazı gazeteciler ev içerisinde bir çalışma alanı ya da ofis diye tanımladıkları bir bölüm oluşturmuştur. Ev dışında çalışma alanı ortak mekanlar, sosyal alanlar olarak kafeler tercih edilmektedir. Gazetecileri evi çalışma alanı olarak tercih etmelerinin nedeni ise evin pratik olması, ekonomik açıdan ve zaman açısından uygun olmasıdır. Böylelikle serbest gazeteciler için iş zaman ve mekân ile bütünleşip zamanı ve mekanı belirsiz hale getirmiş ve yapılan iş gündelik yaşamın büyük ve önemli bir parçası olmuştur.

Günümüzde serbest gazeteci olarak çalışan kişilerin büyük bir kısmı geçmişte kurumsal alanlarda faaliyet göstermiştir. Kurumsal bir alanda çalışmak motivasyon yönünden daha avantajlıdır. Yalnız çalışmanın kendisi motivasyon noktasında zaman zaman problem oluşturmaktadır. Gazeteciler için kurumsal alanda çalışmanın olumlu yanlarından biri de kolektiflik çalışma sistemidir. Bir arada çalışıldığında diğer gazetecilerle dayanışma imkanı oluştuğunda aynı anda çok daha fazla bilgi akışına sahip olunabilmektedir. Ama serbest çalışma sisteminde yalnız olunduğu için sadece yapılan işe odaklanıldığı ve geri kalan gündemi çok fazla takip etme imkanı bulunamadığı anlaşılmaktadır. Bazı katılımcılar, yalnız çalışmaktan dolayı psikolojik olarak etkilendiklerini söylerken bazıları da kurumsal bir gazetede çalıştıklarında, kolektif çalışma ortamında, fikir alışverişi gibi gazeteciliği besleyen unsurların olduğunu söylemiştir. Yalnızlık hissi, hem çalışma mekanları hem de haber yazdıkları yerler bakımından serbest gazetecilerin hissettikleri arasındadır.

Serbest gazetecilikte ekonomik boyut en çok tartışılan alanlardan biridir. Çünkü sabit bir gelirin olmaması, gelir dengesinin sürekli değişmesi, ücretlerin zamanında ödenmemesi veya hiç ödenmemesi, sürekli bir belirsizlik içerisinde olunması gazetecilerin problem gördükleri önemli unsurlardır. Serbest gazetecilerin gelirleri oldukça farklıdır. Asgari ücrete göre değerlendirildiğinde bazı gazeteciler bu ücrete yakın gelir elde ederken bazı gazeteciler bu ücretin çok üstünde gelir elde etmektedir. Gazetecilerin çalıştığı kurumlar ve çalıştıkları kurum sayıları geliri belirleyen önemli unsurdur. Serbest gazetecilerin kendileri arasındaki gelir durumları oldukça farklı

olmakla birlikte yine bireysel olarak da aylara göre gelirleri arasında farklılıklar oluşmaktadır.

Serbest gazeteciliğin resmîyette bir tanımı olmadığı için haklar noktasında da kurumsal bir yerde çalışan gazeteciden çok farklı bir pozisyonudur. Serbest gazetecilik resmi anlamda tanımlanmadığı için karşılaşılan en büyük sorun basın kartlarının olmayışı ve akabinde gazeteci olarak sayılmamalarıdır. Gazetecilere göre haklardan yararlanmak için kurumsal bir alanda çalışmak gerekli olmamalıdır ve bu anlamda yeni düzenlemeler yapılmalıdır. Basın kartlarının olmaması sahada, haber takibinde, çok fazla sorun oluşturmaktadır. Basın kartlarının olmaması ve resmi olarak gazeteci statüsünde yer almamaları sendikal haklardan da yoksun bırakmakta ve serbest gazeteciler sendikaya üye olamamaktadırlar. Serbest gazeteciler kurumsal çalışmadıkları için güvencesiz durumdadırlar ve bu yüzden özellikle telif hakkı gibi durumlarda hukuksal olarak problem yaşamaktalar. Basın kartlarının olmaması, güvencesizlik, sendikal haklardan yoksun olmak ve sigortasızlık serbest gazetecileri hem hukuki hem resmi anlamda görünmez kılmakta ve bu anlamda çok fazla hak kaybı yaşanmaktadır.

Basın Kartı Yönetmeliği'nde en son değişiklik 14 Aralık 2018'de gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılan değişiklikte, Tanımlar başlıklı 4. maddenin n bendinde “Medya mensubu, radyo, televizyon, gazete ve dergi gibi basın-yayın organları ile dijital ortamlarda basın-yayın faaliyeti yürüten çalışanları” ve basın yayın kuruluşlarında basın kartı verilebilecek unvanlar ve kontenjanlar başlıklı 10. maddenin 2. fıkrasında “Ekli listelerde yer alan unvanların güncelliği ve geçerlilik durumu ile bu listelerde yer almayan basın mensuplarına basın kartının hangi şartlarda verileceği Komisyonun teklifi ve Başkanın onayı ile belirlenir” ifadesi yer almaktadır. Yönetmelik, maddelerle dijital medya çalışanı gazeteciler için basın kartı yolunu açsa da uygulamanın sınırları net olarak çizilmemiştir. Bu sebeple, basın kartı konusu muğlaktır.

Bunun yanı sıra gazeteciler, 5953 sayılı “Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun” kapsamında çalıştırılmaktadır. Ancak serbest gazeteciler bir yana, internet medyasında bir haber sitesinde veya bir portalda çalışan gazeteciler hala bu kanun kapsamında sayılmamaktadır. Bu kanun kapsamında sayılmadığından ötürü internet medyasında, dijitalde çalışan gazeteciler,

kanun kapsamında “gazeteci” olarak görülmemektedir. Serbest gazetecilerin neredeyse tamamı bu dertten yakınmaktadır.

Gazetecilik mesleğini icra eden çalışan sayısı 2019 itibariyle 21 bin 809’dur. Bu sayı basın, yayın, dağıtım, matbaa gibi iş kollarının da katılımıyla 86 bin 329’a çıkmaktadır. Ocak 2020 itibariyle Türkiye Gazeteciler Sendikası’na üye gazeteci sayısı 1.345 iken, bu oran yüzde 1,56’ya tekabül etmektedir (TGS, 2020). Gazeteciler arasındaki sendikasızlaşma, gazetecilerin daha fazla sömürülmesine ve serbest gazetecilikteki olumsuz ekonomik boyutların katlanarak artmasına neden olmaktadır.

Serbest gazetecilik dijitalleşme ile birlikte kaçınılmaz hale gelecektir. Sermayenin dijital alana yatırımını arttırması ve kâr odaklı düşünmesi, serbest çalışma sisteminin sermaye açısından az masraflı olması yavaş yavaş bu alanı dönüştürecektir. Tamamen güvencesiz hale gelen bu alanda işten çıkarmalar daha kolay gerçekleşecek ve işsiz gazeteci sayısında ekonomik dalgalanmalara göre artışlar olacaktır. Bunun yanında serbest gazeteciliğin haklar noktasında olumsuz olmasına rağmen aynı anda birden fazla kurum ile çalışmanın ekonomik açıdan getirisinin daha fazla olması serbest gazeteciliği cazip kılacaktır. Dijitalleşmeyle birlikte çeşitlilik daha da artacak ve serbest gazetecilik de böylelikle tercih edilen bir alan haline gelecektir.

Sonuç olarak tarihsel süreç içerisinde emek sürecinin değişimi, birçok alanı etkilediği gibi gazetecilik mesleğini de etkilemektedir. Dijitalleşmeyle birlikte değişen emek sürecinde, maddi olan üretimden maddi olmayan üretime geçilmesi, dijital ortamın sağladığı olanaklar ile çalışma disiplininin esnek çalışma sistemine dönüştürülmesi gazetecilik mesleğinde de serbest gazeteciliği yaygın hale getirmiştir. Gerek zorunluluk gerek tercih nedeni olan serbest gazetecilik günümüzde hızla yaygınlaşmaktadır. Kurumsal çalışma sisteminden serbest gazeteciliğe geçişte birçok değişim görülmektedir. Aynı anda birçok kurumla çalışma olanağı, içerik üretiminde serbest olabilmek, ‘patronsuz’ çalışabilmek, çalışma şeklini, miktarını kişinin kendisinin belirleyebilmesi, kısaca ‘özgür’ olabilmek olumlu değişimler arasında yer alırken basın kartının olmaması, sendikal haklardan yoksun olma, çalışma düzeninin belirsiz olması, ekonomik gelirin yüksek-düşük olmakla birlikte dengesiz olması, zamanın ve mekanın belirsiz hale gelmesi, güvencesizlik, telif hakkı sorunları, emek sömürüsü ve geleceğe yönelik belirsizlik de olumsuz değişimler olarak görülmektedir. Bu da var olan kanun ve uygulamaların serbest gazetecilerin hakları noktasında yetersiz kaldığını ve

gazetecilik mesleği alanında yeni düzenlenmeler yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Ek 1: Katılımcı Profili

No	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Eğitim	Yaşadığı Şehir	Meslekte yılı	Serbest Çalışma yılı	Günlük Mesai - En az	Haftalık Mesai-En az	Ödeme	Ortalama Aylık Gelir	Geçim	Çalışma yeri	Dijital Medya	Haber Kaynağı
8	1972	İstanbul	Lisans Mezunu - Farklı Alan	İstanbul	24	4	7-8 saat	49-56 saat	-	15000	Sağlıyor + ek iş	Ev + Başka mekan	-	geleneksel + twitter
10	1972	Ankara	Lisans Mezunu- Farklı	İstanbul	24	6	5 saat	40 saat	Gün Başı	8000-9000	Sağlıyor	Ev	video, fotoğraf	geleneksel + twitter
7	1982	-	Lisans Mezunu- Gazetecilik	Yurtdışı	17	9	12	60 saat	Haber Başı	Belirsiz	Sağlıyor	Ev	video, fotoğraf, kamera	geleneksel + twitter +facebook
4	1985	Bursa	Lisans Mezunu - Sinema TV bölümü	İstanbul	9	2	Belirsiz	Belirsiz	Haber Başı	2000-3000	Sağlıyor	Ev	video, kamera, web	twitter
2	1986	İstanbul	Yüksek Lisans Mezunu - Gazetecilik	İstanbul	11	5	8 saat	48 saat	Haber Başı	Belirsiz	Sağlıyor	Ev + Kurum	video	geleneksel + twitter
3	1987	İstanbul	Lise Mezunu	İstanbul	8	1	Belirsiz	Belirsiz	Haber Başı	2500	Sağlıyor	Ev + Başka mekan	video, fotoğraf, web	geleneksel + twitter
9	1987	Diyarbakır	Lisans - Farklı Alan	İstanbul	12	3	Belirsiz	35-40 saat	Haber Başı	3000-4000	Sağlıyor + ek iş	Ev + Başka mekan	video, fotoğraf	geleneksel+ twitter
1	1989	Diyarbakır	Lisans Mezunu - Farklı alan	Ankara	6	6	11 saat	65 saat	Gün + Haber Başı	5500-7000	Sağlıyor	Ev	video, kamera, web	geleneksel + twitter
6	1989	Eskişehir	Lisans Mezunu - Farklı Alan	İstanbul	8	1	10 saat	60 saat	Haber Başı	4000-5000	Sağlıyor	Ev	video, fotoğraf	geleneksel+ twitter
5	1990	-	Lisans Mezunu - Televizyon Haberciliği	İstanbul	12	1	Belirsiz	Belirsiz	Haber Başı	Belirsiz	Sağlayamıyor	Ev	video, fotoğraf, kamera, web	twitter, eksisözlük, youtube

KAYNAKÇA

- Aglietta, M. (1979). *A Theory of Capitalist Regulation*. London: New LeftBooks.
- Aktaş C. (2007a). *Yeni Medyanın Geleneksel Medya ile Karşılaştırılması*. Gülbuğ, E. (Der.), İstanbul: Beta Yayınları.
- Atabek, N. (2005). “Yerel Basın ve Yerel Demokrasi”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (22), 47-54.
- Bağce, E. (2020). “Türkiye’de Medya ve Demokrasinin Yapısal ve Etik Sorunları”, *İnsan ve İnsan Dergisi*, 25, 23-25.
- Başaran, F. (2004). *Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırmalı Çözümlemesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başlar, G. (2013). “Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm”. *XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri içinde*, 823-831. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Bauman, Z. (2015). *Bireyselleşmiş Toplum*. Çev: Y. Alagon, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bozbay, B. (2020). *Ekonomi Politik Bağlamda Sosyal Ağlarda Kişisel İmajın İşlevselleşmesi: Dijital Emek*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Braverman, H. (1974). *Laborand Monopoly Capital–The Degradation of Work in the Twentieth Century*. New York: Monthly Review Books.
- Bulut, M. (2006). *Kitle İletişim Aracı Olarak Gazete ve İnternet*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayınları.
- Bulut, E.ve Peters, M. (2014). *Bilişsel Kapitalizm*. Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Castells, M. (2005). *Ağ Toplumunun Yükselişi*. Çev: E. Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakır, H. (2007). “Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (22), 123-149.
- Çakır, M. (2014). *Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü*. Ankara: Ütopya.
- Das, J. (2007). “Sydney Freelance Journalists and the Notion of Professionalism”. *Pacific Journalism Review*. 13(1), 142-160.
- Deuze, M. (2004). “What is Multimedia Journalism? – Journalism Studies”, *New Media & Society*, 140-141.

- Deuze, M. (2003). "The Web and Its Journalisms: Considering The Consequences of Different Types of News Media Online", *New Media & Society*, 200-211.
- Deuze, M. (2007). "Convergence Culture In The Creative Industries". *International Journal of Cultural Studies*, 10(2), 243-263.
- Fisher, E. (2014). *Daha Az Yabancılaşma Nasıl Daha Fazla Sömürü Yaratır? Sosyal Paylaşım Sitelerinde İzleyici Emeği*. Der: V. Mosco ve C. Fuchs, Marx Geri Döndü içinde, 119-150, Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Fuchs, C. (2015). *Dijital Emek ve Karl Marx*. Çev: T. E. Kalaycı, S. Oğuz, Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Fuchs, C. (2016). *Sosyal Medyaya Eleştirel Bir Giriş*. Çev: İ. Kalaycı ve D. Saraçoğlu, Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Fuchs, C ve Mosco, V. (2019). *Marx Geri Döndü*. Der: F. Başaran, Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Fuchs, C. and M Sandoval. (2019). *Digital Workers of the World Unite! A Framework for Critically Theorising and Analysing Digital Labour*. 12(2), 486-563.
- Geray, H. (2003). *İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Gezgin, S. (2002). Geleneksel Basın ve İnternet Gazeteciliği. S. Yedig ve H. Akman (Ed.), *İnternet Çağında Gazetecilik, içinde (s.29-36)*, İstanbul: Metis Yayınları
- Gorz, A. (2011). *Maddesiz: Bilgi, Değer ve Sermaye*. Çev: I. Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gunter B, (2003). *News and Net*, Lawrence Erlbaum Associates Inc Publishers.
- Gürcan, H. İ. (1999). "Sanal Gazete ve Gazetecilik". *Kurgu Dergisi*, 15, 143-153.
- Gürcan, İ. H ve Batu, Ç. (2001). *İnternet Haberciliğinde Sanal Yazı İşleri ve Gazetecilikte Değişen Roller*. İnternet Makalesi: <http://inet-tr.org.tr/inetconf7/eposter/gurcan-batu.html>.
- Gynnild, A. (2005). "Winner Takes It All: Freelance Journalism on the Global Communication Market". *Nordicom Review*. 26(1), 111-120.
- Habermas, J. (2009). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. Çev: T. Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2002). *İmparatorluk*, Çev: A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2004). *Çokluk*. Çev: B. Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Huws, U. (2018). *Küresel Dijital Ekonomide Emek*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- İspir, B. (2013). Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişimi. M. C. Öztürk (Ed.), *Dijital İletişim ve Yeni Medya, içinde, 3-25*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- ILO. (2015). World Employment Social Outlook: The Changing Nature of Jobs. Geneva. Retrieved from http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_368626.pdf
- Kara, T. (2012). *İnternet Gazeteciliğinde Yeni Reklam Dönemi*. İstanbul: Anahtar Yayınları.
- Karakaş, R. (2002). *Hürriyet Deneyimi*. S. Yedig ve H. Akman (Ed.), *İnternet Çağında Gazetecilik, içinde, 76-78*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Koloğlu, O. (2013). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Lazzarato, M. (2005). *Maddi Olmayan Emek*. Çev: S. Göbelez ve S. Özer, İtalya'da Radikal Düşünce ve Kurucu Politika içinde, İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Marx, K. (2011). *1844 El Yazmaları*. Çev: K. Somer, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1997). *Kapital, Cilt 1*. Çev: A. Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2015). *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi 1.Cilt*. Çev: M.Selik ve N. Satılğan, İstanbul: Yordam Kitap.
- Narin, B. F. (2015). *İnternet Gazeteciliğinde Hipermetinsellik: Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Negroponte N. (1995). *Being Digital*. New York: Knopf.
- Özçağlayan, M. (1998). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özdemir, M. (2009). *Geleneksel Gazetecilik ve Sanal Gazetecilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özmkas, U. (2015). "İnsan Sermayesinin Kaynağı: Maddi Olmayan Emek". *Toplum ve Bilim Dergisi*. 135, 8-26.
- Pavlik, J. V. (2013). *Yeni Medya ve Gazetecilik*. Çev: M. Demir ve B. Kalsın, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Rogers, E. (1986). *Communication Technology: The New Media in Society*. New York: Free Publishing

- Smith, V. (2011). *Freelance Journalism*. J. Owen ve H. Purdey (Ed.), International News Reporting: Frontlines and Deadlines içinde, 55-70. USA, UK: Wiley-Blackwell.
- Sözeri C. & Güney Z. (2011). *Türkiye’de Medyanın Ekonomi Politikası: Sektör Analizi*. Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi 2, 90-94, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Şener, N. K. (2016). *İletişimin Tekno-Sosyolojisi*. Kocaeli: Volga Yayıncılık.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Tokgöz, O. (2012). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Törenli, N. (2005). *Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- TGS. (2020). *Basın Özgürlüğü Raporu 2019-2020*. <https://tgs.org.tr/tgs-basin-ozgurlugu-raporu-2019-2020/> (22 Eylül 2020)
- Tuncel, H. (2005). *Yeni İletişim Teknolojilerinde Yöndeşme ve Yerel Medya*. S. Alankuş (Der.), Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya, içinde, 91-96. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- TÜİK. (2018). *Hane halkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*. 2018. [Http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27819](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27819) (22 Mayıs 2019).
- Uçak, O. (2013). “Medyada Fikir İşçilerine Tanınan Haklar Süreci ve Karşılaştırmalı Uygulama Örnekleri”. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 1, 383-400.
- Uzunoğlu, S.(2015). “Yeni Medyada Dijital Emek Sömürüsü: Tüketiciden Ürketiciye Yeni Medya, Yeni Sömürü Pratikleri”. *E-Journal Of Intermedia*, 2(1), 181-194.
- Uzunoğlu, S. (2014). “Gazeteler Dijitalleşirken: Kognitif Emek Nereye?” *Mesele Dergisi*, 95, 30-31.
- Uzunoğlu, S. (2018). Mart 19, 2018 tarihinde P24.com:<http://platform24.org/yazarlar/2867/freelancer-gazeteciler--sektorun-en-dibindevarolus-savasi> adresinden alındı.
- Williams, F. , Rice, R. & Rogers E. M.(1994). *Research Methods and The New Media*. New York: FreePress.
- Williams, R. (2013). *Kültür ve Materyalizm*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Woodhead, N. (1991). *Hypertext and Hypermedia*. London: Addison-Wesley.

- Yanık, H. (2019). *Türkiye’de Dijital Emek*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, B. (2010). “Gazeteciliğin Dönüşümü: Yöndeşen Ortam ve Yöndeşen Gazetecilik”. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(2), 230-253.
- Yılmaz, M. (2008). *Politik İletişim Sürecinin Dijital İletişim Teknolojisi olarak İnternet Dolayımında Kurgulanması: Yeni Olanaklar, Stratejiler ve Beklentiler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, O. (2014). *İnternet Gazeteciliği ve Blog Yazarlığı*. Ankara: Sinemis Yayınları.

